zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 20. studenoga 2,,3., godište V, broj 117
cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

ISSN 1331-7970

Jesper Juul – Izum nenasilnog roditeljstva

Andrej Nikolaidis – Male nacionalističke orgije

Od nacije kao *sporne zajednice* do *nacije bez nacionalizma* – Srđan Vrcan

IZBORI 2003. – Inventura Vujićeva ministarsva i *Zarezova* predizborna anketa

Šesti međunarodni festival stripa *Crtani romani šou*, Kulturni centar Centra Kaptol, Zagreb, od 28. do 30. studenog 2003.

Gdje je što?

***Info i najave* 4-6**
Priredio Milan Pavlinović

U žarištu
Sanaderova Hrvatska – zemlja mobbinga *Andrea Dragojević* **3**
Kulturna vijeća *Biserka Cvjetičanin* **7**
Razgovor s Jesperom Juulom *Nataša Govedić* **8-10**
Knjiga je ponovo važna *Nataša Petrinjak* **11**
Razgovor s Andrejem Nikolaidisom *Rade Dragojević* **12-13**
Od nacije kao *sporne zajednice* do *nacije bez nacionalizma*
Srđan Vrcan **14-16**

Vizualna kultura
Grad mišljen kao metropola *Catherine David* **17**
Ekonomija seksualnog rada *Ivana Mance* **18-19**

Glazba
Izvedba za CD *Trpimir Matasović* **20**
Predznaci sjećanja *Zrinka Matić* **20**
Narušeno dostojanstvo kvalitetne izvedbe *Trpimir Matasović* **29**
Depresivan, očajan, plačljiv *Tomislav Šakić* **29**

Kazalište
Psovanje Edinburgha *Milko Valent* **30-31**
Zagubljeni koncept: društvena satira *Bojan Munjin* **31**
Razgovor s glumcima predstave *Balkanski špijun*
Nataša Govedić i Bojan Munjin **32-33**

Kritika
Tečaj konceptualnog inženjeringa *Boris Postnikov* **34**
Užitak je trošenje i razaranje *Sanja Jukić* **35**
Sve što ne shvaćam naučio sam u Auschwitzu *Neven Ušumović* **36-37**
Vizija koja ubija svakoga tko je doživi *Steven Shaviro* **38**

@nimal portal
Razgovor s Dorinom Manzinom *Snježana Klopotan* **40-41**
Borba protiv neznanja *Snježana Klopotan* **41**

Riječi i stvari
Još samo jedna i šlus *Željko Jerman* **42-43**
Google vs. Doroghy *Neven Jovanović* **44-45**

Esej
Uz *Kritiku postkolonijalnog uma Gayatri Spivak* **45**

***Svjetski zarezi* 46**
Gioia-Ana Ulrich

Queer portal
Političke stranke o LGBT pravima **47**

TEMA BROJA: Izbori 2003.

Kult(ura) *izvrsnosti Trpimir Matasović* **21**
Kupujte hrvatsko – i s tajnog računa *Grozdana Cvitan* **22-23**
Zarezova predizborna anketa **24-25**
Razgovor sa Čedomirom Čupićem i Davorom Gjenerom
Omer Karabeg **26-28**

naslovnica: *Joe's bar*, Carlos Sampayo i José Munoz

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
adresa uredništva: Vodnikova 17, Zagreb
telefon: 4855-449, 4855-451
fax: 4813-572

e-mail: zarez@zg.tel.hr
web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati
nakladnik: Druga strana d.o.o.
za nakladnika: Boris Maruna
glavna urednica: Katarina Luketić
zamjenica glavne urednice: Nataša Govedić
izvršna urednica: Lovorka Kozole
poslovna tajnica: Dijana Cepić

uredništvo:
Grozdana Cvitan, Agata Juniku, Silva Kalčić, Trpimir Matasović,
Milan Pavlinović, Nataša Petrinjak, Zoran Roško,
Gioia-Ana Ulrich, Andrea Zlatar

grafički urednik:
Željko Zorica
lektura: Unimedia
priprema: Davor Milašinčić
tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada Zagreba
Institut Otvoreno društvo Hrvatska

zarez

PRETPLATNI LISTIĆ
izrezati i poslati na adresu:
dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Vodnikova 17
Želim se pretplatiti na zarez:
6 mjeseci 120,00 kn s popustom 100,00 kn
12 mjeseci 240,00 kn s popustom 200,00 kn
Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust:
6 mjeseci 85,00 kn
12 mjeseci 170,00 kn
Za Europu godišnja pretplata 50,00 EUR,
za ostale kontinente 100,00 USD.
PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime:
adresa:
telefon/fax:
vlastoručni potpis:

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
2360000 – 1101462454. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

kolumna

Na meti

Sanaderova Hrvatska – zemlja mobbinga

Andrea Dragojević

O budućoj zemlji kapilarnog fašizma, zemlji bez velikih diktatorskih gesti, zemlji dobrog vina i još boljeg *katoličko-navijačkog* štimunga

"Dame i gospodo! Sve ukazuje na to da će Sabor ubuduće sačinjavati jedino zastupnici iz naših redova, što praktički znači da ću za svoj rad odgovarati samo svojoj stranci. Time se sada otvara novo pitanje: je li Sabor uopće potreban? Ako sam odgovoran stranci, onda to moram biti cjelokupnom njezinu članstvu, a ne samo jednom njezinu malom dijelu. Stoga sam mišljenja da bi ulogu Sabora trebala preuzeti opća konvencija naše stranke ili, da budem kraći, dame i gospodo, predlažem da se Sabor samoukine'. Svi su zastupnici kao jedan naglo ustali sa svojih sjedala i burnim pljeskom pozdravili Torlakove riječi. Uskoro je ukinuto višestranačje, sve su stranke osim Hrvatske kršćansko socijalne stranke zabranjene i Hrvatska je opet, poslije nešto više od 60 godina, dobila jednopartijski sustav, a Torlak postao diktator neograničenih ovlasti. Javnost je još samo čekala što će na sve to reći glavni arbitar – Crkva...

Na domaćoj su se televiziji samo vidjeli skupovi torlakovaca, vojne parade, ili pak procesije i svete mise, a Hrvatska je prikazivana kao idila u kojoj caruje blagostanje i pobožnost. Strane su je pak postaje prikazivale kao zemlju najgore policijske diktature kakva se u Europi nije vidjela još od vremena Adolfa Hitlera. Spominjali su se čak i koncentracijski logori za one koji nisu po volji režimu."

Hrvatska desne koalicije bit će još jedna mala nacionalistička, svijetu mnogo manje simpatična zemlja, koju će prema unutra resiti retorika mržnje na sitno, krađe na malo, sitni hohštapleraj... Neće više biti pljački velikih razmjera, poznatih iz Tuđmanova doba, niti će *ad hoc* ustanovljene snage "reda" neke državljane privoditi u velesajamske hale, niti će ključni ministri otvarati konc-logore u susjednim državama. Za razliku od Brešanova romanesknog visokomimetskog totalitarizma, Hrvatska će biti niskomimetska *Država mobbinga 2003.*

Katolički fundamentalisti na vlasti

Iako bi nemali broj domaćih ljevičara eventualni dolazak desne koalicije na vlast bio spreman ocrtati u gabaritima gornjih katastrofičnih opisa, oni su ipak manje vjerojatni čak i ako 23. ovog mjeseca pobijede HDZ i njegovi desničarski sateliti. Ovakav rasplet političkih okolnosti u Hrvatskoj zasad je samo fikcionalna slika iz najnovijeg političkog SF romana Ive Brešana *Država Božja 2053*. Godina iz naslova označava pobjedu fundamentalističke katoličke stranke u Hrvatskoj i uspostavu totalitarnog poretka u zemlji koja se, među svim ostalim manjkovima, ni pedeset godina nakon aplikacije ne uspijeva približiti europskim integracijama.

Dobar dio elektorata, dosad naklonjen esdepeovskom bloku, a kako pokazuju različita mjerenja raspoloženja biračkog tijela, kani apstinirati s ovogodišnjih izbora. Uglavnom, zbog razočaranja. Istovremeno se iz redova glasača lijeve provenijencije nerijetko može čuti mišljenje da bi, zapravo, baš bilo dobro da HDZ pobijedi, pa da se vidi kolika bi šteta po društvo nastala. Prema maksimi *gore je bolje*, iz tih se redova zapravo potajno priželjkuje jedan ovakav radikalni scenarij, obično zakriven iza stavova "bolje i jasna i nedvosmislena desnica, nego kalkulantski socijaldemokrati, jer tada ćemo barem znati na čemu smo". Razočarani ljevičar zapravo bi htio biti žrtva Brešanove distopije. U svom najnovijem romanu – usput, poznatom Šibenčaninu, koji proživljava drugu spisateljsku mladost, dosadašnji je nakladnik NZMH odbio tiskati ovo djelo, navodno zbog previše anticrkvenog sadržaja – Brešan gradi društvo u kojem zavodi za mentalno zdravlje služe kao logori za preodgoj nepoćudnih, nadalje, u njegovoj inačici katoličke kulturne revolucije zabranjuje se rock'n'roll, a glavni arbitar za sva pitanja u društvu je *Officium de puritate fidei*. Knjige se zabranjuju ili se, baš kao i u Bradbury-Truffautovu *Farenheitu 451* spaljuju, među njima i djela Krleže i Dantea, ovog potonjeg zato jer je papi Bonifaciju VIII. unaprijed osigurao mjesto u paklu, dok Darwin biva zamijenjen biblijskom Genezom, a vjeronauk postaje glavni školski predmet.

Štimung u postfašističkoj Hrvatskoj

Kažemo: koliko god jedan ovakav politički armagedon priželjkivali svi koji posljedično očekuju okupljanje i aktiviranje snaga otpora, od svega toga ništa biti neće. Sanaderova Hrvatska, ako se ona voljom birača uspostavi nakon izborne nedjelje 23. studenoga, neće biti ni približno dramatična kao katoličko-fundamentalistička Hrvatska iz Brešanova romana. Štoviše, Sanaderova Hrvatska neće biti čak ni onoliko manjkava koliko je to bila ona Tuđmanova, frankističko-peronistička. Ne, Hrvatska desne koalicije bit će tek još jedna mala nacionalistička, svijetu mnogo manje simpatična zemlja, koju će prema unutra resiti retorika mržnje na sitno, krađe na malo, sitni hohštapleraj vidljiv, recimo, na računima AMEX-a. U Hrvatskoj neće više biti pljački velikih razmjera, poznatih iz Tuđmanova doba, niti će *ad hoc* ustanovljene snage "reda" neke državljane privoditi u velesajamske hale, niti će ključni ministri otvarati konc-logore u susjednim državama.

Za razliku od Brešanova romanesknog visokomimetskog totalitarizma, Hrvatska će biti niskomimetska *Država mobbinga 2003.*

Trima žanr-sličicama, od kojih su dvije istinite, opisat ćemo štimung u mogućoj Sanaderovoj postfašističkoj Hrvatskoj, štimung koji postoji i sada, ali će eventualnom pobjedom HDZ-a dobiti politički legitimitet. Pa će tako Hrvatska biti zemlja u kojoj će se nedjelje, umjesto u konzumerističkim rajevima, provoditi na relaciji crkva – nogometni stadion. Istina, to je posljedica volje esdepeovskog zakona o zabrani rada nedjeljom no, kako god bilo, prazničnu kupnju u *Mercatoru* zamijenit će odlasci na stadione, gdje će se navijački legitimno mrziti Slovence. Prije drukerske epizode nacija će, dakako, svratiti na misu i pečenog piceka, a izgube li miljenici derbi, *fasovat* će žena, odnedavno nezaposlena trgovkinja.

Apostol Pavle, Hrvatsko slovo i nogomet

Prema već spomenutom niskomimetskom ključu, druga nam žanr-sličica opisuje radnu klimu. U Hrvatskoj 2003. neće više biti dramatičnih otpuštanja s posla, ili barem ne u razmjerima poznatima iz Tuđmanove ere. Ipak je Sanader od početka devedesetih, kada je zajedno s kamaradima čistio splitski HNK, neke stvari naučio. Barem to da svijet ne voli radikalne varijante, pa ni Sanaderovi partijski kolege iz Europe kojima se utekao za podršku: Stoiber, Berlusconi i Ahern. Dakle, umjesto lista za otkaze sada će se inzistirati na stvaranju *atmosfere*. Evo opisa tog ozračja iz jedne gimnazijske zbornice, uostalom, istinitog: na dugačkom zborničkom stolu godišta *Hrvatskog slova*, po zidovima itinerari apostola Pavla po istočnom Mediteranu (Brešan je pravilno uočio posvemašnju klerikalizaciju), dok profesori za kakva školskog slavlja, kada se malo opuste, zapjevaju *svoje* pjesme. Kako kadrovska čistka ipak nije bila temeljita, među nastavničkim kadrom ostao je i jedan Jovan, predaje tehnički. Na pjesmu ispod glasa, onu njihovu, ono o Juri i Bobanu, raspjevani učitelji zovu i svog kolegu Jovu da im se pridruži. S podsmijehom očekuju njegovu reakciju. Uz sve glasnije komentare, poziv je teško izbjeći...

I treća žanr sličica pa da mozaik o Hrvatskoj, zemlji kapilarnog fašizma, zemlji bez velikih diktatorskih gesti, zemlji dobrog vina i još boljeg štimunga, bude potpuna. Uostalom, i ona je istinita, samo su imena izmijenjena. Gleda se nogometna utakmica u redakciji novina, navodno, lijevo orijentiranih, slobodarskih, Hrvatska protiv Ekvadora, Salvadora ili tako nekog. Svi gledaju, gleda i novinar Rade, naime, čovjek voli nogomet, pa to ti je. A onda iz ženskih redova – jer u slučajevima ključnih utakmica nacionalnih vrsta nema popusta ni za ženski spol – stiže upit prema novinaru: "A bogati, za koga ti Rade navijaš?" Smijeh, jer to je smiješno. Zaista, za koga li navija novinar Rade? Što on može odgovoriti, a da ne naruši štimung? Z

Razvoj bez samouništenja

Nataša Petrinjak

Okrugli stol *Interkulturalni dijalog aktera o održivim razvojnim usmjerenjima u zaštiti okoliša u Hrvatskoj i u regiji;* Novinarski dom, Zagreb, 8. studenoga

"Svima na ovaj ili onaj način postaje jasno ne samo da naši zahvati u okoliš imaju učinke daleko šire od naših sposobnosti predviđanja i kontrole nego i da dugoročne posljedice današnjih razvojnih odluka mogu bitno ugroziti živote budućih generacija" – napisao je Srđan Dvornik, voditelj zaklade Heinrich Böll u Hrvatskoj, u tekstu koji je otvorio raspravu u sklopu Foruma o održivom razvoju, a koja se prvi put održala 8. studenoga u Novinarskom domu. Pod nazivom *Interkulturalni dijalog aktera o održivim razvojnim usmjerenjima u zaštiti okoliša u Hrvatskoj i u regiji* taj je razgovor otvorio bolnu temu današnjice kojom se u Hrvatskoj zapravo nitko sustavno ne bavi, pa do danas nije formiran jedinstveni forum koji bi okupio stručnjake, predstavnike poslovnih krugova, institucija vlasti, građanske aktiviste i omogućio sučeljavanje njihovih mišljenja. A riječ je o rizicima što ih sa sobom nose razvojne odluke koje je teško pouzdano sagledati i uz najbolje znanstvene spoznaje, a u donošenju političkih odluka o razvoju ne djeluju samo *objektivni* razlozi, nego i društvene, kulturne, političke preferencije. Stoga je Programski odbor, koji čine Višnja Jelić-Muck, Velimir Pravdić i Vladimir Lay, koncipirao seriju rasprava o temama koje predstavljaju najvažnije prijelomne točke između razvojnih ambicija i životne stvarnosti, a koje će, s obzirom na zahtjev za multidisciplinarnosti, angažirati aktere iz svih relevantnih slojeva društva. Panelisti prve iz serije rasprava koja se fokusirala na pitanje prostora kao nacionalnog razvojnog resursa i energetike bili su Vladimir Lay, Zlatko Uzelac, Velimir Pravdić i Branko Molak.

O dokumentarcu koji je postao slučaj

Nataša Petrinjak

***Oluja nad Krajinom: kronika jednog slučaja*, FACTUM i Samizdat B92, 2003.**

"U povijesti hrvatskog dokumentarizma nikada se nije desilo da jedan film izazove toliko burne reakcije kao što je to bio slučaj s filmom *Oluja nad krajinom* Božidara Kneževića'' – zapisao je Nenad Puhovski u uvodniku knjige *Oluja nad krajinom: kronika jednog slučaja*. ''Javni protesti, saborska rasprava, traženje ministarske ostavke, intenzivna aktivnost na web-forumima, anonimni pozivi i prijetnje, stvaranje *kontra-filma* – sve je to za promatrače sa strane predstavljalo posve neodgovarajuću reakciju na jedan dokumentarni film. No, za to su postojali snažni razlozi.''

Razotkrivanje jednog po jednog sloja svih događanja koji će nas dovesti do razloga koje spominje uvodničar predstavlja sadržaj spomenute knjige, čije je izlaženje najavljeno prije godinu dana, kada je u povodu dovršetka rukopisa održan okrugli stol u Europskom domu. Knjiga *Oluja nad krajinom: kronika jednog slučaja* dokument je o dokumentarnom filmu koji se bavi događajima u Krajini nakon završetka vojne akcije Oluja, događajima koji su još tijekom trajanja akcije izazvali goleme frustracije i traume, možda najveće u novijoj hrvatskoj povijesti.

Između uvodnika urednika FACTUMA i suizdavača SAMIZDAT B92 i pogovora urednika knjige Borisa Rašete, u nekoliko poglavlja razvrstani su: reakcije na prikazivanje filma na Danima hrvatskog filma, potom u emisiji ''Latinica'', transkripti saborskih rasprava, reakcije srpske publike nakon što je film tri puta prikazan na Televiziji B92 i lokalnim televizijama članicama Anema, stavovi i mišljenja anonimnih *chatera* nekoliko web-foruma. Uz jednostavno, ali pregledno opremljenu knjigu, priložen je i CD-ROM s filmom. Kako bismo zadržali ''osjećaj nade da sve to nije bilo uzalud''.

Druženje sa stripom

Milan Pavlinović

Šesti međunarodni festival stripa Crtani romani šou, Kulturni centar Centra Kaptol, Zagreb, od 28. do 30. studenog 2003.

U Zagrebu će se šesti put održati Međunarodni festival stripa Crtani romani šou u organizaciji Radija 101. Festival se ove godine preselio u Kulturni centar Centra Kaptol, gdje će se tijekom tri dana organizirati predavanja, projekcije, promocije novih strip izdanja te druženje s gostima festivala: Brianom Bollandom iz Engleske, Tomažem Lavrićem – TBC-om iz Slovenije i Giuseppeom Camuncolijem iz Italije.

Tradicija svakog od dosadašnjih festivala je strip natječaj na zadanu temu. Tema ovogodišnjeg natječaja bila je "zločin i kazna", a duljina stripa ograničena na jednu stranicu. Nagrade za najuspješnije iznose 150, 100 i 70 eura. Radovi u kategoriji Mladi lav (mlađi od 15 godina) bit će nagrađeni prigodnim poklon-paketima domaćih strip nakladnika. Svi pristigli radovi bit će izloženi na natječajnoj izložbi, a najuspješniji objavljeni u katalogu. Zlatko Bourek, Krešimir Mišak i Dušan Gačić su ovogodišnji članovi žirija.

Svaki dan u 12 sati održavat će se strip radionica. U 14 sati bit će jednosatno predavanje o pojedinim fazama stvaranja stripa (scenarij, crtanje i kadriranje, tuširanje). Predavanje Briana Bollanda o crtanju i novim tehnikama kojima se koristi bit će također na programu festivala. Održavat će se i filmske projekcije animiranih filmova Zagreb filma (autori Radovan Devlić, Krešimir Zimonić, Dušan Gačić, Štef Bartolić, Edvin Biuković, Goran Sudžuka, Dario Kukić, Dinko Kumanović, Magda Dulčić...), i projekcije filmova *Flash Gordon* i *Rocketeer* (strip adaptacije). Odigrat će se i kazališna predstava *Diareja* prema istoimenom stripu Tomaža Lavrića, crtanje za publiku, promocije strip izdanja domaćih nakladnika, koncerti i VJ-ing. U nedjelju u 20 sati na programu je svečana dodjela nagrada sudionicima natječaja.

Ove će godine festival predstaviti gostujuće autora izložbama: Briana Bollanda u Kulturnom centru Centra Kaptol, Tomaža Lavrića u Galeriji Nova te originale Giuseppea Camuncolia u Galeriji SC. Izložit će se i radovi stripaša i ilustratora koji se koriste digitalnom tehnologijom (Karlo Galeta, Robert Drozd, Tonči Zonjić, Krešimir Certić) u predvorju kina SC (Galerija PU), te Made in Cro, izložbu domaćih strip autora koji objavljuju u inozemstvu.

Gosti festivala

Brian Bolland, rođen 1951. u engleskom Bostonu, veteran je britanske scene i jedan od njezinih najuglednijih autora u svijetu. Karijeru je započeo u sedamdesetima, naizmjence s Dave Gibbonsom crtajući pustolovine Powermana, crnog superheroja, za nigerijsko tržište. Ubrzo nakon toga počinje raditi za udarni britanski strip tjednik *2000 AD*, za koji redizajnira noseći serijal *Sudac Dredd* i crta oko tri stotine stranica stripa. Uspjeh koji ga odvodi u Ameriku gdje dobiva posao na SF-verziji legende o kralju Arturu nazvanoj *Camelot 3000*, a nakon toga s Alanom Mooreom radi jedan od najpoznatijih stripova o Batmanu, *The Killing Joke*, za koji dobiva mnogobrojne nagrade. Potom se uglavnom posvećuje crtanju naslovnica za popularne stripove *Wonder Woman*, *Animal Man*, *The Invisibles*, *Vamps* i druge, a stripovima se vraća samo rijetko i u uvijek prema vlastitu scenariju, kao u serijama *Actress and the Bishop*, *Mr. Mamoulian* ili nizu kratkih priča objavljenih u raznim američkim časopisima.

Tomaž Lavrič, najpoznatiji suvremeni slovenski autor, rodio se 1964. u Ljubljani, gdje je završio likovnu akademiju. U karijeru crtača stripova ulazi 1988., kada za politički tjednik *Mladinu* počinje crtati i do danas nevjerojatno popularne satirične pasice *Diareje*. Prvi album, nakon nekoliko svezaka *Diareje*, bio mu je *Rdeči alarm* 1996., poluautobiografska i nostalgična priča o mladim pankerima u Ljubljani osamdesetih. Idućim se albumom ratnih priča *Bosanske basne* (1997.) probio na zahtjevno francusko tržište i njime osvojio Grand Prix festival u Sierreji 1999. te Srebrnog lava 1999. u Bruxellesu. Uslijedili su i novi albumi: parodijski *Ratman* (1997.), krimić *Glista u bijegu* (1999.), zbirka kratkih priča *Novo doba* (2001.), *Le Decalogue IV: Le Serment* (2001., prema scenariju Franka Girouda), te dvije nove serije – postapokaliptični *Lomm*, i još jedan balkanski krimić, *Europa* (oboje 2002.). Uz sve to, Lavrič i dalje redovito crta *Diareju* i ilustrira *Mladinu*.

Giuseppe Camuncoli, jedan od vodećih stripaša najnovije talijanske generacije, rodio se 1975. u Reggio Emili. Prvi profesionalni rad bio mu je samizdat *Bonerest*, započet 1997., a nastavlja se i danas, uz prijevode na njemački i francuski. Također je crtao za časopise *Quebrada* i *Fronitiera* (dva albuma o meksičkom hrvanju), a od 2000. usporedo radi za američko tržište na prestižnim serijalima kao što su *Swamp Thing*, *Hellblazer* i novokreirani *Vertigo pop: Bangkok* (2003.). Uz to je crtao *Batgirl* i *Spider-Mana*, a budući mu projekti uključuju *Bite club* i još neimenovani projekt za vodeću kuću Wildstorm.

Kratka povijest

Međunarodni festival Crtani romani šou zamišljen je kao manifestacija koja će promovirati i obnoviti kulturu stripa na ovim prostorima. Osnovna namjera mu je bila zaintrigirati publiku za hrvatski strip i njegove autore te pratiti trendove u svijetu stripa i informirati o suvremenim tendencijama strip autora. Naravno, svaki festival ostavlja prostor i za svjetske klasike koji su svojim opusom zadužili povijest stripa. Tako su tijekom godina ugošćeni Ivo Milazzo, koautor stripa Ken Parker; većina članova Novog kvadrata (Igor Kordej, Krešimir Zimonić, Mirko Ilić, Krešimir Skozret, Radovan Devlić, Joško Marušić), Angelo Stano, koautor *Dylana Doga*; i Zoran Janjetov, autor kultnog Bernarda Panasonika i megapopularnog francuskog serijala *Tehno očevi*. Jedan od festivala je posvećen preminulom Edvinu Biukoviću. Uz druženje s gostom, središnji dio događanja je međunarodni nagradni natječaj za crno-bijeli strip od jedne stranice na zadanu temu. Prve godine tema je bila "dok nitko ne gleda". Tada je, uz tri novčane nagrade, dodijeljena i posebna nagrada nazvana Mladi lav najmlađem sudioniku natječaja. Od sljedećeg festivala Mladi lav postao je redovita kategorija za sudionike natječaja do petnaest godina. Teme dosadašnjih natječaja još su bile "bez riječi", "svinja", "super heroj" i "top secret". Pristigle radove ocjenjuje stručni žiri, svake godine u drugom sastavu. Dosadašnji članovi žirija bili su, među mnogobrojnima, Dubravko Mataković, Joško Marušić, Davor Gobac, Robert Knjaz, Zoran Ferić, Ninoslav Kunc. Festival je i dalje u potrazi za što atraktivnijim i prikladnijim prostorom. Prve tri godine bio je nastanjen u KIC-u, dok je posljednje dvije događanja smjestio u SC.

Glumački trofeji

Objavljenje nominacije za Nagradu hrvatskoga glumišta

Hrvatsko društvo dramskih umjetnika objavilo je nominacije u 26 kategorija. Nagrade za životno djelo dobit će Vladimir Gerić za dramu i Ratomir Kličkić za operu. Svečana dodjela nagrada održat će se 24. studenoga u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu.

"Redatelj, kazališni prevoditelj i dramaturg Vladimir Gerić ostat će zapamćen po bogatom spektru kazališnih poslova i sposobnost, te odanosti kazalištu", stoji u obrazloženju nagrade. Gerić sada najviše radi u varaždinskom HNK na preradama klasika na kajkavski. Ratomir Kliškić, prvak Opere HNK u Splitu, pjevač je "iznimno plemenite boje glasa, vrhunski školovan, muzikalan i kreativan", koji je ostvario cjelokupni baritonski repertoar u djelima hrvatskih i inozemnih skladatelja.

Za najbolju predstavu u cjelini nominirani su *Amfitrion* Heinricha von Kleista u režiji Janusza Kice (u izvedbi Festivalskog dramskog ansambla Dubrovačkih ljetnih igara), *Božanska glad* Slavenke Drakulić u režiji Damira Zlatara Freya (Teatar ITD), te *Le baruffe chiozzotte* (*Ribarske svađe*) Carla Goldonija u režiji Pierluce Donina (Talijanska drama HNK Ivana pl. Zajca u Rijeci).

U kategoriji najboljeg redatelja natječu se Branko Brezovec za režiju predstave *Kamov, smrtopis* Slobodana Šnajdera (Zagrebačko kazalište mladih), Robert Raponja za predstavu *Zločin i kazna* Dostojevskog (Istarsko narodno kazalište u Puli) i Damir Zlatar Frey za predstavu *Božanska glad* Slavenke Drakulić (Teatar ITD).

Nataša Dorčić (*Na Sveta tri krala ili kak očete* Williama Shakespearea), Mladena Dervenkar-Gavran (*Hotel Gavran* Mire Gavrana) i Jagoda Kralj Novak (*Kokoš* Nikolaja Vladimiroviča Koljade) konkuriraju za nagrade za glavnu žensku ulogu. Za najbolju mušku ulogu nominirani su Goran Grgić (Kleistov *Amfitrion*), Željko Koenigsknecht (*Zločin i kazna* Dostojevskog) i Stojan Matavulj (predstava *Kokoš*).

Kao najbolje operne predstave natječu se *Figarov pir* W.A. Mozarta, pod ravnanjem Petera Oschanitzkyja, u režiji Ozrena Prohića i izvedbi Opere HNK u Osijeku, *Idomeneo* W.A. Mozarta pod ravnanjem Nikše Bareze, u režiji Herberta Kapplmuellera i Lise Stumpfoegger te izvedbi HNK u Zagrebu i *Oganj* Blagoja Berse, pod ravnanjem Zorana Juranića u režiji Božidara Violića i izvedbi HNK u Zagrebu. U kategoriji baletnih predstava nominirani su *Baletna večer*, sastavljena od baleta *Bogovi nisu ljuti* i *Daj, daj* Staše Zurovca te *Leptiri* Baletnog ansambla HNK u Splitu, *Peer Gynt*, u koreografiji i režiji Slavka Pervana i izvedbi riječkog HNK i *Romeo i Julija* u koreografiji, režiji i dramaturgiji Dinka Bogdanića i izvedbi zagrebačkog HNK. Nominacije su objavljene, među ostalim, u kategoriji mladih umjetnika, predstava za djecu, te radio i TV-dramama. Z

Političari, ne ljutite se!

Smiješna strana izbora na www.izbori.tk

Kako se izborna kampanja bliži kraju, sve više postaje prostor za različite intervencije pojedinaca bogate mašte koji nisu izravno uključeni. Najzanimljivije i najzabavnije su one koje parodiraju sistem promidžbe domaćih političkih stranaka.

Jedna od otkvačenih i originalnih pojavila se na Internetu. Riječ je o Internet stranici www.izbori.tk, koja je potpuno otvorena za sve koji žele nasmijati birače, a i političke kandidate. Nepoznati urednici obavezali su se objaviti svaku zaprimljenu satiričku sličicu, bez obzira koga ismijavala ili hvalila. Nakon samo nekoliko dana, na stranici se pojavila gomila urnebesno smiješnih redizajniranih predizbornih jumbo plakata i televizijskih reklama.

S galerijom fotografija i plakata, web stranica zaista pruža razonodu nakon napadnih predstavljanja političkih kandidata i daje mogućnost demokratskog *prepucavanja* na novi način. Z

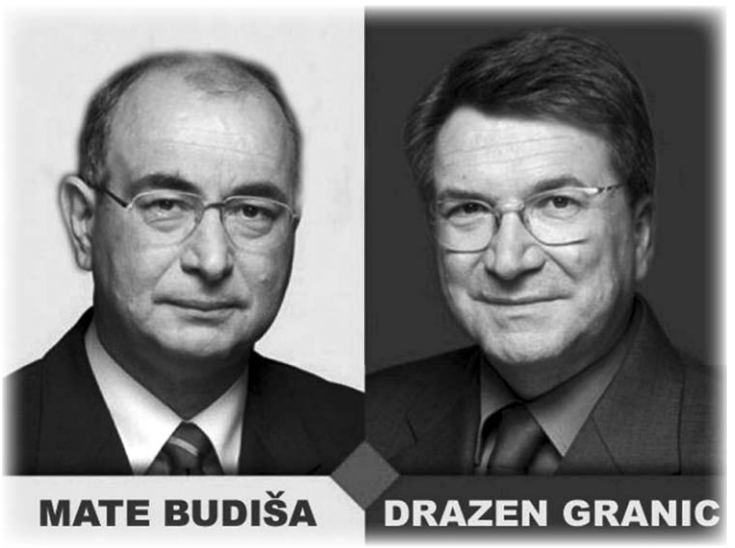

Vi snimate, zajedno gledamo

Poziv za Reviju amaterskog filma, ožujak 2004., Zagreb

Dragi prijatelji,

Revija amaterskog filma potpuno se neočekivano odlučila dogoditi u prvom tjednu ožujka 2004., dakle – nagodinu. Kako bi se taj festival napunio posebno dobrim programom, pozivamo vas da pošaljete svoje video radove:

– rođene od 2001. godine nadalje
– kraće od 20 minuta
– maksimalno dva filma jednog autora
– obavezna amaterska produkcija

Svi filmovi pristigli do 1. siječnja 2004. bit će prikazani u glavnom programu, a odgledat će ih puna dvorana veselih i zainteresiranih ljudi. Ako dovedete svoju publiku, bit će još bolje. Žanr nije ograničen – to ionako znate.

Ako vam film ispada iz propozicija, svejedno pošaljite – mi volimo gledat' filmove.

Primamo vaše radove na: VHS-u, MiniDVD-ju, Dvcam-u, Beti, DVD-u, Hi-8... (divX-e, mpeg-e i ostale komprimirane verzije primamo samo kao ogledna verziju, ali do 1. veljače film treba stići na jednom od navedenih formata. Naime, omaklo se prošle godine da su cd-i pri projekciji otkazali poslušnost.

Na web sajtu www.revijaamaterskogfilma.hr skinete prijavnicu, popunite je i priložite uz film. Neće biti indiskretnih pitanja, više vas ne tražimo fotografije (znamo da ste zgodni), čokoladu primamo, samo s lješnjacima, pelinkovac, samo s rakijom…(vjerni smo sami sebi)…

Sva možebitna pitanja pošaljite na e-mail: raf@revijaamaterskogfilma.hr ili tražite Vanju na 091 542 88 60.

RAF organizira udruga koja se smjelo zove Revija amaterskog filma (originalno, zar ne?). Z

Filmove šaljite na:
Postpesimisti,
Revija amaterskog filma,
Poste restante
10 000 Zagreb
Hrvatska

revija amaterskog filma

Udžbenici za povratak u 19. stoljeće

Nataša Petrinjak

Kampanjom *Ide vrijeme, prođe rok…* Ženska mreža Hrvatske još jednom je upozorila na zastarjelost nastavnih sadržaja i metoda i istakla zahtjeve za hitnim promjenama

Brojke i postoci i opet svjedoče – 63% svih nezaposlenih u Hrvatskoj su žene, 28% žena ne prima nikakve prihode, 76% onih koje rade primaju plaću nižu od hrvatskog prosjeka, u ovogodišnjoj izbornoj kampanji za parlament broj kandidatkinja smanjen je gotovo za pola… Mnogo je odgovora na pitanje zašto je tomu tako, ali jedan od glavnih svakako je onaj – zato jer su nas tako učili! Zato što obrazovni sustav još i danas od prvog razreda osnovne škole naučava da su muškarci sposobni biti aktivnim članovima društva, a žene dostatne tek za rađanje i kućanske poslove. Zato što se u nas tiskaju, i od Ministarstva prosvjete dobivaju dozvole za upotrebu, udžbenici u kojima postoji zadatak s pitanjem – tko što ima u obitelji: dijete od desetak godina koje odgovori, na primjer, da mama ima auto izlaže se riziku da dobije jedinicu. Točan odgovor, naime, glasi da mama ima *valer* za tijesto, žlicu, peglu i škare, a tata ima auto, pilu, ručni sat i češalj (?!).

"Mnogo se govorilo o promijeni forme, ali vrlo malo o promijeni sadržaja, posebno ne o diskriminaciji žena, manjinama, osobama s invaliditetom… Simptomatično je da se neke teme stalno i uporno izbjegavaju" – upozorila je Željka Jelavić, voditeljica Ženske mreže Hrvatske na nedavno održanom okruglom stolu *Ide vrijeme, prođe rok…* predstavljajući u Zagrebu istoimenu šestomjesečnu kampanju. "Serija okruglih stolova u sedam gradova u Hrvatskoj i likovne radionice pod nazivom *Drugačiji svijet je moguć* pokazali su nam da se u svakodnevnom životu vrlo uspješno održava uvjerenje da nikakve promijene nisu potrebne, ali i da postoji veliki broj onih koji ponuđene sadržaje udžbenika smatraju krajnje neprimjerenima", kazala je Jelavić.

Muškarci ratuju i vladaju, žene odgajaju i kuhaju

Rezultate analize udžbenika koje je svojedobno pokrenula i o kojima je već više puta opširno izvještavano, Sanja Sarnavka predstavila je i tom prilikom potvrđujući tako hladnokrvno ignoriranje nadležnih institucija zbog čega djeca i danas uče da je djevojčicama jedini cilj pobijediti na kakvu izboru ljepote i potom se udati, a dječacima postati dobrim ratnicima. "Ako je suditi po sadržaju udžbenika, mi još živimo u 19. stoljeću u kojem muškarci jašući na konjima ratuju, a žene na tronošcima muzu krave. Naša djeca u školama ne uče o novim zanimanjima, novim dostignućima, o seksualnosti nema jedne jedine riječi" – po tko zna koji put ogorčeno je ponovila Sanja Sarnavka. "Prema našim udžbenicima", nastavila je Sarnavka, "i živimo na selu i volovskim zapregama obrađujemo polja, ne postoje rastavljene osobe, obitelji s jednim roditeljem ili usvojena djeca, nema gluhih ili slijepih, nema žena znanstvenica, književnica, umjetnica".

"Usprkos svim analizama, u brojnim našim udžbenicima i danas je na snazi tzv. životinjski sindrom" – upozorila je Rajka Polić s Visoke učiteljske škole u Puli koja se analizom udžbenika bavi od kraja sedamdesetih. "Dominacija životinja, napose konja, u odnosu na žene i djecu je konstanta, odnosno početkom devedesetih se pojačava. Tek ilustracije radi, u udžbeniku povijesti koji se koristio u periodu od 1996. do 2001. godine 1912 puta se spominju muškarci, 127 puta žene, 108 djeca, a 393 puta – životinje. Nikakve značajnije promjene nema u udžbenicima koji se danas koriste i kojima je dominantna osobina da se likovi žena najčešće prikazuju bez imena, one nikada nisu određene osobe" – ističe Polić

Spomenuti je okrugli stol bio prigoda i da se prikažu prateće razglednice kampanje, te dva spota koja nose poruku da su djevojčice jednako sposobne kao i dječaci, ali koji su za sada prikazani samo u prilogu o kampanji u emisiji *Dobro jutro, Hrvatska*. Na HTV-u još ne smatraju da je riječ o spotovima za opće dobro, te odbijaju besplatno prikazivanje spotova. Istom prilikom mogli su se razgledati udžbenici jezika, povijesti, predmeta sličnih našim priroda i društvo zemalja poput Finske, Francuske, Danske, Njemačke… razlika je vidljiva na prvi pogled, od jednake zastupljenosti muških i ženskih likova, različitih rasa, različitih porijekla i fizičkih sposobnosti, djeca između osme i petnaeste godine u tim zemljama uče o promjenama uzrokovanih razvojem suvremenih tehnologija, međusobnoj toleranciji, kako i zašto se koriste prezervativi.

Ženska mreža Hrvatske
Ide vrijeme, prođe rok…
Zahtjevi
– Uključivanje obrazovanja o ljudskim prvima, nenasilju, miru i toleranciji u redovite školske programa i udžbenike
– Razvijanje programa sustavnog obrazovanja o jednakosti spolova i spolnosti
– Uklanjanje stereotipa o spolnim/rodnim ulogama; uvažavanje prava na različitost; kritičko propitivanje patrijarhalnog sustava vrijednosti
– Provođenje edukacije nastavnika/ca radi podizanja svijest o nužnosti promoviranja ravnopravnosti spolova
– Otvaranje škola za suradnju s kvalitetnim programima građanskih inicijativa – radionice, predavanja, prezentacije za učenike/ce i nastavnike/ce
– Procjenjivanje otvorenosti za učenje i dijalog te senzibiliziranost za ljudska prava osoba koje se zapošljava i imenuje u Ministarstvo prosvjete i športa

Škole uvažavanja i solidarnosti

Kampanja za reformu obrazovanja.

Iz izlaganja Ljubice Vrsaljko Matijević, pravobraniteljice za djecu, Gordane Lukač Koritnik, pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, Milana Polića s Pedagoške akademije u Puli, mogli smo doznati sve o zakonskim zamkama koje priječe realizaciju reforme, ali i proizvoljnu destrukciju čak i kada postoji zakonski okvir, poput odluke katedre Obiteljskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu da novi Zakon o ravnopravnosti spolova ne uvrsti u obaveznu ispitnu literaturu. Neugodnu pozornost na okruglom stolu privukla nam je urednica Školske knjige Spomenka Halačev, koja je pozvana da prikaže nekoliko novih knjiga te nakladničke kuće u kojima se stidljivo prikazuju i obitelji usvojitelja, slijepa djevojčica, a ima i priča o tome kako se rađaju djeca. Svoju prezentaciju započela je s nekoliko netočnih navoda – da se o problemima školskih udžbenika piše sporadično i to kada se novinar ili novinarka osobno nađu u poziciji roditelja, da nedostaju analize udžbenika i da je nemoguće udovoljiti svima jer je teško u udžbenicima prikazati svu šarolikost životne stvarnosti! Zbog točnog informiranja javnosti i općeg napretka recimo da je pregled arhive *Zareza* dovoljan da se utvrdi kako je o navedenim problemima pisano kontinuirano i da su tekstove pisali novinari i novinarke koji još nisu bili ili još nisu roditelji. Nadalje, na samom je okruglom stolu bilo navedeno nekoliko analiza školskih udžbenika, a više nas zanima zašto se takva posla dosad nije prihvatila sama Školska knjiga? I na kraju, Hrvatska, naravno, nije jedina zemlja na svijetu u kojoj žive ljudi različitih rodova, boje kože, državljanstava, vjera, svjetonazora… Ta šarolikost prisutna je u većini ostalih zemalja i njihovi urednici školskih biblioteka, vjerojatno za plaću koju primaju, obavljaju taj težak posao – proizvode knjige koje djecu uče o postojanju različitosti.

Kampanjom *Ide vrijeme, prođe rok…* nekoliko desetaka članica Ženske mreže Hrvatske uputila je nadležnim institucijama i cijeloj javnosti zahtjev da se napokon počnu provoditi preuzete zakonske obaveze koje školu čine mjestom učenja o ljudskim pravima, ravnopravnosti, uvažavanju i solidarnosti te poštivanju prava na različitost. Z

U okrilju sigurnog izdavača

Nataša Petrinjak

Časopis *Up&Underground*, broj 6, glavni urednik Nikola Devčić. AGM, Zagreb,

Zagrebačke ulice tek je grijalo prvo proljetno sunce kada je Nikoli Devčiću – Miši, jednom on najpoznatijih gradskih raspršenih kreativaca, ponuđen izbor: nastaviti borbu za opstanak časopisa *Up&Underground* u neizvjesnim i nesigurnim prostorima samostalnosti te nezavisnosti o bilo kojoj instituciji ili postati dijelom gradske nakladničke kuće AGM. S obzirom na kadrovske, a time i sadržajne promjene koje su se u AGM-u dogodile u posljednjih nešto više od godinu dana, dale su naslutiti da prijedlog možda nije toliko nečasan kompromis koji bi ugrozio slobodoljubivost i otvorenost svjetonazora redakcije i suradnika *Up&Undergrounda*. Ako je suditi po novom broju koji se pojavio prije nekoliko tjedana, odluka o toj vrsti spajanja naizgled nespojivog rezultirala je uspješnim poslovnim pothvatom – časopis je dobio stabilnu infrastrukturnu osnovu, AGM novi proizvod u skladu s imidžem koji novi kadar

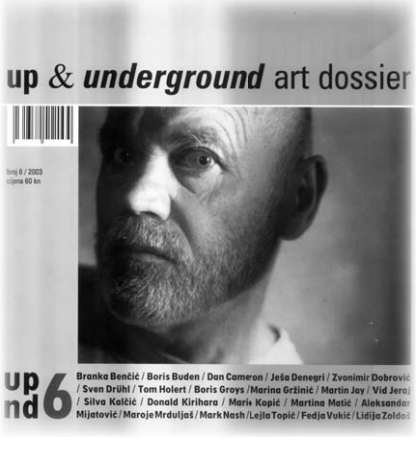

polako gradi, a čitatelji obećanje da će svoj *art dossier* sada čitati češće.

U netom objavljenom broju 6/2003. pozornost svakako najprije privlači opsežan intervju Silve Kalčić s Ivanom Ladislavom Galetom, "vizualnim umjetnikom, filmskim i radnikom na zemlji, profesorom i stručnjakom na bastionu borbe za Kinoteku". Vrijednim isticanja čine nam se tema o radovima Vlaste Delimar, Sanje Iveković i Marine Abramović koje je zajednički analizirala Martina Matić, *Govor u prvom licu Tomislava Gotovca* Ješe Denegrija, te napose uvodni blok o utjecajima znanstvenih dostignuća biologa i genetičara na naše svakodnevno bivanje na Zemlji, ali i promišljanja i odgovore umjetnika i teoretičara na sve brže promijene kojima smo izloženi. Klonovi i mutanti Svena Drühla prikaz su razvoja himera kroz povijest i propitivanje o mogućnostima njihove realizacije u realnoj formi; Boris Buden ne dopušta mentalnu lijenost suočavajući nas s promjenom shvaćanja i prihvaćanja nasilja u koje, smatra, sve više vjeruje i demokratska politika. Pa pita: "Vraća li se time nasilje danas ponovno u staru ulogu primalje povijest, koju mu je nekoć dodijelio Engels, a koja bi sada trebala donijeti na svijet daljnje usavršavanje demokracije? I o kakvom se nasilju tu zapravo radi?"

Sadržaj novog broja *Up&Undergrounda* tu ni izbliza nije iscrpljen. Dodajmo još da nisu zaboravljeni film (Mark Nash *Umjetnost i film, neka kritička razmišljanja*), ples, glazba, a za sretnu budućnost časopisa izražavamo nadu da će novi organizacijski oblik dati više mogućnosti za novije tekstove i veću aktualnost. Z

kolumna

Kulturna politika

Kulturna vijeća

Biserka Cvjetičanin

Upravo otvorena izložba posvećena EXAT-u i Novim tendencijama u Museo Civico di Siena u središtu Siene, dostojno obilježava završetak vrlo bogate međunarodne kulturne aktivnosti u 2003. godini

Proteklo je nešto više od dvije godine od uvođenja novog sustava odlučivanja u kulturi, Zakona o kulturnim vijećima koji je donesen u svibnju 2001. Kulturna vijeća osnovana su pri Ministarstvu kulture za pojedina područja umjetničkog i kulturnog stvaralaštva sa zadaćom da predlažu ciljeve kulturne politike za određeno područje i mjere za njihovu provedbu u sklopu programa javnih potreba u kulturi za koje se sredstva osiguravaju iz državnog proračuna, te da se ostvari utjecaj kulturnih djelatnika i umjetničkih stvaralaca na donošenje odluka važnih za kulturu i umjetnost. Osnivanje kulturnih vijeća značilo je razvijanje novog načina odlučivanja – suodlučivanje u kulturi, počevši od rješavanja pitanja struke do sudjelovanja u raspodjeli proračunskih sredstava.

Zakonom o kulturnim vijećima osnovana su vijeća za film i kinematografiju, glazbu, scenske umjetnosti, likovne umjetnosti, arhitekturu i urbanizam, knjigu i nakladništvo, medijsku kulturu, a već od ranije postojeća vijeća, Hrvatsko muzejsko vijeće, Hrvatsko knjižnično vijeće, Hrvatsko arhivsko vijeće i Hrvatsko vijeće za kulturna dobra, uz djelokrug rada koji je određen posebnim zakonima, imaju i djelokrug vijeća koji je utvrđen Zakonom o kulturnim vijećima. Rad vijeća usklađuje Nacionalno vijeće.

Poticaj stvaralaštvu

Razmjerno kratko razdoblje od dvije i pol godine bilo je dovoljno da se pokaže iznimna korisnost i vrijednost rada svih vijeća u poticanju kulturnog i umjetničkog stvaralaštva te afirmaciji novih kulturnih vrijednosti. Nakon razumljivih početnih teškoća, jer je riječ o procesima demonopolizacije i decentralizacije u kulturi, o otvorenosti i transparentnosti odlučivanja, vijeća su definirala kriterije za vrednovanje koji bi mogli djelovati poticajno u smislu kvalitete programa, ali i strategije razvoja određenog područja u cjelini. Tako je većina vijeća pri razmatranju i vrednovanju prijavljenih programa uzela u obzir, na primjer, javnu potrebu za programom, unaprjeđenje djelatnosti (inventivnost), estetski kriterij, "poslovanje" programa i druge kriterije relevantne za uspostavljanje programskih prioriteta. Izvješće Ministarstva kulture za 2003. godinu pokazuje sada već nezamjenjivu ulogu vijeća koja su unijela nove pristupe u vrednovanje programa i otvorila nove prostore potpore. Treba spomenuti, na primjer u području glazbe, intenzivnije umrežavanje gostovanja, potporu novoutemeljenim ansamblima i onima koji djeluju izvan Zagreba, porast ulaganja u nakladničke projekte (žanrovski različiti diskografski projekti od autorskih albuma do CD-ova mlađih hrvatskih reproduktivaca s djelima hrvatskih skladatelja); u području kazališne djelatnosti, potporu programima kazališnih gostovanja; u likovnoj umjetnosti, poticanje programa razmjene i suradnje na razini pojedinih institucija i međunarodne suradnje, odnosno projekata od primarnog interesa u promoviranju kulture u svim segmentima likovne djelatnosti; u medijskoj kulturi, potporu novim i alternativnim oblicima kulturnog stvaralaštva i novim tehnologijama u umjetnosti. Takav pristup omogućio je raznovrsniji i intenzivniji kulturni život izvan glavnog(ih) središta i povezivanje više kulturnih institucija na određenom projektu. Vijeća su zacrtala put u donošenju konzistentnih sektorskih kulturnih politika što je dobra osnovica i za izradu nacionalnog programa kulture.

EXAT 51 i Nove tendencije u Sieni

Sva vijeća brinu se i za pojedine aspekte međunarodne suradnje, a kada je o međunarodnoj suradnji riječ, upravo otvorena izložba posvećena EXAT-u i Novim tendencijama u prekrasnom prostoru Museo Civico di Siena u središtu Siene, dostojno obilježava završetak vrlo bogate međunarodne kulturne aktivnosti u 2003.

Siena je grad s oko 60.000 stanovnika i 20.000 studenata, grad koji svoj razvoj temelji na kulturi i obrazovanju. Godišnje Sienu posjeti pet milijuna turista, što samo pokazuje da će i našu izložbu, koje je autor nedavno preminuli Marijan Susovski, moći vidjeti do kraja siječnja 2004. kada se zatvara, velik broj posjetitelja. A to znači da će se upoznati sa sedamdeset radova hrvatskih autora od kojih počinju novi senzibiliteti i nove ekspresivne mogućnosti, jer, kao što navodi Tonko Maroević, EXAT stoji kao povijesni međaš revolucioniranja likovne prakse sredinom prošlog stoljeća. Ova izložba, rezultat suradnje Muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu i Museo Civico di Siena, dio je duge kulturne suradnje između Hrvatske i Italije u mnogim područjima, književnosti, glazbi, kazalištu, likovnoj i medijskoj umjetnosti, izdavaštvu, pridonoseći uvijek novim oblicima povezivanja i upoznavanju autentičnih kulturnih vrijednosti.

najave

Tuđinci i izdajnički jezik

Alien se glasno pita, ali odbija odgovoriti: je li, napokon, moguće osjećati se kod kuće u jeziku koji nije tvoj vlastiti jezik?

Izložba Candice Breitz *Tuđinac/Alien (Deset pjesama s druge strane)*, Goethe institut Zagreb i Muzej suvremene umjetnosti, 21. studenoga 2003.

Multimedijski projekt o ilegalnim migracijama *Motel Ježevo* i Goethe institut Zagreb predstavljaju Candice Breitz izložbom i predavanjem u Goethe Institutu Zagreb. Izložba pod nazivom *Tuđinac/Alien (Deset pjesama s druge strane*) otvara se u petak, 21. studenoga 2003., kada će autorica održati i predavanje o svome radu pod naslovom *Od babilonske buke do esperanta* na engleskom jeziku. Projekt Candice Breitz *Tuđinac/Alien* realiziran je u slopu multimedijskog projekta *Motel Ježevo* pokrenutog u Zagrebu 2000., s namjerom problematiziranja ilegalnih migracija kao jednog od gorućih pitanja kasnog kapitalizma i post-komunizma. Više o projektu *Motel Ježevo* na stranicama online magazina *art-e-fact* (http://artefact.mi2.hr).

Candice Breitz jedna je od najuglednijih svjetskih umjetnica mlađe generacije rođena u Johannesburgu, sada živi u Berlinu. *Alien* (*Tuđinac*) Candice Breitz višekanalna je DVD instalacija koja se sastoji od deset kratkih filmova, na neobičan način kombinirajući karaoke, turistički kućni video, znanstvenu fantastiku i titlovani dokumentarac. Ušavši u prostor instalacije, gledatelj se nalazi pred zatamnjenom prazninom odakle dopire deset glasova koji pjevaju deset njemačkih pjesama. Glasovi dolaze iz deset monitora raspoređenih uokolo prostora. Ulaskom u središte prostorije monitori su vidljivi tek straga, dok su njihova lica okrenuta zidu, osvjetljavajući ga treperavom slikom s ekrana. Deset glasova koje posjetitelj istodobno čuje stvaraju babilonsku kakofoniju, karakterističnu i za mnoge ranije radove umjetnice.

Približavanjem pojedinim monitorima, posjetitelj ulazi u intimni prostor susrećući se sa svakim od pjevača/ica posebno. Pjevači svoje pjesme izvode ispred poznatih berlinskih vizura kao što su Ruski spomenik u parku Treptower, Alexanderplatz ili Tiergarten. Premda svi oni vrlo entuzijastično izvode svoje pjesme, ubrzo postaje jasno da nijedan od njih ne pjeva svojim glasom. Zapravo, pjesme su prvo otpjevali "pravi Nijemci" koje je umjetnica snimila u studiju zamolivši ih da daju sve od sebe pjevajući *a cappella* deset njemačkih pjesama. Nakon toga zamolila je deset "novih" Nijemaca (ljude koji su doselili u Njemačku i ne potječu iz Njemačke, niti govore lokalni jezik) da izvedu te pjesme u različitim berlinskim okruženjima. Kada su snimljeni filmovi s deset "novih Nijemaca" pjevača, njihovi su glasovi potpuno izbrisani sa snimke, a umetnuti su glasovi deset njemačkih izvornih govornika. Jeftinim digitalnim "trbuhozborstvom" uvjerljivi glasovi deset izvornih govornika preneseni su u tijela deset imigranata, tako da se jezik njihove nove domovine doslovno uselio u njihova tijela s pomalo zbunjujućim učinkom. Propitujući teme poput rodoljublja, nacionalizma i kulturne baštine u stihovima izabranih pjesama, uz razmišljanje o domu i pripadnosti, stvara se određena napetost. *Alien* odjekuje stranošću, ali nije jasno što je ovdje tuđe: imigranti, glasovi koji su ih zaposjeli ili pjesme koje su zaboravljene u kolektivnoj svijesti. Lako je pretpostaviti kako su kulturni standardi i norme popularnih njemačkih pjesama posve u suprotnosti s vrijednostima stranaca koji su ovdje došli u namjeri da se skrase u novoj domovini. Propitujući teme poput rodoljublja, nacionalizma i kulturne baštine u stihovima izabranih pjesama, uz razmišljanje o domu i pripadnosti, stvara se određena napetost. *Alien* odjekuje stranošću, ali nije jasno što je ovdje tuđe: imigranti, glasovi koji su ih zaposjeli ili pjesme koje su zaboravljene u kolektivnoj svijesti. Zbog osoba poput Berlusconija, Haidera i Le Pena koji nas prijeteći gledaju s naslovnica, *Alien* je posebno važan: u mnogim zemljama pitanje integracije imigranata usko je povezano s poznavanjem i govorenjem službenog jezika nove domovine. *Alien* istražuje ukrštene teritorije zadobivanja jezika i kulturne integracije, aludirajući na potrebu stjecanja jezika zemlje koju pojedinac izabire da se u njoj nastani, uvažavajući teškoće koje nastaju dok pojedinac kolonizira novi jezik i biva koloniziran njime. Rad Candice Breitz pokazuje žudnju i nuždu koju imigrant osjeća prema novom jeziku, ne ispuštajući iz vida frustracije koje pritom nastaju dok se pokušava uključiti u novi jezik. *Alien* je manje o Njemačkoj i njemačkom jeziku *per se*, a više o iskustvu ulaska u strani jezik, kao i o iskustvu zaposjednutosti od jezika samog. *Alien* se glasno pita, ali odbija odgovoriti: je li, napokon, moguće osjećati se kod kuće u jeziku koji nije tvoj vlastiti jezik? Kustosi projekta su Nada Beroš i Tihomir Milovac.

Jesper Juul

Izum nenasilnog roditeljstva i druge revolucije

Nataša Govedić

Razgovor s eminentnim danskim psihoterapeutom i obiteljskim terapeutom Jesperom Juulom, autorom brojnih knjiga o odgoju djece, objavljenih gotovo na svim europskim jezicima, te dviju knjiga prevedenih na hrvatski jezik: *Razgovori s obiteljima: Perspektive i procesi* (Zagreb, Alinea, 1995.) i *Vaše kompetentno dijete* (Zagreb, Educa, 1998.)

Što vam se čini najzanimljivijim kulturalnim razlikama u problemima odgoja djece u Danskoj nasuprot Hrvatskoj?

– Postoje velike razlike, posebno zbog toga što se Hrvatskoj dogodilo tijekom rata, a čini mi se i da je rat uzrok tome da su mnoge žene u Hrvatskoj u deset godina nadoknadile i preskočile tridesetak godina koje su ih u smislu pedagogije dijelile od ostatka Europe. Mnogo su toga naučile. Ali kada radite s ljudima koji imaju duboke obiteljske probleme, otkrit ćete da su ljudi svuda po svijetu isti.

Radite i s internacionalnom organizacijom SOS Dječje selo, u kojoj su djeca bez roditelja ili djeca oduzeta roditeljima zbog zlostavljanja. Postoje li tu neke specifičnosti diljem globusa?

– U Hrvatskoj radim ne samo s SOS-om nego i sa Centrom za zaštitu djece u Gajnicama, kao i s novim Obiteljskim centrom u Zagrebu, te s grupom psihoterapeutskih profesionalaca iz čitave Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ipak, rekao bih da su zlostavljanja koja pogađaju djecu u Danskoj i Hrvatskoj, kao i djecu u Italiji i Austriji, gdje također često radim, ili bilo gdje drugdje na svijetu – ista. Ona djeca, naime, koja su u Hrvatskoj imala specifične traume, to jest koja su bila traumatizirana ratom, danas imaju već desetak godina i s njima se već dosta radilo. Moglo bi se čak reći da njihove rane zacjeljuju. Drugačije je s djecom koja su žrtve obiteljskog nasilja. No ono što mi se čini velikom razlikom između Danske i Hrvatske nema veze s tipom dječjih trauma ili vrstom roditeljskog nasilja, koji su svugdje vrlo slični, nego s vašim obrazovnim institucijama, posebno javnim školama, koje imaju strahovito nisku toleranciju prema djeci s posebnim potrebama ili prema djeci koja su naprosto *različita*. Vaš školski sustav čini mi se iznimno nasilnim. Tome nasuprot, čini mi se da je metodologija SOS Dječjeg sela za traumatiziranu djecu veoma dobra: tamo djeca koja iz bilo kog razloga nisu imala roditelje ili su oduzeta roditeljima ipak imaju nekoga koga mogu zvati "mama", kome mogu vjerovati i tko se za njih brine dvadeset i četiri sata dnevno, a SOS mame to čine zaista nevjerojatno požrtvovno.

Mitske i stvarne majke, sve prisutniji očevi

Zašto ne postoje SOS tate? Nije li to pomalo tradicionalistički pristup, prema kojemu je mama primaran i praktički "jedini" stvarno relevantan i pouzdan roditelj?

– Da. Ali to je tako s SOS Dječjim selom svuda po svijetu. Danas je činjenica da su se žene izborile za to da ih se tretira kao vrijedna i ravnopravna ljudska bića, mnogo je učinjeno i za prava djece, pa će valjda uskoro doći na red i prava očeva. Roditeljstvo je nešto u čemu se muškarci katkada ne snalaze, jer oni tradicionalno nisu bili "gazde" niti čak sudionici aktivnosti oko podizanja djece u kući, taj posao su radile žene, dok su muškarci praktički živjeli kao posluživani gosti i stranci u "svojoj" obitelji. To nam se sada osvećuje. Mi u nordijskim zemljama u posljednjih smo trideset godina smatrani čistim čudacima i opasnim eksperimentatorima zato što smo tvrdili kako su očevi za obitelj jednako važni kao i majke, da ih treba "integrirati" u roditeljstvo, što se s godinama, međutim, pokazalo i psihološki i sociološki točnim. S druge strane, ne može se reći da je SOS sustav za djecu loš samo zato što ne uključuje roditeljske figure očeva. Naprotiv, ako gledamo njihove rezultate, sustav je odličan, jer je fenomenalno da djeca imaju barem jednu roditeljsku figuru koja živi s njima i koja im je stalno dostupna. Organizacije za brigu o zlostavljanoj djeci u Danskoj, na primjer, nemaju ni približno sličan intenzitet kontakta s djecom, jer djeca vide terapeute neredovito, nekada svaki dan, a onda opet jednom tjedno ili jednom u dva tjedna. SOS Dječje selo je sigurno izvrstan sustav brige za djecu. Pitanje je je li taj sustav jednako dobar i za SOS mame, koje se toliko brinu o djeci i toliko mnogo rade da su često premorene. Osim toga, one s vremenom postaju i poluprofesionalci u vezi s obiteljskom terapijom; jako mnogo uče. Ja im se – istinski – divim.

Znači li to da traumatizirana djeca trebaju mame koje uvelike odgovaraju stereotipu "života za djecu", dakle ne nužno mame koje imaju još poneki identitet osim majčinskog?

– Djeca u SOS Dječjem selu trebaju nekoga tko im može posvetiti jako mnogo vremena i pažnje. No, da se vratimo vašem pitanju o kulturalnim razlikama: pa upravo u Hrvatskoj majke imaju mitsku poziciju Madone s djetetom – za što su paralelno odgovorni patrijarhalni politički sustav i katolička religija. Ta mitska pozicija je, međutim, loša za djecu: majke ovdje "ne mogu pogriješiti" – čak i ako su alkoholičarke, narkomanke ili ako su posve emocionalno distancirane, ipak u vašoj zemlji imaju auru svetice i društvo im je spremno svašta progledati kroz prste. Naravno da je istina da se majkama mnogo toga tolerira zato što one većinom zbilja vole svoju djecu, ali moje je profesionalno iskustvo da ljubav možda jest temeljna, možda i jest najvažnija u odnosu roditelja i djeteta, ali sasvim sigurno *nije dovoljna* za sve dječje potrebe, niti uključuje sve vrste roditeljskog angažmana na koji djeca imaju pravo. Roditeljska ljubav za djecu ima smisla samo ako je izražena *ponašanjem* koje djecu poštuje i ne povrjeđuje ih. Sasvim je jasno da ljubav u čije se ime ili pod čijim stijegom čini nasilje ima vrlo destruktivne posljedice. Možda je manje jasno da u tradicionalnim načinima podizanja djece postoje brojna roditeljska ponašanja koja ne pokazuju ni ljubav ni poštovanje, premda se navodno čine "iz ljubavi".

Čitavo hrvatsko društvo doima mi se potpuno paralizirano forsiranjem poslušnosti

Kritizerstvo, autohtono hrvatsko nasilje

U Hrvatskoj postoje sve vrste nasilja prema djeci koje susrećem i drugdje, dakle i verbalno i fizičko i emocionalno nasilje, ali postoji i jedno specifično nasilje koje je jače izraženo, a mogli bismo ga generalno nazvati "kritizerstvo". Kritizerstvo kao oblik nasilja pogađa djecu u ovoj zemlji tek nakon navršenog petnaestog mjeseca starosti, jer su kod vas djeca do te dobi praktički obožavana na svim razinama društva: njih se tretira kraljevski i neprestano ih se komplimentira, fotografira, čak i oslovljava kao prinčeve i princeze. No nakon adoracije, od druge godine nadalje, počinje proces kada se djecu oštro, surovo, nemilice kritizira za stvari koje ne rade "onako kako bi trebala" i ne biraju se sredstava da ih se navede na "ispravno" ponašanje. Kritiziranje nije odgojna strategija jer degradira djecu, a ne nudi im nikakav protumodel ponašanja. Što je opet povezano s kulturom odraslih, s time da se ovdje većina ljudi neprestano žali i prigovara, neprestano se *općenito* kritizira sustav, ali malo je tko u stanju nešto zbilja promijeniti, to jest preuzeti odgovornost za svijet u kojem živi. To se vidi već i po tome koliko malo ljudi u Hrvatskoj *poduzimaju* protiv nepravde koju prepoznaju i o kojoj zapravo stalno raspravljaju, ali na kritizerski način.

Možda je tome tako jer su ljudi ovdje kronično nesamopouzdani...

– Samopouzdanost nije iracionalna kategorija, nije samo stvar toga što osjećamo, nego i onoga što mislimo.

Projekt samopouzdanosti

Možemo li o tome govoriti u nekoj povijesnoj perspektivi? Djeca koja se danas rađaju nemaju pojma kako je to izgledalo biti dijete pred svega pedesetak, tridesetak ili dvadesetak godina, niti koje su sve vrste nasilja (uopće sada ne mislim samo na ono fizičko) tada bile "normalne". Ne znaju korijene nesamopouzdanosti svojih roditelja. Znaju samo kako to izgleda *danas*. Zbog toga su roditelji ti koji su dužni raditi na svojoj samopouzdanosti. Misliti o svojim izborima. Općenito bih mogao reći da posvuda susrećem isti tip problema koji muči roditelje: kako usmjeravati ili odgajati svoje dijete a da mu pritom ne naudim? Kako njemu ili njoj dati bolji život od onoga koji smo mi vodili? Odgovarajući na ta pitanja, roditelji su još uvijek uhvaćeni između dvaju krajnosti: one autoritarne (*djeca moraju raditi kako kažem*) i one permisivne (*djeca mogu što god hoće*). To su podjednako nasilne opcije. Jedna djeci traumatski oduzima odgovornost, druga im daje traumatski preveliku odgovornost. Ja pokušavam govoriti o odgoju koji nije nasilan ni prema roditeljima ni prema djeci. Problem s kojim se tu moram nositi tiče se pitanja što zapravo roditelji smatraju da je *najvažnije* dati djeci. I tu postoje kulturalne razlike na koje bih se sada vratio: u mojoj zemlji roditelji jako mnogo razmišljaju što daju djeci u smislu emocija i pažnje. U ovoj zemlji roditelji mnogo razmišljaju kako djecu ekonomski zbrinuti, kako im dati materijalne stvari, ono što sami nisu imali kao djeca. Ta je razlika razumljiva s obzirom

na različit društveni standard. No u oba slučaja, u Danskoj i u Hrvatskoj, danas se događa da roditelji često postaju sluge svoje djece, potpuno im se podrede. To je tipična reakcija na borbu protiv autoritarnog odgoja koji su dobili sami roditelji. Bilo bi netočno reći da u takvoj situaciji "djeca vladaju", jer djeca nemaju *nikakve želje* za vladavinom, ali ako se roditelji posve povuku i sve prepuste djeci, ja to zovem "nevidljivim" roditeljima, onda djeca iz nužde počnu upravljati čitavom obiteljskom situacijom. Kad su djeca u središtu pozornosti, kad se sve "vrti" oko njih, za njih je to jednako loše kao i za bilo koju slavnu osobu: ona postanu *usamljena*. Kad se nalazite u središtu, više niste dio grupe. Izolirani ste. I ljubavni odnosi u kojima je jedna osoba pijedestalizirana raspadaju se iz istog razloga. Djeca posebno dobro razumiju da ta vrsta asimetričnog odnosa nije ljubav, u njoj nema topline uzajamnosti, ali jedino što u njoj mogu napraviti je *tražiti još*, jer jedini jezik koji razumiju djeca permisivnih roditelja tiče se *iziskivanja* ili *gomilanja*, a ne izgradnje odnosa s vlastitim roditeljima. Ljubav koja se pokazuje tako da se djetetu daruje sve što god dijete želi stvara egocentrike, čiji je apetit naravno nemoguće zadovoljiti, pa roditelji počinju "pucati" i pokazivati sve veću agresivnost, okrivljujući dijete za obrazac ponašanja koji su *sami* proizveli.

Slamanje nakon adoracije vs. toplina uzajamnosti

Djeca su uvijek kooperativna s onime što im nudimo, ali *mi* smo ti koji ustanovljujemo modele ponašanja. Ako ih prvo tretiramo kao princeze, a onda se počnemo čuditi kad je dijete kasnije vječito nezadovoljan kućni tiranin, dakle jasno je da to dijete *surađuje* s modelom ponašanja koji smo odabrali i koji provodimo, tada nešto nije u redu s nama, a ne s djecom. Najčešći rezultat takva odgoja je slamanje djece fizičkim i psihičkim nasiljem u trenutku kada roditelji zaključe da ih više nisu u stanju "opsluživati", što je najgora moguća varijanta. Za slamanje djeteta potrebno je jako malo vremena, možda svega tri mjeseca, da bi posljedice ostale s tom osobom čitavog njezinog života. No čak i ta metoda slamanja djece funkcionira *kratkoročno*, kada je riječ o predškolskom ili školskom uzrastu. Čim dijete postane punoljetno, bilo emocionalno, bilo psihičko, bilo fizičko slamanje djeteta roditeljima se osvećuje na način da djeca s njima prekidaju ili bitno zahlađuju odnos. Nasiljem ništa ne postižemo.

Kako biste odredili tu "toplinu uzajamnosti" koju ste maloprije spomenuli, odnosno istinsku povezanost ili simetričnu ljubav između roditelja i djeteta?

– To je ista uzajamnost koja postoji među prijateljima ili ljubavnim partnerima. Odnos u kojem ste spremni biti vrlo osobni, vrlo otvoreni, fizički i psihički prisutni u životu osobe s kojom živite, ali i pokazati kako postoje granice kada imate potrebu biti sami, biti s drugima, baviti se svojim interesima. Suprotnost tome je igranje uloge *mamice* ili igranje uloge *tatice*, dakle negiranje vlastitih potreba da bi se uklopilo u određenu sliku onoga što očekujemo od sebe ili što od nas očekuje društvena norma, ne čak onoga što djeca od nas očekuju. Ta nametnuta ili mnogo češće samonametnuta uloga je najčešće stereotip, nerealan i opresivan kao i svaki stereotip, ili pak uloga koja je strogo definirana ponašanjem naših roditelja, bilo da činimo *posve isto* što su oni činili, ili da se bunimo tako što činimo *dijametralno suprotno*. Nekad je takve uloge nemoguće izbjeći, čisto zbog toga što smo stvorenja navika, ali moramo znati da je u našoj moći da im ne robujemo.

Ispada da je roditeljstvo, među svim kreativnim vokacijama, jedna od najtežih...

– Apsolutno. Zato jer roditeljstvo treba *izumiti* gotovo sasvim iz početka, jer u tradicionalnom odgoju nema mnogo toga što bismo mogli preuzeti. Mnogi ljudi kritiziraju suvremene roditelje zato što su vrlo nesigurni, ali ja ih ne kritiziram, nego ih nastojim podržati. Današnji roditelji pionirski krče, pronalaze i stalno izmišljaju sasvim nove puteve bliskosti i odgovornosti, nemaju *nikakve* uzore, ni u vlastitoj obitelji ni drugdje, a ne mogu ni otputovati u neku kulturu koja je "bolja" od naše i tamo pronaći čaroban ključ za nenasilno podizanje djece. Sve se mora izmisliti ispočetka, što je iznimno težak posao. Zato mi je žao što ne govorim hrvatski, jer bih u ovoj zemlji mnogo radije razgovarao s roditeljima negoli samo s terapijskim stručnjacima.

Mnogo ste prevođeni na razne europske jezike. Kakvom vam se čini recepcija vaše filozofije odgoja?

– Moje knjige vole svi osim Francuza. Zapravo ne znam zašto. Pretpostavljam zato što je Francuska još uvijek vrlo maskulino i tradicionalno društvo.

Što mislite o srodnim reformatorima podizanja djece, recimo o Mariji Montessori ili Magdi Gerber, dvjema ženama koje također zastupaju filozofiju roditeljskog poštovanja i uvažavanja djece, bez gubitka vlastite autonomije?

– Obje metode koje ste spomenuli, kao i ona valdorfska, iza sebe imaju izuzetno striktnu ideologiju, od djece traže da prihvate sasvim određene vrijednosti (u slučaju valdorfovaca, to uključuje i spiritualne ili religiozne vrijednosti), kao i da se onda prema njima ponašaju, a prema mom mišljenju ideologija također nije *dosta* za odgoj djece.

Razlike u metodama

Posebno se u Austriji i Njemačkoj vidi da te metode, unatrag zadnjih deset godina, traže izmjene i dopune. Metoda Montessorijeve je okrenuta nezavisnosti i kreativnosti djeteta, ali možda stoga potiskuje vrijednosti solidarnosti. Naravno, da kojim slučajem živim u Austriji ili Francuskoj ili Hrvatskoj, pa da moram birati između državne škole i Montessori škole, uvijek bih dao svoje dijete u Montessori školu. Mislim da su metode, a na tržištu je trenutačno golema količina kontradiktornih metoda (one američke su upravo grozne, odnosno strašno konzervativne), još uvijek nešto u čemu roditelji mogu naći inspiraciju, ali na kraju se pravi odgojni odgovori i načini moraju pronaći u nama samima, u našoj interakciji s našom unikatnom djecom, odnosno u krajnje individualiziranim situacijama.

Znači, vi ste sokratovac: upoznaj sebe, radi na sebi, pa ćeš samim time biti i dobar roditelj?

– Može se i tako reći. S tim da ja zastupam i teoriju da treba učiti od vlastite djece. Ja sam za dvosmjernost komunikacije.

Što vas konkretno profesionalno smeta u američkom pristupu podizanja djece?

– U SAD-u je nedavno rađeno jedno istraživanje, koje je pokrenula Zaklada Billa Gatesa, koje je obuhvatilo 18.000 američkih učitelja. Trebali su odgovoriti na pitanje što smatraju najučinkovitijim pedagoškim oruđem. Većina, više od 60% njih, odgovorila je da strah ili zastrašivanje smatraju najučinkovitijim.

Pa jasno, to je isti način na koji vode vanjsku politiku.

– Točno. Zbog toga sam vrlo oprezan kad su u pitanju američke pedagoške metode. No činjenica je da se čitav zapadni svijet u vezi s roditeljstvom nalazi u krizi i traži nove načine, pritom se često osjećajući krajnje nesigurno. Nekad mi se čini da će trebati još *najmanje* tri generacije da dođe do promjene. Pod promjenom mislim na pomak od autoritarne "poslušnosti", kao nečega što se očekuje od djece ili im se "usađuje", prema uvažavanju njihove vlastite odgovornosti, što je demokratska vrijednost. Ne možete imati i poslušnu i odgovornu djecu. Ti se pristupi međusobno potiru. Općenito, oko odgovornosti djece postoje brojni nesporazumi. Ljudi misle "aha, sad su klinci odgovorni za sebe, znači mi se više za njih ne trebamo brinuti, niti nas oni trebaju zanimati." Pogrešno. Potpuno pogrešno. To je, naime, roditeljsko odbacivanje odgovornosti. Ali koncept odgovornosti vrlo je teško objasniti. Zato ću se poslužiti drugim područjem: budući da se čitav život bavim i kulinarstvom, napisao sam i jednu malu knjižicu koja se zove *Smile, Dinner is Ready.* Ona je povezana i s mojim stavom, koji zastupam već tri-

deset godina, da djeca moraju biti odgovorna za svoj apetit. Ne smije ih se tjerati da jedu, kažnjavati uskratom hrane, ni na koji način pokušavati kontrolirati u smislu prehrane.

Kompetencija ili vaše sposobno dijete

Djeca su savršeno sposobna procijeniti jesu li gladna i što bi jela, što im se gadi i što im je ukusno. Ljudi su mi se zbog tog stava godinama smijali. A stoljećima su izmišljali vrlo manipulativne načine da ih prisile jesti ono što odrasli žele. No nedavno je okončano jedno golemo švicarsko istraživanje pod vodstvom dr. Lagoa, koje je trajalo dvadeset godina i okupilo 500 obitelji, došavši do rezultata da ona djeca koja nisu prisiljavana ni na što u vezi s prehranom, nego su im roditelji vjerovali da mogu sama snositi odgovornost za svoju prehranu, u kasnijoj dobi nisu razvila probleme pretilosti, anoreksije i bulimije, ni ikakve psihosomatske probleme, a samo je jedna osoba imala psihosocijalnih problema. No ljudima je još vrlo teško prihvatiti da bi djeca mogla biti za sebe odgovorna na način na koji su i odrasli odgovorni za sebe (ponavljam: ne na način da odrasli prestanu biti odgovorni zato jer su to "prepustili" djeci). Užasno je teško prihvatiti da djeca zaslužuju naše povjerenje u njihove sposobnosti, posebno onda kada to znači da ne žele jesti juhu ili povrće ili ne žele da paničarimo oko noćnog izlaska.

Što je s roditeljima koji svoju djecu smatraju i kompetentnima i odgovornima, ali nemaju istu samouvjerenost kada je u pitanju procjena njih samih, jer sebe ne smatraju "blaženo" kompetentnima, radije odabravši stalno samopropitivanje?

– U zadnje vrijeme dobivam mnogo pošte od uglavnom vrlo obrazovanih švedskih roditelja, koji, recimo, imaju problema oko samostalnog spavanja i samouspavljivanja svoje djece. Zbog toga se osjećaju vrlo nekompetentnima. Osjećaju se toliko nesigurno da pristaju na različite nasilne metode kojima se dijete ostavlja da plače točno prema određenoj minutaži: prvi dan četiri minute, drugi dan šest, itd. Najsmješnije i najtužnije je što u slučajevima kada "metoda" ne funkcionira ti roditelji ne sumnjaju *u metodu*, nego sumnjaju *u sebe*. Zato je toliko lako prodati toliku količinu kvazipsihološke literature o roditeljstvu: svi bi htjeli čarobnu metodu, formulu, recept. Formule su, naravno, izravna suprotnost *razmišljanju* o problemu. I zato formule ne funkcioniraju. Djetetovi problemi spavanja znače da morate ozbiljno razmisliti o sasvim drugim pitanjima negoli je to koliko ćete dugo čekati da uđete u sobu kad beba počne plakati. Morate razmisliti *o sebi*. Morate se upitati postoji li u vama jedan sićušan glasić koji kaže "sigurno još nije vrijeme da moja beba spava sama". Ili: "Nije li predivno što imam bebu – kad bi bar mogla uvijek ostati tako mala". Djeca odlično *čuju* te sićušne glasove, makar ih vi možda nikada ne verbalizirate. Osim toga, djeca trebaju našu brigu i našu samopouzdanost zato što se ne mogu sama brinuti o sebi, ma koliko odgovorna bila. Naša briga se sastoji u tome da i mi čujemo *njih*. Ako se beba noću probudi i plače, onda to ne znači da je histerična ili razmažena, jer

Moje je profesionalno iskustvo da ljubav možda jest temeljna, ali sasvim sigurno *nije dovoljna* za sve dječje potrebe, niti uključuje sve vrste roditeljskog angažmana na koji djeca imaju pravo. U tradicionalnim načinima podizanja djece postoje brojna roditeljska ponašanja koja ne pokazuju ni ljubav ni poštovanje, premda se navodno čine "iz ljubavi"

bebe to ne mogu biti, nego da bebu nešto boli ili frustrira. Naravno da joj treba pomoći. Djeca su iskrena. I zato im je bitnije da ih čujemo, nego da na njima iskušavamo "novu metodu".

Vlastite granice i političke granice

No tu je važan još jedan moment, koji ima najviše veze sa samopouzdanošću: kao roditelji, moramo znati vlastite granice. Mnoge majke stavit će potrebe djeteta iznad vlastitih, što će biti dugoročno loše i za nju i dijete. Posebno bi majke trebale vlastite potrebe uzimati onoliko ozbiljno koliko uzimaju i dječje. Kada se to dogodi, djeca vrlo brzo shvate da mogu samostalno spavati. Ali to je jedan unutarnji, misaoni, autorefleksivni i svakako pomalo frustrirajući proces osamostaljivanja, kroz koji prolaze i roditelji i dijete. Samopouzdanost roditelja, dakle, vezana je za to da razumijemo i razlikujemo što djeca *žele*, a što djeca *trebaju*. To nije isto. Djeca mogu željeti masu stvari koja im nije potrebna, što je sasvim razumljivo. Ali naše je da im osiguramo ono što im *jest* potrebno. Da budem još konkretniji: ne znam nijednog sisavca koji ne bi htio spavati uz tatu i mamu što god dulje može. Ali svim je sisavcima potrebno i da nauče kako se mogu sami brinuti o svom snu; kako mogu zaspati i spavati sami. Na to ih se ne može *prisiliti* nikakvom metodom, ali može im se pomoći da kroz to prođu što je moguće manje traumatično. Razmislite, recimo, o tome da danas na svijetu postoji golema radna snaga mladih ljudi, koji su mahom pouzdani i radini, ali nisu previše kreativni, jer nisu previše samostalni: to su još djeca poslušnosti, a ne odgovornosti. To su ljudi koji mogu imati i mnogo talenata, ali ne znaju ih ostvariti. Zato je važno boriti se protiv mentaliteta poslušnosti i nesamostalnosti. Čitavo hrvatsko društvo doima mi se potpuno paralizirano forsiranjem poslušnosti.

Kakva je vaša politička pozicija? Mislite li da je psihoterapija također oblik političkog angažmana? A zanima me i jeste li ikada napisali peticiju ili članak protiv opresivnog školstva u Hrvatskoj?

– Zapravo jesam. Objavio sam članak u *Školskim novinama*. Ako psihoterapiju razumijemo na način da ljude oslobađa od nemoći i opresije, a ja je tako razumijem, onda je to nesumnjivo i politička djelatnost. Sasvim je izvjesno da bi razni političari mnogo radije *pod* sobom imali mnoštvo depresivnih alkoholičara...

To već postoji u Rusiji.

– ... negoli što bi pokraj sebe imali samosvjesne, kreativne i kompetentne ljude. Ono što se događa s mojom knjigom *Vaše kompetentno dijete* također je politički proces: premda se odlično prodaje, samo u Danskoj je prodano 150.000 primjeraka, 50.000 primjeraka u Norveškoj, ali kako nisam napisao "udžbenik", nego knjigu koja nudi jedan *način razmišljanja* (a ne pravila koja valja slijediti), onda je knjiga stavljena izvan obavezne literature na pedagoškim fakultetima. Jedan kolega mi je rekao da je studentima koji su tražili objašnjenje zašto je ne mogu koristiti kao udžbenik odgovorio: "Ovo nije knjiga. Ovo je politički manifest." I na neki je način u pravu. Nisam je pisao iz političkih motiva, ali pisao sam je zato što sam želio promijeniti način na koji razmišljamo o odgoju, dakle samim time i o čitavom društvu. Sebe doživljavam kao političku osobu, u smislu toga što me užasno pogađa što u vašoj zemlji većina obrazovanih i pametnih ljudi ne želi izaći na glasanje. Mislim da je to politički autodestruktivna opcija. Posljednjih godina sam kategoriziran u psihologijskim krugovima kao "prijatelj djece", što je također politička etiketa, k tome netočna, jer nikada nisam favorizirao djecu nauštrb roditelja. Moj fokus tiče se interakcije, onoga što se događa između roditelja i djece, pokušavajući razumjeti obje strane. Kada bih se, međutim, samoinicijativno proglasio "prijateljem djece", odmah bih dospio u mnoge časopise, u kojima je takva politička opcija poželjna. Mislim da je isto tako politički važno što znam da na prvoj godini zagrebačke Pedagoške akademije nastava, između ostalog, počinje mojom distinkcijom između samopouzdanja i samouvjerenosti, pri čemu ja nastojim na tome da nije teško biti samouvjeren ili se takvim prikazivati, ali je vrlo teško i neusporedivo vrednije biti samopouzdan, vjerovati u sebe,

Ljudima je još uvijek vrlo teško prihvatiti da bi djeca mogla biti za sebe odgovorna na način na koji su i odrasli odgovorni za sebe (ponavljam: ne na način da odrasli prestanu biti odgovorni zato jer su to "prepustili" djeci). Vrlo je teško prihvatiti da djeca zaslužuju naše povjerenje u njihove sposobnosti

prihvaćati kritike i ne uzimati ih kao kraj svijeta. Nova knjiga koju sam napisao za predškolske i školske učitelje nema popularno izdanje, prodaje se kao udžbenik, ali iznimno se mnogo čita i kupuje, tako da čak i Vlada kupuje mnogo primjeraka koje daruje vrtićima i školama zato što želi da ondje iznesene informacije postanu dio općeg dobra. I to je politički relevantno. Mislim da sam u Hrvatskoj prihvaćen kao pedagog i obiteljski terapeut ne zato što je tu naročito liberalna politika, nego zato što mnoga djeca zaista imaju ozbiljnih teškoća i dobrodošao je svatko tko im uistinu može pomoći. Čak i ako je pritom "preveliki" demokrat. U smislu elementarnog odnosa građanina prema političkim strankama, tu sam u mnogo gorem položaju, jer mislim da su političari prestali biti političari, naprosto obnašaju birokratske dužnosti i nemaju nikakvih ideala. Zato mi se čini da je za političku promjenu najbitnije razgovarati o vrijednostima koje smo spominjali: samopoštovanju, odgovornosti prema drugima, odgovornosti prema sebi.

Odgovornost i empatija

U Hrvatskoj ste predugo bili navikli da *papa* Tito bude za sve odgovoran. Iz vlastita iskustva znam i da se u danskim bolnicama liječnici i dan danas užasno čude kad pacijent zatraži potpisati onaj komad papira na kojem piše da pacijent preuzima odgovornost za svoje odluke i kad se uistinu tako ponaša, dakle kad liječnika poslušate kao *jedno od mišljenja*, ali svoju odluku o tijeku liječenja donesete sami. Čak ni liječnicima nije jasno da ljudi jesu kompetentni za svoje vlastito zdravlje, nije im jasno da o toj kompetenciji ovisi i sam uspjeh liječenja. Ja sam, recimo, tražio da izađem iz jedne danske bolnice prije no što je moj liječnik smatrao poželjnim, na što me je on pomalo prijetećim tonom upitao kanim li zbilja "preuzeti odgovornost" za takvu odluku. Odgovorio sam: "Pa odgovornost sam preuzeo i u trenutku kad sam ulazio u bolnicu, onda je valjda sada i dalje nosim sa sobom izlazeći iz bolnice." Hoću reći da *naše*, Hrvatske, Danske, svejedno, institucije nisu nužno spremne na odgovorne građane.

Osim odgovornosti, što je s onom drugom vrlinom koja nam svima civilizacijski nedostaje, s empatijom?

– Relaciona psihologija uči nas da su djeca empatična, ako im roditelji ne unište tu sposobnost. Djeca imaju velike moći emocionalnog uživljavanja, kao i velike mimetičke moći. Jedna moja studentica sa sobom na predavanja dovodi bebu koja sada ima sedam mjeseci i koja je toliko kooperativna s mamom da se "obraća" ostalim studentima kad god nije užasno gladna, jer ne želi smetati mami koja je očito vrlo zauzeta. Zamislite kakva je to moć empatije! Kao roditelji, mi dječju empatiju najčešće uništavamo tako što je ne primjećujemo, ili tako što pokušavamo djecu "naučiti" nekom našem shvaćanju altruizma, što je za njih zbilja uvredljivo. Mogao bih to usporediti s čovjekom koji svaki dan ide na posao i uistinu predano i prekovremeno radi, samo da bi od nekakva šefa neprestano slušao kritike kako ne radi dovoljno dobro i dovoljno mnogo. Mi djecu uništavamo negativnim porukama ("nemoj..."), uništavamo ih nepovjerenjem i negativnim očekivanjima, dok su djeca sama po sebi maksimalno, potpuno kooperativna i empatična.

Kako razgovarate s djecom?

– *Jednako kao što razgovaram i s odraslima.*

Čini mi se da više slušate nego govorite?

– Oduvijek sam vrlo pažljiviji slušač jer jako pazim da ne donesem pogrešan sud. Možda to ima veze i s time što sam pomalo nesigurna osoba, zbog čega volim temeljito prikupiti podatke, a i zbog toga što nikada nisam bio jedan od onih ljudi koje djeca obožavaju samo zato jer ih znaju zabavljati. To ima i svoju dobru stranu: današnji adolescenti znaju mi reći kako su sa mnom voljeli razgovarati dok su bili djeca i zbog toga me i dalje trebaju kao savjetnika, na što ja obično kažem kako oni ne pripadaju dobnoj skupini za koju sam specijaliziran, a oni mi kažu: "Baš zato i želimo s tobom razgovarati". Osobno mrzim pitanja tipa: "Pa, kako je u školi? Što ste danas radili?".

Može i bez nasilja

U Hrvatskoj me istinski šokira, smatram to nasilnim,

Sebe doživljavam kao političku osobu, u smislu toga što me užasno pogađa što u vašoj zemlji većina obrazovanih i pametnih ljudi ne želi izaći na glasanje. Mislim da je to politički autodestruktivna opcija

što roditelji traže od svoje djece da poljube potpuno nepoznatu osobu – to se smatra normalnim načinom ponašanja za djecu. Što se mene tiče, komunikacija ne smije uključivati nikakvu prisilu. A ako netko ne želi govoriti, ako je blokiran, ako dođe k meni po pomoć, spreman sam zauvijek čekati da progovori, bez forsiranja. U svim zemljama u kojima radim jako mi smeta kada roditelji odgovaraju *umjesto* djece. Postoji jedno razdoblje, u kojem dijete još nije počelo govoriti, ali mnogo toga razumije, i tada nužno u njezino ili njegovo ime imenovati svijet, posuditi djetetu "svoj" jezik, ali i tada u formulaciji koja otprilike glasi: "*Ja mislim* da XY zapravo želi reći..."; nikada ne u formi "Ma, ona je htjela reći...", dakle ne u formi u kojoj dijete ne stigne samo odreagirati na pitanja koja mu se postavljaju i nikada ne u apodiktičkom obliku.

Tko je vaša filozofska inspiracija?

– Studirao sam nešto što vi u Hrvatskoj čini mi se nemate kao katedru, a kod nas u Danskoj se zove povijest europskih ideja, nakon čega sam odmah otišao u praktičan rad s delikventnim tinejdžerima, zbog čega sam kasnije i odabrao doktorirati na psihologiji. Filozofski, spomenuli ste moju inspiraciju: Sokrat, ali i francuski egzistencijalisti. Nipošto ne autori takozvane psihologijske znanosti, jer psihologija je još u vrijeme kad sam studirao bila "u krizi". Jako sam mnogo uvijek učio od ljudi s kojima sam radio – i od kolega i od djece. I od svog djeteta. Djeca nam imaju mnogo toga za dati i prema tome moramo biti otvoreni. Dobar roditelj, dobar psihoterapeut, svejedno, mora *od djeteta* naučiti kako biti roditelj ili psihoterapeut. Roditeljstvo samo po sebi nije nešto u čemu je potrebno ili moguće postići "savršenstvo". Nemoguće je i nepotrebno imati odgovore na sva pitanja koja donosi podizanje djeteta. Nemoguće je stalno se osjećati kompetentno. Ali potrebno je zapamtiti kako je roditeljstvo, upravo kao i filozofija, stalni proces otvaranja i učenja.

Knjiga je ponovo važna

Nataša Petrinjak

Ovogodišnji Interliber bio je prilično uravnotežen nastavak započetih procesa, i uspije li se zatomiti i prevladati poznata nam karakteristika – jal (koja, kako znamo, ne donosi korist, ali drugome donosi štetu), ideja o jakom regionalnom sajmu knjiga više ne zvuči tako nestvarno

Može se, kad se hoće. I kad se želi, bez sumnjičenja o mogućoj koristi drugog i subverzije, pa makar i na vlastitu štetu. To jednostavno pravilo potvrdilo se proteklog tjedna na 26. Interliberu u Zagrebu, koji je u odnosu na većinu prethodnih godina napokon nalikovao sajmu knjiga. Ne bez pogrešaka, ne bez posrtanja i razmirica, ali ipak u konačnici pristojnoj smotri knjige namijenjenoj prvenstveno – čitateljima. Za početak, sajam je napokon organiziran u dva paviljona, što je izdavačima omogućilo veću i ležerniju prezentaciju, ali ni to rješenje nije bilo bez problema. Javnost, naime, o toj novini nije bila obaviještena, a ni ograde za usmjeravanje posjetitelja nisu pomagale u njezinu otkrivanju. Pa tako prvi posjetitelji ovogodišnjeg sajma nisu ni zavirili u paviljon broj 6. Pobuna dijela izdavača od kojih su neki spominjali i tužbu u razgovoru s direktorom Zagrebačkog velesajma Davorinom Spevecom uspješno je razriješena, odmicanjem ograda i jasnijim obavještavanjem javnosti da je ponuda ove godine dvostruka. Bio je to još jedan mali doprinos izgradnji blažih i boljih odnosa ZV-a i nakladničke industrije koji su se, kako kaže dopredsjednik Zajednice nakladnika i knjižara Srećko Lipovčan, počeli razvijati prije dvije godine kada je uprava Velesajma nakon niza godina shvatila da izdavaštvo ipak nije automobilska industrija te je pristala cijene i uvjete poslovanja prilagoditi mogućnostima nakladnika.

Raznovrsna ponuda

Uspjeh sajma, bez obzira gdje tko bio smješten, ne bi bio moguć da nije samih nakladnika i njihove proizvodnje, naravno. Nakon kaosa devedesetih, u godinama s početnom brojkom dva mogli su se raspoznati neki stabilniji procesi i pojave – prepoznatljivost izdavača, veći broj knjižara, veće potpore Ministarstva kulture i gradskih ureda za kulturu, djelomično sređivanje distribucije, napose zahvaljujući inicijativi nakladnika Jesenski i Turk, popularizacija književnosti i čitanja općenito, koju su ponajprije potaknuli FAK i Sajam knjiga u Puli…

Početak ovogodišnjeg sajma, uz službeno otvorenje uz prisustvo premijera Ivice Račana, zamjenika Gorana Granića i ministra kulture Antuna Vujića, pamtit će se po blindiranim kolima Sokol Marića kojima su na sajam na štand Algoritma stigli prvi primjerci petog nastavka o Harryju Potteru. Igrajući na sigurnu kartu svjetskih uspješnica, gužve u svojim prostorima Algoritam je osigurao i prijevodima kulinarskih vratolomija Jamiea Olivera, ali i preporukama Zlatka Crnkovića. Osim novog *Harryja Pottera i Reda feniksa*, najavljena je i nova publicistička biblioteka Facta u kojoj će se objavljivati najrelevantniji i najčitaniji naslovi svjetskih i domaćih znanstvenika s područja prirodnih i društvenih znanosti. Naklada Jesenski i Turk s *Kršćanstvo – Scientia sacra II* Bele Hamvasa i *Čovjek po mjeri: kvocijent inteligencije i druge zablude* Stephena Jay Goulda, Golden marketing s *Ampeleografskim atlasom* i nizom literature s područja tehničkih znanosti, a kao izravna posljedica preuzimanja Tehničke knjige, potom Demetra, Školska knjiga, Mozaik knjiga potvrdili su svoje pozicije u svijetu hrvatskog izdavaštva. Durieux, koji neupitno drži vodeću poziciju kada je o književnosti s prostora bivše države riječ i zanimljivim autorima na Interliberu 2003., pozornost je privlačio romanom crnogorskog književnika Andreja Nikolaidisa *Mimesis*, AGM neobičnim dizajnom izložbenog prostora, bibliotekom Azbest i novim romanom Vedrane Rudan *Ljubav na posljednji pogled*, te *Ja se ne bojim* Talijana Niccoloa Ammanitija. Sysprint je Nakladnom zavodu Matice hrvatske preoteo Ivu Brešana i njegov novi naslov *Država Božja 2053*, prema nekim tumačenjima jer ju je zbog antiklerikalizma NZMH odbio uvrstiti u svoj program. Henacom se nakon malog zatišja predstavio s dva nova naslova: Don Dellilo *Americana* i Hari Kunzru *Impresionist*. Svoj rast i razvoj pokazali su i Disput (Zvonko Letica, *Televizijsko novinarstvo*), OceanMore (Alison Pearson *Kad sve to stigne*), Vuković&Runjić (Haurki Murakami, *Nakon potresa*). Spomenimo u ovom nabrajanju i tri kapitalna projekta – Jansonovu *Povijest umjetnosti* u izdanju nakladnika Stanek, *Rječnik hrvatskog jezika* Vladimira Anića na CD-ROM-u u izdanju Novog libera, te *Filmski leksikon* Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža.

Ovogodišnja nakladnička zvijezda u usponu bio je Profil, koji je prije otprilike godinu i pol uzdrmao zagrebačke izdavačke krugove privlačenjem književnih autora, novih urednika, prevoditelja i inih suradnika, sve redom više-manje znanih imena u svijetu novinarstva i nakladništva. Prvi rezultati nisu izostali

Bogati i slavni

U kategoriji malih izdavača najznačajniji i najvidljiviji skok svakako je napravio nakladnik Fraktura kojem je prema mišljenju mnogih pripala i neslužbena nagrada za najljepši i najugodniji sajamski prostor. A predstavili su se novim romanom Ante Tomića *Ništa nas ne smije iznenaditi*, sabranim djelima Mirka Kovača, nobelovcem Imreom Kertészom i Péterom Esterhazijem, *Berlinskim ulicama* Wladimira Kaminera, romanom *Devet* Poljaka Andreja Stasiuka, *Proleterkom* Fleur Jaeggy, *Stari je opet pijan* Dušana Čatera… Ali najveću pozornost na sebe su ove godine privukli nakladnik V.B.Z i po mnogima zvijezda u usponu – Profil. V.B.Z je, osim poboljšanjem kvalitete produkcije (Edward Said *Krivotvorenje islama*, Martin Amis *Teška voda i druge priče*, G.G. Marques *Živjeti da bi se pripovijedalo*), svoje ambicije najavio već prošle godine utemeljenjem bogate nagrade od 100.000 kuna za najbolji neobjavljeni roman na hrvatskom, srpskom, bosanskom ili crnogorskom jeziku. Ove godine nagradu su podijelili književnica Jelena Marković iz Čačka za roman *Escajg za teletinu* i profesor francuskoj jezika Marinko Koščec iz Zagreba za roman *Wonderland*.

Profil, nakladnik do nedavno poznat kao najozbiljniji konkurent Školskoj knjizi na području udžbenika, prije otprilike godinu i pol uzdrmao je primarno zagrebačke izdavačke krugove privlačenjem književnih autora, novih urednika, prevoditelja i inih suradnika, sve redom više-manje znanih imena u svijetu novinarstva i nakladništva. Prvi rezultati nisu izostali, na popisu autora pojavili su se Julijana Matanović, Arijana Čulina, Rujana Jeger, Zoran Ferić, Veljko Barbieri. Urednik Velimir Visković pripremio je prvi dio sabranih djela Slavenke Drakulić, ali pozornost publike tu su morali podijeliti s Feral Tribuneom koji je objavio njezinu novu knjigu *Oni ne bi ni mrava zgazili*. Prokušana formula velikih crno-bijelih panoa s portretima autora Profilu su osigurali i nagradu za najbolje dizajniran štand, nije se štedjelo s reklamnim materijalom, a proboju svakako pogoduje i najava otvaranja mega-knjižare u središtu grada o kojoj već mjesecima bruje kuloari. Hoće li Profil izdržati tempo koji je nametnuo mladi vlasnik Danijel Žderić, sada opterećen i očekivanom slavom, tek će se vidjeti, jer je pregled izloženog na sajmu gdje se moglo naći i zanimljivih knjiga za djecu i o odgoju djece ipak pokazao nerazmjer u odnosu na pompu koja ga je pratila.

Najjači u regiji?

Ova je godina prilično uravnotežen nastavak započetih procesa, i uspije li se zatomiti i prevladati poznata nam karakteristika – jal (koja kako znamo ne donosi korist, ali drugome donosi štetu), ideja o jakom regionalnom sajmu knjiga više ne zvuči tako nestvarno. Nježan pokušaj ili najava razvoja u takvu smjeru ovogodišnje je sudjelovanje Mađarske kao zemlje partnera, no izostanak znatnije pozornosti upućuje na najveći nedostatak Interlibera. Sadržaja koji bi osim kupoprodaje knjiga po sniženim cijenama dodatno privukli posjetitelje, ali i veći broj nakladnika, ne samo hrvatskih. Ideja, kako smo družeći se s nakladnicima mogli čuti, ne nedostaje – od ustanovljavanja funkcije sličnoj umjetničkom direktoru do niza prijedloga bolje tehničke opremljenosti. Spremnost u upravi Zajednice nakladnika i knjižara također postoji, simpatije za knjigu ne skriva ni Ministarstvo kulture i, čini se, preostaje samo da se sudionici – prihvate posla.

razgovor

Andrej Nikolaidis

Male nacionalističke orgije

Rade Dragojević

Poznati crnogorski pisac kojemu je u Durieuxu upravo objavljen roman *Mimesis* govori o pogubnom crnogorskom nacionalizmu i primitivizmu, nasilju Srpske pravoslavne crkve te uopće tamošnjem okruženju mentalne i duhovne zaostalosti

Zagrebački Durieux nedavno je objavio roman *Mimesis*, Andreja Nikolaidisa, crnogorskog književnika, koji pripada grupi novih crnogorskih pisaca, koji su, kako su neki primijetili, "napravili izravan skok iz 19. u 21. stoljeće i tvrdi epski mitologizam zamijenili postmodernističnom uključivošću i analitičkom kritikom". Jednako onako kako je autor duhovit u samom romanu, tako je urnebesno duhovit i u svojim odgovorima vezanim uz trenutačnu kulturno-političku situaciju u SiCG.

Prvo što mi pada na pamet nakon što sam pročitao vaš* Mimesis*, a na to se ime i izrijekom pozivate, jest da vam je Thomas Bernhard uzor. Dakle, dijelite li s njim stavove o patriotizmu, npr. onu rečenicu iz* Trga heroja *da u Austriji živi "šest i pol milijuna idiota i debila" ili onu da "danas (1988. godine, kad se drama odvija), u Beču ima više nacista nego 1938. godine" i bi li se nešto slično moglo kazati za svaku ovdašnju zemlju?

– Meni je Bernhard iznimno drag, ali ujedno i najtužniji pisac. Budući da, kada god žalimo nekoga, zapravo žalimo sebe – što, složićete se, desakralizuje instituciju samilosti – osjetim tugu zbog toga što je on živio vjerujući da je okružen sa "šest i pol milijuna idiota i debila". Još tužnije je što je bio u pravu, i što je bio odveć veliki pisac da bi tu činjenicu mogao ignorisati.

"Kolateralne štete evolucije"

Time, zapravo, žalim sebe koji živim sa 600 tisuća nesoja, tupavih, prepotentnih, a pritom još i nasilnih ljudi u zemlji koja se zove Crna Gora. Stvar je zapravo još gora, jer Crna Gora sa Srbijom tvori nekakvu "zajedničku državu", pa je tu još i osam miliona kretena i najprljavijih zlikovaca iz Srbije koji će me na ovaj ili onaj način otjerati u grob. Glavni junak *Mimesisa* kaže kako je pola stanovništva Crne Gore kolateralna šteta evolucije. Otud je jasno da ja ne volim ljude sa kojima živim, kao što ni oni ne vole mene. I te dvije netrpeljivosti se, naravno, međusobno hrane. A što se tiče naših nacista, oni su prije svega smiješni, ali naravno: i opasni. Borhes negdje kaže kako može razumjeti njemački nacionalizam, ali nacionalizam malih naroda? Vidite, srpski vladika Nikolaj Velimirović, kojega je nedavno SPC proglasila svecem, bio je nacista. U svojim govorima i tekstovima izražavao je divljenje prema Hitleru. I kao što je Selin Jingeru, barem ovaj tako piše u *Prvom pariškom dnevniku*, zamjerio kako su Njemci unatoč svemu neefikasni u istrebljenju Jevreja, tako je i Velimirovć, taj srpski svetac, smatrao da bi se Jevreje moglo efikasnije uništavati. Njegovi antisemitski istupi su brutalniji od Hitlerovih, primjerice. No kako je Velimirović, srpski nacista, za Njemce ipak bio samo prljavi Sloven, oni njega, skupa sa Jevrejima, koje je tako strašno mrzio, pošalju u konc-logor. Ne nalazite li i vi da je to urnebesno smiješno? Nažalost, sveti Nikolaj nije crkao u logoru... ili možda jeste? Ali bit je u tome da ljudi oko nas nastoje biti nacisti, a za to nemaju elementarne preduslove. Biti nacist iz malog balkanskog naroda znači biti invalid koji želi profesionalno igrati košarku. Što se tiče Srbije i Crne Gore... da, ovdje danas ima više nacista nego 1991. Jer su vidjeli da im je njihova mala, prljava, nacistička orgija prošla nekažnjeno. Eto, malo se ispričaju za zločine, pa će vam jebati majku drugi put. Ovom narodu niko nije dao po pički, niko ih nakon Srebrenice nije nedvosmisleno porazio – zato oni znaju da mogu nekažnjeno praviti svoja mizerna nacionalistička sranja.

Spomenik vojnom logoru

Ako je, kako kažete, Republika Srpska spomenik konc-logoru, što bi bila Crna Gora?

– Crna Gora je spomenik vojnom logoru. Koji je bio nužan, da bi Republika Srpska bila moguća. Crna Gora je, i to je ono što se danas slavi kao "herojska Crna Gora", bila vojni logor okružen velikim imperijama. Život u vojnom logoru je jednosmjeran, i vodi samo u "herojsku" smrt. U takvom okruženju ne nastaje ništa veliko. Takvo okruženje je grob ideja, grob svake duhovnosti. I to traje i danas. U crnogorskoj štampi i danas možete pročitati kako herojski preci, zauzeti odbranom zemlje, nisu stigli da se edukuju, pa su potom postali lak plijen srpskih okupatora, koji su Crnogorce pretvorili u Srbe. To zapravo znači da su stari Crnogorci bili ratoborni idioti, koji su branili zemlju od Turaka, a potom pustili Srbe da ih mirno okupiraju. Zamislite to opravdanje: ratovali su, pa nisu stigli učvrstiti svoj identitet... pa su došli Srbi i ubijedili ih da su i oni sami Srbi. To je oficijelno tumačenje istorije srpsko-crnogorskih odnosa, ma koliko meni nalikovalo na neku epizodu Monti Pajtona. Šta može nastati na toj očigledno retardiranoj priči? To pričaju oni koji su za nezavisnu Crnu Goru. Oni pak koji su za Veliku Srbiju, oni vjeruju kako su "srpski Spartanci". Oni su iznjedrili nekoliko zločinaca prvog reda: prije svega Radovana Karadžića i Slobodana Miloševića. Crna Gora je bila vojni logor u kojem su odgojeni oni koji će za račun Srba rukovoditi stvaranjem te monstruozne tvorevine, Republike Srpske.

Crna Gora je, i to je ono što se danas slavi kao "herojska Crna Gora", bila vojni logor okružen velikim imperijama. Život u vojnom logoru je jednosmjeran, i vodi samo u "herojsku" smrt. U takvom okruženju ne nastaje ništa veliko. Takvo okruženje je grob ideja, grob svake duhovnosti

Što vam znači Svetislav Basara i ima li sličnosti između vašeg romana i, recimo, njegove* Uklete zemlje*?

– Za razliku od Bernharda, Basaru niti sam pažljivo iščitao, niti mi je bio zanimljiv. *Ukletu zemlju* nisam čitao. Ali znam da je imao neke zanimljive ideje... na primjer da bi Srbi bolje prošli u ovim ratovima, e da su se više oslanjali na izvorni pravoslavni duh. Mislim da je Basarina kritika Srbije u biti bila ono što su komunisti zvali "drugarskom kritikom". Mislim da on nije dirao u korijene srpskog nacizma. On, uostalom, nije doživio žestoke napade od nacionalističkog establišmenta. On je zapravo njihov – ali kao neka evropejska, umivena varijanta. Dok je Petar Luković, recimo, pokretna meta u Beogradu. Uostalom, za svoj obračun sa Srbijom on je od strane te države nagrađen imenovanjem za, mislim, ambasadora na Kipru. Tamo je na miru mogao proučavati izvorno pravoslavlje.

Srpska pravoslavna crkva – ideolog genocida

Čujem da su vas napale tamošnje feministice. Zbog čega?

– One su neke stranice u *Mimesisu* doživjele kao uvredu, kao, recimo, atak na integritet žene. Što prevazilazi moje moći: kakav bi ludak ja morao biti ako bih vjerovao da svojim tekstom mogu povrijediti integritet čitavog jednog roda? Prije je u pitanju crnogorska sklonost ka velikim riječima – jer velike riječi, pogrešno se vjeruje, uspješno pokrivaju praznine diskursa. One tu nešto nisu dobro razumjele. Posao crnogorskih feministkinja je užasno težak, jer ko će se boriti sa tim pijanim muškim nasilnicima. Ali smatrati *Mimesis* uvredom za ženu znači ne razumjeti taj tekst. Jer *Mimesis* je priča o moćnoj, snažnoj ženi i slabom muškarcu. O ženi koja putuje, bori se protiv korporativnog kapitalizma, i muškarcu koji nema snage niti da se pokrene iz kuće. Uloge polova u *Mimesisu* su izmijenjene, i one će to vidjeti kada pročitaju knjigu. One su reagovale na odlomke, na ironiju i sarkazam kojih je u knjizi mnogo. Ali crnogorske feministkinje imaju očit problem sa hermeneutikom, a to stoga što su vrlo neobrazovane. Moja prijateljica, koja je radikalna feministkinja i gej-aktivista, bila

razgovor

Ovdje danas ima više nacista nego 1991. Jer su vidjeli da im je njihova mala, prljava, nacistička orgija prošla nekažnjeno. Eto, malo se ispričaju za zločine, pa će vam jebati majku drugi put. Ovom narodu niko nije dao po pički, niko ih nakon Srebrenice nije nedvosmisleno porazio – zato oni znaju da mogu nekažnjeno praviti svoja mizerna nacionalistička sranja

je zadovoljna knjigom. Rekla mi je kako je to prva moja knjiga koja nije fašistička. Ali ona živi u Kanadi, čita Avital Ronel i sprema doktorat iz Lakana – dok (uostalom rijetke) crnogorske feministkinje žive u Podgorici ili Rožajama, svejedno, ne čitaju ništa i vjeruju kako je Njegoš najveći pjesnik... svakako veći od Silvije Plat, na primjer. A tako razmišljajući, složićemo se, ne može se daleko stići.

Je li knjiga došla do pravoslavnog establišmenta i što očekujete s te adrese?

– A, od njih očekujem samo nasilje. Uvijek samo nasilje. Jer nasilje i jeste jedino što ćete dobiti od njih. Srpska pravoslavna crkva je najgori segment ovog ionako užasnog društva. U Crnoj Gori su oni naročito nasilni. Posljednjih godina na miru su ostavili muslimane i katolike (njih zlostavljaju tek povremeno, toliko da se odveć ne opuste na ovoj *svetoj pravoslavnoj zemlji*), a tukli bi se sa nama, izdajnicima pravoslavlja. Elementarno pošten čovjek ne može prihvatiti autoritet SPC, naročito ne ako je religiozan. Jer ta organizacija je ideolog genocida u Bosni i svih drugih zločina koje su Srbi i Crnogorci počinili tokom devedesetih. SPC, potom, širi samo poruke mržnje. Oni proklinju i prijete, to je sve što čine. Moj djed je bio grčki pop, i najdublje me boli kurac za Srpsku pravoslavnu crkvu, koja u meni izaziva jedino gađenje. Knjiga je, tek nekoliko primjeraka, upravo stigla u Crnu Goru. Nesumnjivo će izazvati burne reakcije krugova bliskih SPC. Ali kao što rekoh: potpuno mi je svejedno što oni imaju da kažu, o bilo čemu. Što se tiče nasilja: pa, ja već godinu dana idem u teretanu, dižem tegove četiri puta nedjeljno. Trenutno sam u dobroj formi i vjerovatno bih mogao dobro izudarati nekog pravoslavnog nitkova.

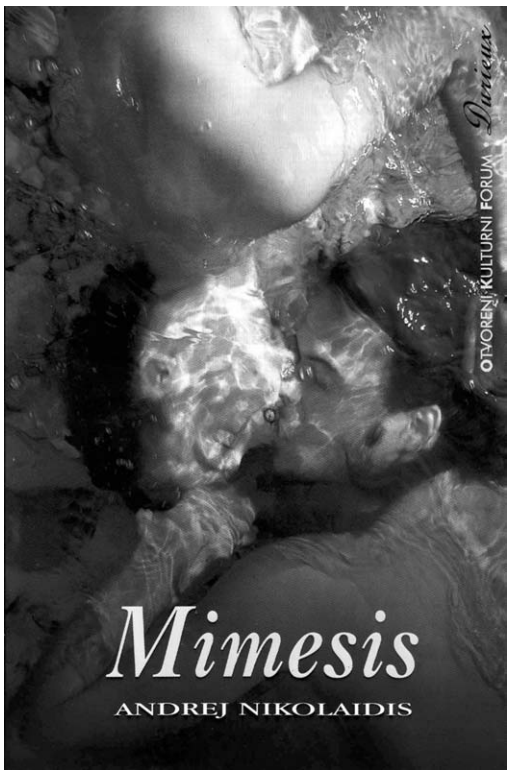

Ironija je moćno oružje

Je li kroz lik djevojke glavnog junaka ironizirate, pa možda čak i ismijavate, antiglobalistički pokret?

– Da, ali ne zaboravimo da je narator vrlo neodlučna osoba, koja ismijava sve, od sebe do antiglobalističkog pokreta. U krajnjem ishodu, jasno je da je ironija pokriće za neodlučnost, jer pred kraj knjige čak citiram i Uelbeka, njegovu misao koja kaže kako humor ne služi ničemu. A opet, ponekad izgleda kako je ta ironija manifestacija istinske snage. Angažman njegove djevojke u antiglobalističkom pokretu ga plaši, jer prijeti da ga izglobi iz sigurnosti šablona u kojima on živi. Na koncu ona ismijava njega. Nastojao sam da svaka stvar bude višestruko kodirana, da spriječim moguća pojednostavljenja u tumačenju. Naravno, u antiglobalističkom pokretu ima urnebesno smiješnih stvari. Kao i u svemu, uostalom. Od toga se, vjerujem, pravi dobra literatura. Od tog uvida da je ono što nas zlostavlja i ubija zapravo bijedno i smiješno. Meni je samo tako moguće opstati, osobito ovdje. Kada živite u SPC-pravoslavnom okruženju, ironija je moćno oružje... *isukani mač u rukama diskursa*, kako kaže moj dobri prijatelj. Sjećam se kako je Pekić negdje rekao da ga nervira Dostojevski, jer je smrtno ozbiljan, jer je nesposoban za humor. Iz istog razloga je i meni Dostojevski nemoguć za čitanje. Mislim da kada sebe i sve oko sebe uzimate smrtno ozbiljno, kao što rade pravoslavni fanatici i nacionalisti, to zapravo svjedoči o bijedi duha.

Chomsky kao alibi za ubijanja po Bosni i Hrvatskoj

U tom smislu, možda antiglobalistički pokret koji u sebi uključuje i ekološki aspekt Crnoj Gori nije ni potreban, s obzirom na to da je Crna Gora, ako nas sjećanje ne vara promovirana kao "ekološka država"?

– Projekat *Ekološka država Crna Gora* je svugdje naišao na podsmijeh. S pravom, uostalom. Ali: oni koji su to smislili bili su beskrajno pokvareni. Jer, molim vas: u trenutku dok Srbija i Crna Gora kolju ljude u Bosni i sa četničkih kama brišu krv zaklanih u Srebrenici, oni ovdje proglašavaju *Ekološku državu*. I danas sam zadivljen tom količinom pokvarenosti. U Crnoj Gori jer nezgodno biti antiglobalista. To stoga što su četnici još za vrijeme Miloševića počeli koristiti antiglobalističke argumente, da bi opravdali svoje zločine i pojačali antizapadno raspoloženje u zemlji. I to je bila pokvarenost prvog reda: da bi dokazali kako imaju pravo ubijati po Bosni i Hrvatskoj, oni su prevodili Čomskog. Jer Čomski je razarao Ameriku, pa je otud izvlačen zaključak kako Amerika laže da mi ubijamo Bošnjake i Hrvate. Milošević, to je jasno, nije bio budala. Ali je to učinilo degutantnim svako dalje citiranje Čomskog, na primjer. Ovdje su najveći zločinci prvi prihvatili antiglobalističku priču, i sad treba mnogo vještine da se ona ispriča na drugi način. A opet, kako ne biti antiglobalista? Ljudi u Crnoj Gori razmišljaju u binarnim opozicijama. A to je temelj svakog fašizma. Tako se shvata i antiglobalizam – ljudi su ovdje antiglobalisti zato što su kivni na Ameriku koja nas je 1999. bombardovala. Z

Srpska pravoslavna crkva je najgori segment ovog ionako užasnog društva. Jer ta organizacija je ideolog genocida u Bosni i svih drugih zločina koje su Srbi i Crnogorci počinili tokom devedesetih

Od nacije kao *sporne zajednice* do *nacije bez nacionalizma*

Srđan Vrcan

Ili od Vjerana Katunarića do Julije Kristeve

Skraćena verzija teksta izgovorena je na okruglom stolu *Budućnost nacije*, održanom u povodu knjige Vjerana Katunarića *Sporne zajednice* (Jesenski i Turk, Zagreb, 2003.); u organizaciji Hrvatskog sociološkog društva, u Novinarskom domu, Zagreb, 30. listopada 2003.

Dao bih sebi pravo ne govoriti striktno o knjizi kolege Katunarića nego u povodu njegove knjige. A to znači da bih govorio o nekim pitanjima koja se tiču teme ovog skupa, označene kao *budućnost nacije*. Time ne želim unaprijed podcijeniti ili prešutno minimalizirati vrijednost knjige kolege Katunarića. Naprotiv, želim pokazati kako je vrijednost te knjige i u tome što može biti pravi povod i snažan poticaj za raspravu o mnogim, za sociološku refleksiju ovdje i sada, otvorenim pitanjima. I to ponajprije kao poticaj za prepoznavanje nekih velikih izazova našoj suvremenoj sociološkoj refleksiji u njezinu sučeljavanju s problematikom nacije i nacionalizma. Knjiga o kojoj je riječ to uistinu može biti iz četiri temeljna razloga: prvo, po svom pretežno informativnom sadržaju, jer je to prva knjiga koja na našem jeziku pruža sustavan i kritički prikaz važnih novijih sociooloških teorija o naciji i nacionalizmu; drugo, po originalnim kritičkim komentarima i pronicljivim opservacijama koje sadrži, i sustavno i usputno; treće, po naznaci sociološke dijagnoze našeg vremena (*Zeitdiagnosis*) kojom operira, a u kojoj Katunarić nastoji identificirati glavne društvene sile i silnice koje na epohalnoj ravni određuju naše vrijeme prije svega u terminima mreže i logike društvene moći, a koje se samo na planu idejnih kretanja manifestiraju ponajviše u obliku velikog ideološkog dvoboja između nacionalista i onih koje Katunarić naziva službenim anti-nacionalistima. Na posljetku, iznimno je vrijedno i to što Katunarić uvodi u raspravu o naciji i nacionalizmu i pitanje o kapitalizmu kao sustavu u kojem vladaju oligarhije – vlasnička i menadžerska elita – a koji funkcionira po logici socijalnog darvinizma. Držim još vrijednim to što ima smjelosti učiniti upitnom tezu o navodno gotovo prirodnom skladu kapitalizma i demokracije

Devetnaestostoljetne utopije za spas Europe

Za mene se, bez obzira na taj veliki ideološki dvoboj, suvremena sociološka rasprava može legitimno voditi na temelju izazova koje nameće već više nego dvostoljetno izrazito protuslovno moderno povijesno iskustvo s nacionalizmom. I to posebno od onog trenutka kad se na djelu otkrila utopistička narav očekivanja nekih liberala iz 19. stoljeća koji su bili povjerovali da će reorganizacija Europe na temelju javnog priznavanja nacija i dosljedne primjene nacionalističkog imperativa o skladu granica nacionalnih zajednica i državnih granica biti siguran put do trajnog mira i općeg sklada, pa će tako konačno "narodi Europe moći živjeti u božanski sređenom skladu kad se jednom prizna taj odgovor (tj. odgovor na pitanje *Tko su članovi koje nacije*)" (prema Dankwartu Rustowu). No, isto tako, i onih koji su se nešto kasnije prebrzo ponadali da će se to isto drugdje ponoviti, te da će demontaža kolonijalnih imperija na nacionalnoj podlozi pretvoriti velike prostore Afrike i Azije u vrtove mira i sklada, te u rasadišta demokracije i slobodarstva. I, drugo, uvažavajući činjenicu da je upravo nacionalizam, bez obzira spada li nacionalizam ili ne u glavne ideologije modernog vremena, u velikoj mjeri krojio i prekrajao – pa i nasiljem – ne samo političku nego i demografsku, pa i konfesionalnu mapu Europe i ukupnog područja Sredozemlja, kao i mnogih drugih dijelova modernog svijeta. Nema dvojbe da je nacionalizam odgovoran ili zaslužan za promjenu tih mapa Europe i Sredozemlja od predmodernih vremena kad su sličile na slike Kokoschke s konfuzijom obojenih površina i raznobojnih fragmenata bez jasnih linija njihova razdvajanja u moderna vremena kad sliče daleko više slikama Modiglianija s jasno odvojenim jednobojnim površinama prema Gellnerevoj usporedbi.

Dodatno držim da bi se sociološka rasprava ovdje i sada trebala voditi i u znaku nastojanja da se nadoknadi i jedan veliki deficit u sociologiji. To je deficit na koji je ukazao Anthony Giddens svojom tvrdnjom da "nijedna od najvećih ličnosti koje se sada obično smatraju glavnim utemeljiteljima moderne društvene teorije, uključivši i Maxa Webera, nije predvidjela koliko će divlje i rušilačke biti sile koje su oslobođene u našim vremenima". A to se jednostavno ne odnosi samo na ''oslobođene divlje i rušilačke sile'' koje su dominirale u 19. i 20. stoljeću koje, prema Hobsbawmu, očito nije završilo sretno nego su na djelu ovdje i sada, i na početku 21. stoljeća koje zacijelo nije – čini se – započelo baš mnogo sretnije. Stoga je i dalje riječ o izazovu koji za sociološku refleksiju predstavljaju "divlje i rušilačke sile koje su oslobođene u modernom svijetu", a koje se, dakako, ne javljaju samo u ruhu nacionalizma, kako na to s pravom ukazuje Katunarić, ali se nerijetko javljaju upravo u tom ruhu. Pritom se čini bjelodanim da bi danas to trebala biti rasprava u kojoj bi dominirale, ne čisto teorijske *pro* i *contra* argumentacije, nego daleko prije realističke procjene naravi i razmjera očitih učinaka ili ukupne društvene i ljudske cijene koja se morala platiti za ono što je zacijelo ostalo zabilježeno u tom već akumuliranom povijesnom iskustvu s nacijama i s nacionalizmima kao i u onome što se događa danas pred našim očima. Sada bih se upustio u razmatranja o naciji i nacionalizmu, te bih na svoj način postavio neka relevantna pitanja, uzimajući knjigu Katunarića kao povod.

Lojalni nacionalizmu i etničkom ekskluzivizmu

Kako bih ilustrirao u kojem osnovnom duhu idu moja pitanja, navodim par citata koje uzimam kao svojevrsni moto za moj prilog ovom razgovoru. To su sljedeći citati:

Prvo, to je citat iz Ulrich Becka da je "put do nacionalne države popločan represijom. Njegov zakon glasi: ili-ili. To znači: prema vani isključivanje, konstrukcija tuđinaca, slika neprijatelja i njihovo uklanjanje (ubijanje) u (prijetećim) ratovima; prema unutra prisilna asimilacija, protjerivanje, zatiranje kulture i života *devijantnih* grupa, koje se ne priklanjaju *materinskom* jeziku državne istovjetnosti". Drugo, citat iz Charles Taylora: "Ono što nazivamo nacionalizmom je u osnovi moderno, iako postoje kontinuiteti. Stoga je smrtonosna strana nacionalizma, to jest ona koja vodi do *etničkog čišćenja*, mogućnost koja je sadržana u ovom modernom obliku. Nije slučajno što je 20. stoljeće, doba demokratskog buđenja, isto tako olovno doba etničkih čišćenja, i ne samo u Europi". Naposljetku, to je citat iz Amy Gutman koji glasi "je li moguća nerepresivna zajednica? Je li moguć Salem bez vještica?".

Naravno, ovi citati upućuju na nekoliko ključnih pitanje koja nameće kao glavne izazove naše kontrastno povijesno iskustvo s nacionalizmom.

Prvo od tih pitanja nije pitanje o zajednicama koje su na neki način *sporne* ili su tek danas postale sporne, niti je pitanje o *budućnosti nacije* nego daleko prije pitanje o budućnosti nacionalizma. I, još preciznije, o budućnosti odnosa nacije i nacionalizma. To je pi-

Nacija bez nacionalizma moguća je samo pod uvjetom da se (...) više ne pribjegava, poradi legitimizacijskih i mobilizacijskih potreba, proizvodnji slika neprijatelja i stalnog mahanja političkim strašilima. I još više kad je definitivno napuštena praksa radikalne politizacije kulturnih različitosti i njihova sustavnog antagoniziranja. A to se pitanje, dakako, odmah pretvara u pitanje je li nacija uopće moguća bez toga

tanje kojim se, na primjer, izričito bavi Julia Kristeva. I to kao pitanjem je li moguća *nacija bez nacionalizma* i na koji ona daje pozitivan odgovor, to jest trudi se dokazati da je moguća i nacija koja bi bila bez nacionalizma, što znači da bi bila samo *ugovorna, prolazna i kulturna nacija*.

To bi se pitanje sadržajno moglo preformulirati u pitanje kojim se bavio A. Touraine. Naime, on je s dobrim razlozima ustvrdio da je "ideja nacije stvorena u Europi prije svega kao ideja političkog subjekta", ali je i ukazao da "slobodarska nacija ne postoji nego rijetko izvan dvosmislenog i protuslovnog saveza s nacionalnom državom koja sama po sebi nikad nije demokratska". Stoga se za njega otvorilo pitanje o mogućnosti da se povijesno još uvijek neizbježna nacionalna svijest konačno okrene protiv nacionalizma.

U istom je duhu, ali iz nešto drukčijeg ugla, niz pitanja koje sebi postavlja Pierre Birnbaum, pitajući se "može li otvoreni multikulturalizam izdržati protiv romantizma mističkih nacionalnih entiteta? Je li moguće sačuvati univerzalizam, priznajući legitimitet solidarnosti svojstvene građanima koji dijele isti javni prostor i zajednički imaginarij, a da se izbjegne da ono Mi ne degenerira u etničko zatvaranje, u kult predaka, usmjeren nacionalističkim političkim organizacijama?".

Tu, naposljetku, spada i pitanje koje je J. Donald formulirao na veoma pregnantan način: "Može li bilo koji niz institucionalnih aranžmana, ma kako racionalnih i pravednih, prodrijeti u strukturu ličnosti s istim nezaobilaznim autoritetom kako to rade zahtjevi u ime nacije i naroda? Mogu li oni tražiti našu lojalnost ili motivirati naše želje? Ako je odgovor negativan, zar to ne znači da smo jednom zauvijek osuđeni skliznuti natrag od političkih aspiracija civilizirane demokracije u pred-političke lojalnosti nacionalizma i etničkog ekskluzivizma?".

Time je, zapravo, samo naznačena upitna pozadina na koju su projicirana ova razmatranja. No, čini se da su sa stajališta sociološke refleksije nužna i neka preciznija određenja.

Što je temelj moderne državotvornosti

Iz drugog ugla, po mojem za sociologiju važnijeg makro-strukturalnog ugla, sva ta pitanja bi se mogla u osnovi svesti na jedno prethodno pitanje. A to je pitanje o temeljima moderne države ili onoga što bi se moglo nazvati zadnjim cementom koji jamči njezino održanje i preživljavanje, to jest na pitanje o temelju ili ishodištu moderne državotvornosti. Pri tome se polazi od tri iskustvene činjenice da nacionalna država funkcionira kao "glavni kontejner modernih kolektivnih identiteta" i kao "glavni kontejner društvene moći" u međunarodnim razmjerima, ali je i glavna arena modernih identitetskih i političkih borbi. No, još važnije je što se polazi od stava da se s pojavom modernih nacija u osnovi uspostavlja jedan povijesno nov način poimanja i rješavanja problema odnosa društva i države. I to tako što se nacija shvaća kao kvazi samonikla i kvazi prirodna – a to znači načelno neupitna i nenegocijabilna – transpolitička i predpolitička pretpostavka moderne države, pa i moderne demokratske države u uvjetima kad je došlo do novovjekovnog obrata od podanika do građana, ili pak samo do omasovljenja politike. A to znači i države koja kao da uvijek pretpostavlja i neke neupitne, u osnovi transpolitičke, nenegocijabilne i unaprijed zadane

Katunarić uvodi u raspravu o naciji i nacionalizmu i pitanje o kapitalizmu kao sustavu u kojem vladaju oligarhije – vlasnička i menadžerska elita – a koji funkcionira po logici socijalnog darvinizma. Još je vrjednije to što ima smjelosti učiniti upitnom tezu o navodno gotovo prirodnom skladu kapitalizma i demokracije

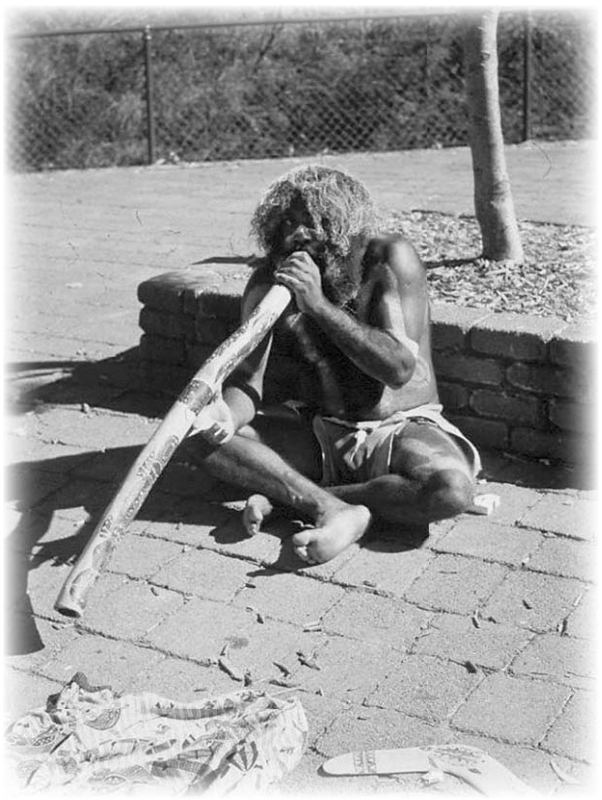

socijalne ligature prema terminologiji Dahrendorfa, bilo da se one izvode iz zajedništva zajedničkog porijekla, zajedništva krvi i tla, zajedništva mrtvih, živih i još nerođenih, bilo zajedničkog narodnog duha (*Volksgeist*), iz kulturnog zajedništva, itd. To je, dakle, uvjerenje da je tek nacija, kao zadnje i neupitno izvorište moderne državotvornosti, sposobna unaprijed jamčiti nužan minimum legitimiteta modernoj državi, osigurati joj poželjnu mjeru društvene integracije i nenegocijabilne društvene kohezije kao što je i sposobna stvarati nezaobilazne preduvjete za minimum potrebne političke mobilizacije i participacije građana, te jamčiti njihovu društvenu solidarnost kao solidarnost među pojedincima koji se inače neće nikad susresti u realnom životu, itd. Stoga, nacija kao osobiti kolektivni akter može sve to jamčiti modernoj državi, i to kako demokratskoj ili liberalnoj državi, tako i autoritarnoj ili semi-autoritarnoj državi.

Kao naličje tog pitanja pojavljuje se i pitanje o odnosu, s jedne strane, nacionalnog identiteta kao jednoznačno definiranog identiteta i nacionalne kulture kao distinktnog kulturnog paketa te, s druge strane, moderne države. A to je sadržajno pitanje pod kojim nužnim uvjetima političke naravi nacionalni identitet i nacionalna kultura mogu osigurati svoje održanje i preživljavanje u uvjetima modernog svijeta, obilježenog širenjem kulturnih kontakata i komunikacija, pa stoga i konkurencije, i u sferi ideja i vrijednosti i u društvenom polju kulture, a to pak znači da je posrijedi pitanje da li se nacionalni identitet kao jednoznačan i unaprijed definiran, i nacionalna kultura kao distinktni kulturni paket mogu održati i preživjeti ponajprije na temelju vlastita kredibiliteta i sebi inherentne vitalnosti i kreativnosti koju nadahnjuju i još više na temelju svoje relevantnosti za konkretne ljude u njihovom sučeljavanju s teškim egzistencijalnim izazovima i kriznim situacijama, koje život nameće, ili pak za svoje održanje i reprodukciju nužno trebaju i stalno traže ono što je Gellner opisao kao zaštitnički i promotivni krov države kao nacionalne države. Drugim riječima, moraju tražiti i nalaziti svoj stalni spasonosni oslonac *in ultima linea* u sredstvima državne vlasti i društvene moći. A to bi značilo da su bez tog i takva oslonca osuđeni na nužno vegetiranje i propadanje. A to bi sa svoje strane značilo da se nacionalni identitet i nacionalna kultura mogu afirmirati, održati se i obnavljati se samo pod uvjetom da su do kraja politizirani i da su sredstvima političke vlasti zaštićeni od stalnih kontakata i komunikacija u sferu ideja i vrijednosti, te da ne mogu izdržati i potvrditi se u uvjetima slobodnog kretanja ideja i u uvjetima slobodne konkurencije u području kulture. A to bi zauzvrat značilo da nacionalna država ne može tolerirati temeljitu i dosljednu depolitizaciju kulture i kulturnih različitosti, jer se i sama temelji na politiziranoj kulturnoj istovjetnosti i jedinstvenosti. Stoga je nacionalna država kao uistinu svjetovna država i koja se odrekla svakog *dušobrižništva* teško održiva ili je neodrživa, nego naprotiv nacionalna država ima i mora imati svojevrsnu *dušobrižničku* funkciju u odnosu i na vlastite građane i njihov identitet i onda kad te građane inače proglašava za slobodne, jednakopravne i punoljetne. A to bi, na kraju, značilo da nacionalna država mora tretirati izrazitu diverzifikaciju identiteta i porast slojevitosti identiteta kao i *kontaminaciju* nacionalne kulture kroz kontakte s drugim kulturama koje država ne može kontrolirati i dozirati po svojoj volji kao niz po državu sumnjivih procesa, pa tako da i razvijena hibridizacija izvorno nacionalne kulture mora dobiti i značenje subverzivnog procesa i subverzivne aktivnosti.

Kako se pravi politika?

Nadalje, ta se pitanja mogu zgusnuti u pitanje o načinu na koji se pravi politika – odnosno koncipira i prakticira politika – u uvjetima svijeta modernih društava, organiziranih kao nacionalnih država. A to je konkretnije pitanje pravi li se politika po pravilu u uvjetima modernog svijeta i modernih država u skladu s aristotelovskom tradicijom ili s Karl Schmittovom tradicijom *pravljenja politike*. A to znači pravi li se politika, barem po idealnom usmjerenju, po tendenciji ili pretežno, tako što slobodni i jednakopravni, ali različiti građani međusobno raspravljaju, spore se, pogađaju se i odlučuju o načinima "dobrog života" svoje zajednice. I to u uvjetima kad oblici ustroja društvenog života stoje na raspolaganju slobodnim građanima i kad su izvučeni iz spontanog kretanja društvenog života. Ili se pak suprotno politika pravi slijedeći Karl Schmittovu parafrazu poznatog Descartesova stava *Cogito ergo sum* u stav "Mislim, dakle, imam neprijatelje, i imam neprijatelje, dakle, ja sam ja", te u skladu s uvjerenjem da jedna populacija postaje politički svjesna i politički aktivna samo onda kad postane svjesna svojih neprijatelja i počne djelovati u skladu s time, jer nema političke borbe bez određivanja *osjećaja neprijatelja* i izvan okvira *borbe bez odmora* protiv neprijatelja. To je, dakle, izazov oko pitanja postoje li dublji afiniteti, na jednoj strani, između pravljenja politike u Karl Schmittovom duhu i, na drugoj strani, nacije i nacionalizma općenito i nacionalizma u njegovim suvremenim oblicima.

Naravno, sva ta pitanja dobivaju dodatno na značenju kad je riječ o dubokim kriznim i izrazito turbulentnim društvenim situacijama koje svijet modernih društava, po pravilu kao svijet kapitalističkih društava, stalno i iznova stvara, jer je i danas na djelu makro-strukturalna logika rigidnog društvenog uključivanja i društvenog isključivanja kao što je i na djelu dominantna makro-strukturalna dinamika koja proizvodi, u nacionalnim, ali i svjetskim okvirima, segmente relativno malobrojnih dobitnika, daleko veći sloj gubitnika i, na kraju, veoma značajan segment jednostavno *suvišnog* stanovništva kao za participaciju na razini suvremenosti nesposobnog i nekompetentnog. A to sociološki znači i u situacijama kad društveni život u nacionalnim granicama, ali u međunarodnim okvirima dobiva obilježja igre s nultim zbrojem. Vrijedi se, stoga, prisjetiti tvrdnje Gellnera da su "stoljećima liberalna društva za svoj legitimitet ovisila o razvoju, premda se to zapravo priznalo tek nedavno. Kad razvoj prestane biti temelj legitimiteta i kad pokretljivost prestane biti imperativ potreban razvoju, očito je moguće da će se društvo vratiti u stanje koje je karakteristično za većinu društava, i najvećma složenih – u hijerarhijski sistem". A to, naravno, istodobno znači i u situacijama kad po pravilu zakazuju inače normalni, pa i demokratski načini pribavljanja legitimiteta, stvaranja društvene kohezije i produkcije i reprodukcije solidarnosti, te osiguranja barem minimuma participacije građana, itd. A to, nadalje, znači i kad po pravilu raste društvena i politička privlačnost i pritisak u smjeru legitimizacije institucija vlasti, proizvodnje društvene integracije i poželjne participacije ponajprije i ponajviše na temelju nei-

zbježnog tzv. *skoka u vjeru* ili u znaku izlaska iz sfere društvenog fakticiteta i rješavanja važnih egzistencijalnih pitanja u sferi fakticiteta i prijelaza u sferu društvenog imaginarija, prema F. Cerruttiju i mogućeg rješavanja nekih egzistencijalnih pitanja u sferi društvenog imaginarija. Ili pak u znaku nužnog raskida s onom modernom tendencijom koju je Max Weber opisao kao tendenciju raz-čaranja svijeta i društvene normalizacije života u raz-čaranom svijetu, a koju neki drugi suvremeni autori opisuju kao afirmaciju društvene normalnosti života u relativnom i u različitom i mnoštvenom bez neizbježnih apsolutizacija, ali sada u obratnom smjeru, to jest u znaku obnove i potrebe obnove ponovnog začaranja svijeta i normalizacije društvenog života u ponovno začaranom svijetu i svijetu novih/starih apsolutizacija. I to ponajprije onih koje su inherentne nacionalizmu kao što su: apsolutizacija nacionalnih i domovinskih vrijednosti, vezanost za nagon moći, dominacije i ponosa, te apsolutizacija razlika između *Nas* i *Njih* (prema Jean-Mariji Aubertu).

Preobrazbe nacionalizma

Naravno, postoji više već sugeriranih puteva kojim bi se moglo odgovoriti na postavljena pitanja a koji su uglavnom prekratki. Samo za ilustraciju mogu se ukratko spomenuti To su – prvo, obrat od zloćudnog nacionalizma k dobroćudnom patriotizmu; drugo, obrat od etno-nacionalizma kulturnom nacionalizmu; treće, obrat od etno-nacionalizma k liberalnom nacionalizmu; četvrto, obrat od nacionalističke koncipirane i prakticirane nacije k tzv. građanskoj naciji, utemeljenoj na ustavnom patriotizmu i republikanskom proceduralizmu uz depolitizaciju kulture; i, naposljetku, obrat od nacije i nacionalizma u smjeru tzv. post-nacionalnih konstelacija.

Pritom se post-nacionalne konstelacije opisuju na veoma različite načine. I to, prvo, kao post-nacionalne konstelacije koje se temelje na priznavanju i priklanjanju tzv. stvarnosnim prisilama (*Sachzwang* s pratećim *Sachzwangverstandom*) koje donose sa sobom procesi globalizacija, erodirajući pritom temelje nacionalnih država, rigidnost nacionalnih identiteta i zatvorenost nacionalnih kulturnih paketa. Drugo, kao post-nacionalne konstelacije koje se temelje na osobitom europskom kulturnom identitetu, te u kojima tzv. jednoznačno definirano europejstvo (ponajčešće izraženo u krilatici *Europa kao kršćanski klub*) ima zapravo istu onu funkciju i iste društveno uključujuće i isključujuće te homogenizirajuće učinke koje je tradicionalni nacionalni identitet imao u utemeljenju nacionalnih država. Treće, kao post-nacionalne konstelacije koje polaze od nadolaska novih vremena u kojima te konstelacije znače da su postali mogući i vjerojatni novi radikalni koraci u smjeru daljnje i dosljedne demokratizacije društvenog života na temelju konstrukcije novog post-nacionalnog, ne-tradicionalnog i nekonvencionalnog ponajprije europskog kulturnog identiteta koji "pronalazi demokratskom procesu svojstvene forme onkraj nacionalne države" (prema Habermasu), ali koji je dosljedno raskinuo s tamnim stranama europske prošlosti i europske kulture. Četvrto, kao post-nacionalne konstelacije koje se uspostavljaju na temelju razrade i afirmacije veoma složene strategije koja uključuje "izmišljanje novih demokratskih metoda prevencije porasta 'otrovnih plodova same demokracije'" (prema Keaneu).

Mogućnost nacije bez nacionalizma?

Vrijedi se sad vratiti na pitanja spomenuta na samom početku. To je prije svega pitanje koje je postavila Kristeva je li moguća nacija bez nacionalizma. Na to pitanje je moguć pozitivan odgovor, ali samo pod uvjetom da su ispunjene neke tvrde pretpostavke. I to je, na prvom mjestu, priznavanje prava i osiguranje mogućnosti slobodnih opcija pojedinaca u masovnim razmjerima i bez za njih negativnih konzekvenci i onda kad je riječ o nacionalnom identitetu i nacionalnoj pripadnosti, pa i nacionalnoj kulturi i baštini. Na to je ukazao Touraine svojom tvrdnjom da se ''demokracija temelji na slobodnom kreiranju političkog poretka, na pučkoj suverenosti, te stoga na slobodi temeljnog izbora i u pogledu kulturnog nasljeđa", dok suprotni pojam "nameće ideju temeljnog jedinstva onkraj svih mogućih izbora koje uspostavlja nacionalizam i koji je po svojim načelima nespojiv s demokracijom" (prema Touraineu). Na drugom mjestu, to je dosljedno i striktno imanentističko shvaćanje suvereniteta, oslobođeno od svake referencije na transcendentno ili na ono što se u odnosu na konkretne ljudi nameće kao za njih transcendentno i sa svojstvima transcendencije i onda kad se pojavljuje u obliku Naroda i Nacije s velikim slovom. Jer, pozivajući se ponovno na Tourainove teze, to znači priznati da "kad se država definira kao izraz jednog kolektivnog, političkog, socijalnog i kulturnog bića – Nacije, Naroda ili još gore Boga ili jednog načela za koje su ovaj Narod, ova Nacija i ona sama privilegirani agenti koji su ih pozvani braniti, tada demokracija nije više na djelu čak i kad ekonomski okviri dopuštaju da postoje stanovite javne slobode". No treba, naravno, priznati da se time pitanje o mogućnosti nacije bez nacionalizma pretvara u pitanje o mogućnosti nacije bez onih svojstava koja su je po pravilu dosad karakterizirala.

Nadalje, to je preoblikovanje pitanja o *naciji bez nacionalizma* u pitanje o mogućnosti izbora u načinu *pravljenja politike*. Naime, *nacija bez nacionalizma* čini se da je moguća samo pod uvjetom da su koncipiranje i praksa *pravljenja nacionalne politike* raskinuli s Karl Schmittovom tradicijom *pravljenja politike*. A to znači da se više ne pribjegava, poradi legitimizacijskih i mobilizacijskih potreba, proizvodnji slika neprijatelja i stalnog mahanja političkim strašilima. I još više kad je definitivno napuštena praksa radikalne politizacije kulturnih različitosti i njihovog sustavnog antagoniziranja (Thomas Meyer bi rekao i njihovog *Verfeindunga*, tj. Po-neprijateljivanja). A to se pitanje, dakako, odmah pretvara u pitanje je li nacija uopće moguća bez toga.

Naposljetku, to je pitanje o fundamentalnoj ulozi nacije u odnosima između modernog društva i moderne države. To je, dakako, moguće samo pod uvjetom da se ta država kao demokratska država može održati i reproducirati, ne tražeći svoje utemeljenje i svoj oslonac na nečemu što se nužno nameće kao unaprijed zadano i neupitno, te kao sveto, tj. nedodirljivo i nenegocijabilne naravi, pa stoji onkraj svih mogućih opcija konkretnih građana. Odnosno pod uvjetom da je moderna demokratska država sposobna zajamčiti svoju stabilnost i legitimitet samo na svojim vlastitim demokratskim temeljima i u uvjetima temeljite upitnosti, ne posuđujući kulturne sadržaje i institucionalne aranžmane iz drugih tradicija. A to bi značilo da za nju više ne vrijedi načelno upozorenje Hermanna Lübbea da "liberalna država živi od pretpostavki koje sama ne može zajamčiti", ili E. W. Böckenfordea da "slobodna, sekularizirana država živi od pretpostavki, koje ona sama ne može zajamčiti". Z

Literatura

Aubert, Jean–Marie, *Le catholicisme et guerres inavoués*, u Viaud, Pierre /ur./, *Les religions et la guerre. Judaisme, Christianisme, Islam,* Paris ,Cerf, 1991.

Beck, Ulrich /ur./, *Kinder der Freiheit*, Frankfurt, Suhrkmap, 1998.

Beck, Ulrich, *Feindlose Demokratie*, Frankfurt, Suhrkamp, 1995.

Donald, James, *The Citizen and the Man About Town*, u Hall, Stuart, Du Gay, Paul /ur./, *Questions of Cultural Identity*, London, Sage,1997.

Gellner, Ernest, *Conditions of Liberty. Civil society and its Rivals,* Penguin Books, Harmondsworth, 1996.

Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism,* Oxford, Blackwell, 1986.

Giddens, Anthony, *Nation–State and Violence*, Polity Press, Oxford, 1992.

Habermas, Jürgen, *Die postnationale Konstellation*, Frankfurt /M, Suhrkamp, 1998.

Kristeva, Julia, *Nations without Nationalism*, Columbia University Press, New York, 1993.

Lübbe, Hermann, *Staat und Zivilreligion. Ein Aspekt politischer Legitimität* u Kleger, Heinz, Müller Alois /ur./, *Religion des Bürgers*, München, Chr. Kaiser, 1986.

Rustow, Dankwart, *Nation*, u Sills, David /ur./, *International Encyclopedia of Social Sciences*, Vol.11.

Smith, Anthony D., *Nationalism in the Twentieth Century*, Oxford, Martin Roberston, 1979.

Smith, Anthony, *U odbrani nacije*, *Beogradski krug*, *1996–1997*, 34.

Tamir, Yael, *Liberal Nationalism,* Princeton, Princeton University Press, 1993.

Tamir, Yael, *Pravo na nacionalno samoodređenje (samoopredeljenje)*, u Divjak, Slobodan /ur./ 2002, *Nacija, kultura i građanstvo*, Beograd, Službeni list SRJ, 2002.

Taylor, Charles, *Nacionalizem in moderna*, *Nova Revija* 15, 1996., 167.

Touraine, Alain, *Le nationalisme contre la nation*, u Birnbaum, Pierre /ur./ 1997, *Sociologie des nationalismes*, Paris, PUF, 1998.

Schmitt, Karl, *Die andere Hegel–Linie.* Hans Freyer zum 70. Geburstag, *Christ und Welt*, 10(1957)30, 3.

Grad mišljen kao metropola

Catherine David

Francuska povjesničarka umjetnosti i kustostica izložbe *Dubrovnik – ovdje i drugdje* Catherine David govori o konceptu izložbe i artikulaciji kulture u Dubrovniku

***Dubrovnik – ovdje i drugdje*, projekt Catherine David i Umjetničke galerije Dubrovnik, od 27. rujna do 12. listopada 2003.**

Prvi puta kada smo se sreli i kada me Antun Maračić pitao bi li bilo moguće da surađujemo na nekoj izložbi u Dubrovniku, i kako su naši idući kontakti bili telefonom i preko e-maila, nisam imala predodžbu kakav je Dubrovnik. Ne mislim pritome, naravno, doslovno, jer svatko zna kako izgleda Dubrovnik, svi poznajemo slike toga grada sa razglednica i slično. No, kakav je zapravo grad nisam znala.

Znala sam da bi najlakše bio zapakirati neku gotovu izložbu, putujuću izložbu i poslati je u Dubrovnik. Moram spomenuti da sam pripremajući *Documentu X* u Kasselu 1997. pozvala jednog umjetnika iz Dubrovnika, Slavena Tolja preko koga sam stekla osnovnu zamisao ne samo o tome kakva bi mogla biti umjetnost u Dubrovniku, nego i o tome kakva je umjetnička praksa i artikulacija kulture u gradu. Sljedeći korak bio je dolazak u Dubrovnik da bih vidjela Umjetničku galeriju i grad. Pokušala sam dokučiti kakva bi to vrsta projekta bila i kakav učinak bi željeli postići. Poslije više razgovora bilo mi je jasno da grad ima vrlo specifičnu kulturnu atmosferu, nije metropola, još manje je to postkolonijalna metropola. Tu smo u postratnom stanju, u specifičnom gradu u kojemu su interesi, informacije i interakcije sa suvremenom kulturom drukčiji nego drugdje. Suvremena umjetnička praksa nije očekivana, tako da se ne možete ponašati kao da ste u gradu koji ima, na primjer, Tate galeriju ili Boubourg ili tako nešto.

Umjetnost u dugotrajnom prožimanju

Odlučili smo oblikovati projekt, zapravo događanje, koje će imati nešto od pedagoškog aspekta, iako ne volim govoriti i djelovati na taj način. Htjeli smo stvoriti događanje koje će pridonijeti dinamici grada. Htjeli smo napraviti nešto što traje, što se dulje razvija nego sama izložba. Namjera nam je bila dovesti određen broj ljudi koje će zanimati kako djelovati da bi publici omogućili pristup suvremenim umjetničkim praksama i to na najvišoj mogućoj razini njezine složenosti.

Dakle, nismo htjeli jednostavno donijeti nekoliko slika i umjetničkih radova, nego smo htjeli pozvati umjetnike koji imaju zamisli kako povezati, montirati i na različite načine raditi sa određenim vizualnim i kulturnim materijalom. Namjera nam je bila da publika ima neke koristi i od samog razvoja projekta. Dakle, nisam se odlučila jednostavno poslati u Dubrovnik neki gotovi projekt kao paket, nego zbirku istraživanja, međudjelovanja, procesualnih postupaka koji ne moraju biti nešto što možete primiti odmah, u jednom času, kao definiran rezultat. Čini mi se da bi ova vrsta dugotrajnih prožimanja, duljih artikulacija ideja sa lokalnom publikom mogla biti mnogo produktivnija, mnogo izazovnija nego nešto što izbacite u galeriju poput paketa s padobranom.

Izložbom se željelo pridonijeti kulturnoj dinamici grada. Dubrovnik se razvija uglavnom u turističkom, sezonskom smislu tako da se osim velikih ljetnih priredbi tokom godine ništa ne događa. No, htjeli smo iskušati razne mogućnosti, tako da postane jasno da ovdje ima posjetitelja koji nisu pasivni, koji ne žele samo tu doći i govoriti: o kako divno more, o kako divna plaža, koji ne zanima samo kako se nekoliko dana ovdje zabaviti i potom otići. Željeli smo privući ljude koji će se više angažirati, koji će bolje pogledati grad i reći: da to je prekrasan pejzaž, to je prekrasno mjesto za boravak, ali to mjesto nije izvan određene složene i osjetljive mape, nije izvan određenog sklopa geopolitičkih i društvenih problema. A tu stvarnost ne treba držati podalje od kulturnog i umjetničkog prostora, nego upravo suprotno. Bilo mi je sasvim jasno da su moguće alternative za budućnost Dubrovnika, alternative gradu bogatih starih ljudi, ljetnih turista i velikih ljetnih izložbi. Dubrovnik može biti mjesto kamo ljudi dolaze raditi, razmišljati i doprinositi određenoj razini intelektualnog života u gradu.

Biennale ili male lokalne izložbe

Što se tiče činjenice da ima više od šezdeset bijenala po cijelome svijetu, mislim da ne postoji način da se zaustavi razvoj svih tih bijenala. Ne može ih se ni kontrolirati. Jedino što je meni zanimljivo pitanje je vrijedi li sve to, daje li se time više mjesta izazovnim raspravama ili ne. Određena biennala svakako imaju definiranu povijest i perspektivu koja se ne može ponovno artikulirati. Na primjer, biennale u Saõ Paolu koji je nastao u određenom povijesnom trenutku i trebao je odgovoriti na posebne modernističke kulturne zahtjeve. On ipak ima potencijal koji se može aktivirati i ako dvaput promislite tamo je manje zbrke nego na Venecijanskom biennalu, koji je vezan za prošlost. To je na neki način izgubljen prostor. Jer, što god učinili ili što želite učiniti određeno je starom geopolitičkom

Santiago Reyes, Tečaj kolektivnog plesa, *UGD*

strukturom. Paviljonska struktura nije više prihvatljiva, ali očito je da nema volje da se na bilo kojoj razini promjeni ta vrsta lažnog mapiranja. Za razliku od *Documente* u Kasselu gdje, ako imate dovoljno snažan tim koji će držati na distanci političke snage, možete razviti svoje vlastite paradigme, vlastitu produkcijsku strukturu.

Druga stvar po kojoj se razlikuju Venecijanski biennale i *Documenta* u Kasselu razlika je mjesta gdje se održavaju. U Veneciji, ako nema ništa zanimljivo na izložbi, još uvjek vam ostaju kanali, dobra hrana, divne cipele, to je Venecija! U Kasselu, kada ne nađete ništa izazovno na *Documenti*, nađete se u klopci. Ne preostaje vam ništa nego otići u Frankfurt ili Berlin. Kontekst tih izložbi otvara mnoge različite situacije i mogućnosti.

Sedamdeset i pet posto svih bijenala stvoreno je kao pokušaj oblikovanja određene slike gradova, kao odgovori na marketinške zahtjeve itd. Ta bijenala ne odgovaraju stvarnim kulturnim potrebama ili kulturnim aktivnostima tih mjesta. Često je tu riječ o turizmu ili stvaranju imidža. Prva misao svakog važnijeg političara je da stvori neki biennale, neki veliki događaj.

No, mislim da pojedina biennala imaju važnu ulogu. Posebno ona u Aziji, Australiji, pacifičkom području. Oni mogu imati važnu ulogu u artikulaciji lokalne umjetničke scene. I zato se ne može govoriti o tome da su svi isti.

Najbolji kulturni sajam

Ove godine bila sam pozvana na Venecijanski biennale kao jedan od kustosa. Prema tome, ne pretpostavlja se da vas zovu da bi redizajnirali cijeli događaj. U takvim slučajevima imate kontekst i pokušavate djelovati u tome kontekstu. Vidjela sam mnogo venecijanskih biennala u svojem životu i mislim da je sve gori i gori. Sada je to najbolji kulturni sajam. Mene zanima istraživanje našega vremena, procesa, konfrontacija publike s određenim slikama, idejama, formalnim artikulacijama. A mislim da to nije moguće u Veneciji. Tamo sam jednostavno postajala nervozna od svega toga mnoštva ponuđenih informacija koje nisam mogla vidjeti i savladati. Pristala sam na poziv Francesca Bonamia, ali ne da napravim izložbu, nego da moja koncepcija bude samo prezentacija projekta *Suvremena arapska reprezentacija* koji je mnogo razrađenije pokazan na drugim mjestima. U mnogo ugodnijim okolnostima i kao zaseban događaj, u Amsterdamu, With de Withu u Rotterdamu, Fondaciji Tapies u Barceloni, u Bejrutu i Kairu, mjestima gdje je moguće dobiti drugu vrstu vidljivosti. U Veneciji to nije izložba, nema posebnih radova razrađenih za tu prigodu, to je samo prezentacija projekta. Tu je biennale kao kulturni sajam najbolje iskorišten kako bi se informiralo o cjelokupnom projektu, kojim problemima se bavi i kakva je metodologija korištena. Tu je predstavljena samo ideja projekta… Na zasebnim izložbama publici treba ponuditi različite razine, različite mogućnosti suočavanja s radovima.

Priredila Evelina Turković

Dubrovnik – ici et ailleurs / Dubrovnik – ovdje i drugdje naziv je dvogodišnjeg projekta poznate francuske povjesničarke umjetnosti, likovne kritičarke i kustostice Catherine David i Umjetničke galerije Dubrovnik koji je nedavno završen izložbom u toj galeriji. Da bi se ostvarila problemski i sadržajno utemeljena izložba, umjetnici su pojedinačno, u razmaku od gotovo dvije godine dolazili u Dubrovnik i Galeriju, prezentirali domaćoj publici svoj recentan rad, te boravili ovdje oko tjedan dana da bi se upoznali s prostorom. Andreja Kulunčić bavi se, u duhu svoga medijski polivalentnog radnog pristupa, samom Galerijom, odnosno njezinom publikom, Paola Yacoub i Michel Lasserre vizualno spajaju pejzaže ratnih zbivanja Južnog Libanona i okolice Dubrovnika, Maria Papadimitriou prezentira svoj video *Kriv si zauvijek* u kojem, polazeći od iskustva političke diktature u Grčkoj aludira na slične pojave koje su se događale i u ovom podneblju, a rad posvećuje poginulom dubrovačkom fotografu Pavi Urbanu, Santiago Reyes u svojim serijama *Gradovi, Tečaj kolektivnog plesa,* pridodaje svom globtroterskom iskustvu i ono dubrovačko, dok u video performanceu *Bez naziva (Ekvadorci)*, govoreći o vlastitom nacionalnom identitetu i pripadajućim problemima, implicira i hrvatsku problematiku.
Dubrovački likovni kontekst ravnatelj Umjetničke galerije Dubrovnik Antun Maračić opisuje kao bujanje kič produkcije namijenjena turistima, dok se suvremene i ozbiljnije likovne inicijative, Art radionice Lazareti i Umjetničke galerije, bore za opstanak. "Ovaj grad je mišljen kao metropola. Ovo nasljeđe ovdašnji ljudi koriste i eksploatiraju na saprofitski način. Uglavnom se samo pasivno konzumira nasljeđe, a da se ne rekreira energija koja je stvorila grad. Moja je zamisao da u segmentu likovnih umjetnosti, pokušam potaknuti sličnu energiju. Ne želim samo eksploatirati stvaralačku energiju prošlog vremena."

Ekonimija seksualnog rada

Ivana Mance

Projekt *CODE:RED* otpočeo je 1999. i 2000. s nekoliko istraživačkih projekta o fenomenu usporednih, neformalnih oblika ekonomije i aktivizma. Projekt je prvi put javno prezentiran na Venecijanskom bijenalu 2001. u sklopu kojega su organizirani: Prvi svjetski kongres Seksualnih radnica, radnika i novog parazitizma, Paviljon prostitutki u Giardinima i izdavanje prvog broja časopisa *SEX WORKER*

***CODE:RED Sektor Zagreb*, Tadej Pogačar & P.A.R.A.S.I.T.E. Muzej suvremene umjetnosti, Ljubljana i Anja Planišček; Galerija Nova, Zagreb, 22. i 23. listopada 2003.**

Premda erupciju negodovanja i gnušanja što ga je Manetova *Olimpija* izazvala na pariškom Salonu 1965. danas možemo tek rekonstruirati, ta slika je za nas gotovo nevidljivim poremećajem kodova na liniji žena-akt-kurtizana, potpuno pobrkala postojeće društvene identitete te izazvala pravu kampanju moralne panike na mjestu rezerviranom za čisto i bezinteresno sviđanje. Za tadašnju građansku publiku, ona je bila besprizorna: ne zato što je na slici bila prikazana prostitutka (kao besprizorni član društva), nego zato što je upravo prostitucija zauzela mjesto na kojem je do tada bila doista *neuprizoriva*: kanonsko mjesto klasičnog akta, klasno mjesto građanskog portreta, odnosno reprezentativno mjesto na umjetničkoj izložbi. U simboličkom prostoru predviđenom za afirmaciju građanskog morala, tema prostitucije mogla se eventualno pojaviti kao alegorijska figura čiste opreke prema figuri časne građanske supruge, ali nikako kao prizor ženstvenosti, seksualne privlačnosti ili estetske ugode. Na tom mjestu, ona je bila tek znak čiste drugosti, koji u šokantnoj analogiji između seksa i estetike obznanjuje potisnutu stvarnost – prostitucije kao razmjene tjelesnog užitka za novac odnosno estetskog užitka za društvenu i političku moć.

Bilo bi dakako naivno pretpostaviti da je Manet sliku naslikao iz duboko moralnih ili humanitarnih pobuda, ali činjenica jest, da se kršenjem pravila reprezentacije, tom prilikom zbilo i nešto drugo osim puke provale umjetničke autonomije: prostitucija je isplivala kao konfliktna tema do tada isključena iz salonske estetike, i to njezino pojavljivanje duboko je povrijedilo građanski moral.

Siva ekonomija

Građanski moral, međutim, historijski je promjenjivog sadržaja te može podrazumijevati različiti sklop ideoloških vrijednosti, uključujući i način na koji se on manifestira u umjetnosti. Od Manetova vremena tema prostitucije je tako naizgled našla mjesto ne samo u prostoru kulturne i umjetničke produkcije nego i kao legitimna tema politički korektnoga diskursa. Snimljena je neizbrojiva količina više ili manje angažiranih filmova, publiciran određeni broj kulturoloških i sociooloških studija, održan niz javnih rasprava na temu optimalnog modela zakonske regulacije… Bez obzira uključuje li se u polemike sa stajališta liberalističke ili feminističke argumentacije, pojavljuje li se u kontekstu humanitarnih ili policijskih izvješća, tretira li se kao legislativni ili socijalni problem, glasovi koji sudjeluju u raspravi izgledaju kao unisoni pokušaj širenja svijesti puritanskog, malograđanskog, patrijarhalnog društva. I premda se možda stvara dojam kako je ona prestala biti tabu temom, ne znači da je ujedno i izašla iz sfere subkulture i sive ekonomije: osim u rijetkim europskim zemljama poput Nizozemske gdje je prostitucija odavno pripuštena u prostor javne vidljivosti, u većini zapadnih zemalja ona je i dalje ne samo kažnjiv prekršaj i posao mraka nego društvena praksa s eskalirajućim udjelom u globalnoj fluktuaciji kapitala, izložena nekontroliranoj zloupotrebi radne snage te nepoštivanju osnovnih ljudskih i građanskih prava.

Sex workers

CODE:RED Tadeja Pogačara & P.A.R.A.S.I.T.E. Muzeja za suvremenu umjetnost iz Ljubljane jest projekt koji se bavi upravo fenomenom ekonomije seksualnog rada (s naglaskom na zemljama u tranziciji). Unatoč evidentnom programu solidarizacije, povremeno primi i pokoju optužbu za manjak političke sućuti: na Venecijanskom bijenalu 2001. gdje je prvi put prezentiran, dio publike postavio je, naime, moralnu dilemu treba li umjetnost (pa čak i samo ideološki) "profitirati na ugroženoj društvenoj skupini". Zašto takvo pitanje nitko od dotične publike neće postaviti Juliji Roberts i holivudskoj industriji, ne treba

CODE:RED Sektor Zagreb najnovija je faza kompleksnog, dugogodišnjeg kolaborativnog umjetničkog projekta *CODE:RED*, koji se bavi istraživanjem fenomena paralelnih ekonomija, a ponajprije različitih oblika seksualnog rada. Projekt *CODE:RED Sektor Zagreb* uključuje istraživanje, izložbu, izdavanje novog broja časopisa *SEX WORKER* u suradnji s Muzejom suvremene umjetnosti Zagreb, javni razgovor *Crvena Zona* koji razmatra probleme prostitucije i trgovine ljudima u Hrvatskoj pokušavajući dati odgovor na sljedeća pitanja: Koji su recentni motivi i oblici prostitucije u Hrvatskoj? Koju ulogu prostitucija igra u tranzicijskim društvima? Tretira li se prostitucija u tranzicijskim društvima isključivo kao devijantno ponašanje, kriminal ili ju je pojedino društvo spremno dekriminalizirati i tretirati kao uslužnu djelatnost? Tko su njezini korisnici? Vežemo li prostituciju samo za određene socijalne slojeve? Na koji način ona korespondira s urbanim, javnim prostorom? U kojoj mjeri odnos prema prostituciji definira društvo iznutra? Koje su opcije zakonskih regulativa prostitucije? Koje su njihove moguće pozitivne i negative posljedice? Na koji se način problemi vezani za prostituciju prezentiraju u javnosti? Kakav je odnos rada i ropstva, između globalne trgovine i prisilnih migracija, ekonomskog uspjeha na jednoj strani i feminizacije siromaštva, na drugoj? Što podrazumijeva uspostava isključivih ekonomskih zona u središtu Zagreba? Provode li se i na koje načine socijalni programi i zakonske regulative koje štite prava seksualnih radnika? Koji su ciljevi i naličja tih programa? Može li angažirana suvremena umjetnička praksa senzibilizirati javnost i potaknuti rješavanje tih problema? Tadej Pogačar je također održao uvodno predavanje *Zakoni parazitizma* o počecima djelovanja i osnovnim strategijama prije desetak godina ustanovljenog P.A.R.A.S.I.T.E. Muzeja suvremene umjetnosti – jedinstvene virtualne i simbolične tvorevine koja istražuje područje neformalnih oblika ekonomije i prakse marginalnih urbanih grupa.

Od Manetova vremena tema prostitucije je naizgled našla mjesto ne samo u prostoru kulturne i umjetničke produkcije nego i kao legitimna tema politički korektnog diskursa

odviše čuditi; bez obzira što su modeli građanske moralnosti historijski promjenjiva norma, takav će moralistički apel biti uvijek upućen upravo umjetnosti kao reprezentativnoj, elitnoj manifestaciji visoke građanske svijesti.

Opisani naivni prigovor moralnom integritetu umjetničke prakse možda, međutim, i nije sasvim za odbaciti; pokuša li se, naime, bitno drukčije postaviti, on možda na neki način dodiruje pitanje udjela kulturne reprezentacije u uspostavi političkih hegemonija. Dilema, naime, jednostavno nije načelne prirode odnosno ne tiče se prava na umjetničku aproprijaciju općedruštvenih tema i gorućih pitanja, dapače: projekt *CODE:RED* legitiman je oblik angažirane umjetnosti; hoće li se takvi projekti ubrajati u umjetnost ili aktivizam, svejedno je poimaju li kao simboličke društvene prakse institucionalno ograničenih ovlasti, ali nadasve neizvjesnog učinka u totalitetu proizvodnje društvenog smisla.

Dilema se tako uvijek tiče samo konkretnog načina na koji se aktualna tema obrađuje u diskurzivnom prostoru koji umjetnost dijeli s ostalim sugovornicima: naime, kakav bi umjetnički doprinos artikulaciji kompleksnog problema poput ekonomije seksualnog rada trebao biti, a da njezin nastup ne bude doživljen kao edukativno dociranje intelektualne manjine oko pitanja koja su već odavno svojina širokog kolektivnog iskustva? Koji je uopće rizik političkog zastupanja jedne ekonomije u kojoj se izravno ne sudjeluje?

Modularni sistem gradnje

Projekt *CODE:RED* otpočeo je još od 1999. odnosno 2000. godine, kao nekoliko paralelnih istraživačkih projekata o "fenomenu usporednih, neformalnih, paralelnih oblika ekonomije i aktivizma", ponajprije "s obzirom na oblike seksualnog rada". Ono što, dakle, projekt zapravo čini jest to da svojim aktivnostima proizvodi simbolički prostor odnosno teorijsko-ideološki kontekst u kojem se prostitucija na takav način može promatrati. Na Venecijanskom bijenalu 2001. organiziran je tako bio Prvi svjetski kongres Seksualnih radnica, radnika i novog parazitizma, podignut *Paviljon prostitutki* u Giardinima te izdan prvi broj časopisa *SEX WORKER*. Godine 2002. u Ljubljani podignut je Spomenik neznanoj seksualnoj radnici, navodno prvi na svijetu, a uslijedile su serije javnih akcija, performansa te konferencija u New Yorku i drugdje, na kojima su sudjelovali individualni protagonisti i nevladine organizacije koje se zalažu za prava seksualnih radnika. Od 2003. projekt se intenzivnije fokusira na odnos prostitucije i globalnih migracija te trgovinu bijelim robljem.

Interesno sviđanje

CODE:RED Sektor Zagreb najnovija je faza tog višegodišnjeg projekta, a uključuje izložbu, izdavanje novog broja časopisa *SEX WORKER* te javnu diskusiju koja razmatra stanje aktualnog problema u Hrvatskoj. Na izložbi u Galeriji Nova prvi put prezentiran je *Working Unite Z01*, zajednički projekt Tadeja Pogačara te arhitektice Anje Planišček, to jest model inovativnog arhitektonskog modula, namijenjenog upravo seksualnim radnicima kao pomoć u svakodnevnoj provedbi posla. Riječ je o prenosivoj montažnoj konstrukciji koja se sastoji od pet funkcionalnih elemenata: recepcije, boravka, svjetlarnika, prostora za higijenu te radnog prostora. Opremljena funkcionalnim inventarom i sigurnosnim sistemom, te strukturirana kao niz međusobno kompatibilnih režnjeva, može se prema potrebama kombinirati u veće nizove ili grupe. Budući da se mogu relativno lako prenositi, sastavljati i rastavljati te priključiti na postojeći energetski i komunalni sistem, takve radne jedinice mogu se instalirati bilo gdje u urbanom prostoru (pa su tako i u Zagrebu odabrana tri odgovarajuća mjesta).

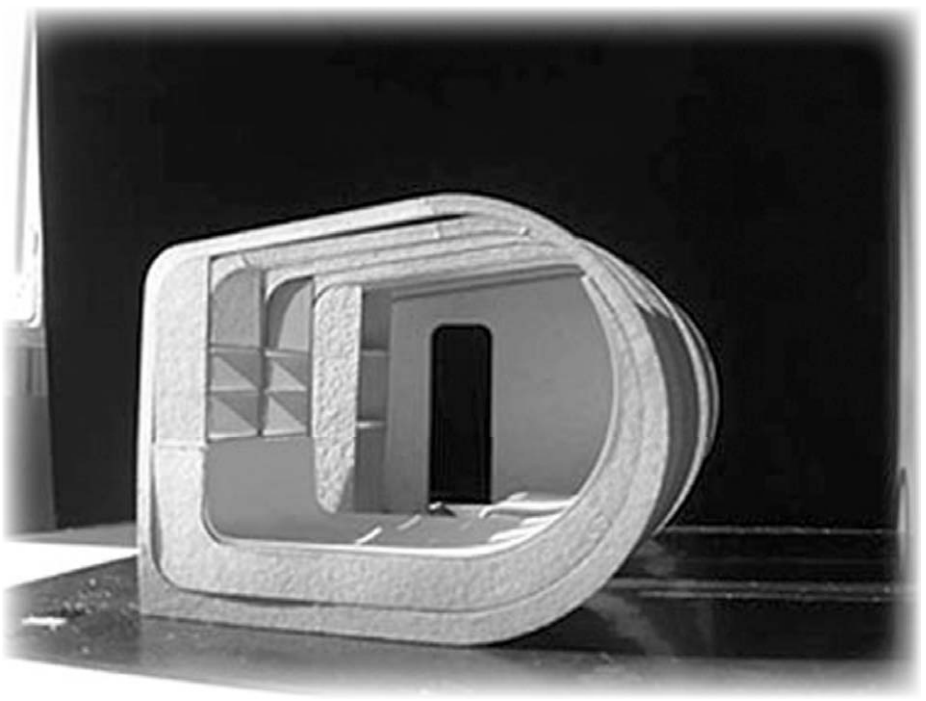

Working Unite Z01 je inovativni arhitektonski modul prvi put javno prezentiran u Galeriji Nova. Modul je namijenjen seksualnim radnicama i radnicima za obavljanje njihove prakse, mobilan je, lak za prenošenje, lako se može priključiti na postojeće vodovodne i sisteme, mogu se povećati, grupirati i spojiti sa strane. Interijer osnovnog modela sastoji se od pet zona: higijena, recepcija, foyer, zona za opuštanje, radna zona. Isporučuje se s funkcionalnim namještajem, kupaonicom, video i audio uređajima i sigurnosno-komunikacijskim sistemima. Elementi za opremanje modula dostupni su različitim materijalima i bojama.

Dok su venecijanske manifestacije kao i neke druge kolaborativne akcije i performansi imale pomalo felinijevski, tragikomični karakter, nerijetko upražnjavajući formu karnevalske povorke, u ovom projektu emancipacija prostitucije odlazi korak dalje u smjeru cjelovite društvene utopije. Za razliku od akcija koje se barem simbolički odvijaju u stvarnom urbanom prostoru i doticaju s humanitarnim organizacijama te samim seksualnim radnicima, ovaj projekt smješten je u apstraktni teorijski kontekst inspiriran urbanističko-arhitektonskim modelima kasnih šezdesetih poput *Plug-in Cityja* Petera Cooka (konceptima urbanog prostora koji ne bi predlagali zatvorena arhitektonska rješenja nego funkcionirali kao fleksibilan okvir za slobodnu, kreativnu artikulaciju prostora socijalne interakcije).

Madams only

Modul odnosno radna jedinica je tako primarno simboličko, a ne pragmatičko rješenje; ona je metafora radnoga kolektiva organiziranog po samoupravljačkom modelu; u njoj ne postoji simboličko, hijerarhijski povlašteno mjesto za svodnika ili *madam*, kakvo podrazumijeva institucija klasičnog bordela; ona se može seliti prema tržišnim potrebama, ostavljajući dojam da ekonomija koju provodi na neki način parazitira na dominantom sistemu razmjene. Naposljetku, ona napokon ulazi u prostor javne vidljivosti: umjesto da se, čak i kada je legalizirana, prostitucija provodi u izoliranim dijelovima grada, ove jedinice ravnopravno sudjeluju u svakodnevnici, odražavajući idealnu sliku društva savršeno eksplicitnih potreba.

Da zamisao, međutim, nije baš glatko provediva, pokazala je javna rasprava uoči same izložbe. Dnevni red sastavljen od već poznatih tema poput optimalnog modela zakonske regulacije prostitucije, razgraničenja u opsegu i sadržaju pojma seksualnog *traffickinga*, i drugih, pokazao je, naime, još jednom da je problem prostitucije u suvremenim tranzicijskim društvima složeniji nego što se na prvi pogled možda čini. Navedimo samo neke: na primjer, rasprava o legalizaciji prostitucije počiva na ideološkoj premisi da je ona posljedica slobodnog pojedinačnog izbora, odnosno odbacuje sve radikalne ideološke stavove koji smatraju da je u patrijarhalnom, kapitalističkom i heteroseksualnom društvu prostitucija, muška i ženska, u krajnoj liniji uvijek prisilna. Da bi prostitucija mogla funkcionirati kao uslužna djelatnost, osim puke zakonske regulacije potrebna je društvena zrelost koja će joj omogućiti stvaranje optimalne infrastrukture te aktivan doprinos širem kulturnom identitetu urbane sredine. U tom smislu upravo je i sama zajednica seksualnih radnika podijeljena: neki i dalje žele ostati u ilegali, neki su za legalizaciju a neki za dekriminalizaciju kao privremeno rješenje. Pitanja vezana uz ekonomiju legalizirane prostitucije još su složenije prirode: bi li na njoj zarađivali prvenstveno seksualni radnici, menadžerska manjina, država ili društvo u cjelini, do koje mjere bi u situaciji globalnog kapitalizma prostituciju uopće trebalo prepustiti tržištu i pod kojim uvjetima, kako se zaštiti od negativnih posljedica uključujući i trgovinu ljudima (*sexual trafficking*) odnosno na koji način bi se mogao usmjeriti prostitucijom zarađen višak kapitala na kolektivno prihvatljiv način?

> Osim u rijetkim europskim zemljama poput Nizozemske, gdje je prostitucija odavno pripuštena u prostor javne vidljivosti, u većini zapadnih zemalja ona je i dalje ne samo kažnjiv prekršaj i posao mraka nego društvena praksa s eskalirajućim udjelom u globalnoj fluktuaciji kapitala, izložena nekontroliranoj zloupotrebi radne snage te nepoštivanju osnovnih ljudskih i građanskih prava

Uspješan model samozapošljavanja

Sve te dileme i još mnoge druge omogućuju da *CODE:RED* projektu postavimo čitav niz pitanja. Na primjer, u kojoj je mjeri ekonomija seksualnog rada uopće prihvatljiva kao model paralelne ekonomije? Ili kao ideal samozapošljavanja? Ekonomija prostitucije, nadasve trgovine ljudima, pripada naime, barem za sada, sivoj ekonomiji koja prije negoli paralelna dominantnoj, jest njezina kriminalna kopija s jednako neravnopravnom raspodjelom dobara, koja slobodnu fluktuaciju kapitala ne osporava, nego se s njom u konačnici spaja.

Samim tim ne želi se osuditi projekt *CODE:RED*, nego samo pokazati koliko je pokušaj da se razmjena tijela pretvori u razmjenu općedruštvenih vrijednosti romantičan: ljepota tog projekta, osobito njegovih arhitektonskih rješenja, upravo je njihova teorijska nevinost. Povlačenje jednakosti između prostitucije, paralelne ekonomije i kulturnog parazitizma moguće je, naime, samo po logici nekih teoretskih dijagonala koje u praksi nisu ostvarive ili barem nisu ostvarive preko noći, dobrom voljom osviještene manjine. To, međutim, uopće ne umanjuje vrijednost njihova simboličkog potencijala: snaga utopijskog sižea u njegovu je asimetričnom odnosu prema zbilji, disproporcionalnoj lakoći projekta prema težini njegove realizacije u kompleksnom, konfliktnom i uglavnom ekskluzivnom prostoru društvenih zapleta. Apeliranje na etičnost Pogačareva projekta do daljnjeg tako ovisi o postojanju njegove vlastite utopijske samosvijesti odnosno svijesti da za sada: teorija nije praksa, umjetnost nije život, i prije svega, prostitucija nije aktivizam. U protivnom, doista se otvara mogućnost prigovora da je riječ o obliku politički korektnog ponašanja koje se umjetničkoj, kao i svakoj drugoj društveno reprezentativnoj praksi, isplati.

Izvedba za CD

Trpimir Matasović

Na planu dramaturgije cjeline, Luisotti je pažljivo dozirao gradacije, tvoreći široki dinamički lûk u rasponu od jedva čujnog početka i završetka djela do gromoglasnih apokaliptičkih vizija

Giuseppe Verdi, *Rekvijem*. Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, Zagreb, 7. studenoga 2003.

Učestalost izvođenja skladbi takozvanog *željeznog repertoara* dvosjekli je mač. Naime, dok redovita prisutnost na koncertnim podijima omogućuje minuciozno bavljenje detaljima općepoznatih opusa, postoji i nezanemariva opasnost upadanja u zamku nekritičnog preuzimanja ustaljenih interpretacijskih tradicija. Kako su pak te tradicije formirane, ali i deformirane tijekom niza desetljeća, a u nekim slučajevima i stoljeća, konačni rezultat često je prilično udaljen od izvornih skladateljevih intencija i izvodilačke prakse njegova doba.

Preispitivanje izvodilačke tradicije

Tipičan primjer takva gotovo redovito rutinskog i nekritičkog čitanja, predstavlja, među ostalim, i stvaralaštvo Giuseppea Verdija. Tek je posljednjih desetak godina došlo do ozbiljnog preispitivanja izvodilačke tradicije njegovih djela i povratka na smjernice koje je Verdi i sâm vrlo nedvosmisleno naznačio, kako u notnim tekstovima, tako i u nizu sekundarnih izvora. Usprkos prvotnoj skepsi širih glazbenih krugova, dirigentski autoriteti poput Riccarda Mutija, Johna Eliota Gardinera i Nikolausa Harnoncourta uspjeli su nametnuti nove standarde, koje pomalo preuzimaju i drugi dirigenti.

Tragom takvih čitanja krenuo je i talijanski dirigent Nicola Luisotti, koji je ravnao posljednjom zagrebačkom izvedbom dobro poznatog majstorovog *Rekvijema*. Jamac kvalitetnoj izvedbi bio je već i izbor izvođača: Zbor Muzičke akademije kompetentniji je i profesionalniji ansambl od za oratorijske izvedbe inače uobičajenog Zbora *Ivan Goran Kovačić*; Zagrebačka filharmonija dobro poznaje djelo i dosad je već u nekoliko navrata vrlo uspješno surađivala s Luisottijem; napokon, međunarodni solistički kvartet sastojao se od redom vrsnih verdijanskih pjevača, među kojima se osobito nametnula američka mezzosopranistica Tichina Vaughn.

Zaokružena dramaturgija

Uz ovakve dobre predispozicije, Luisottiju je bilo moguće posvetiti se Verdijevu *Rekvijemu* jednako temeljito na razini i detalja i cjeline. Što se detalja tiče, oni se mogu činiti pojedinačno nebitni, no u zbroju su učinkoviti. Osim inzistiranja na vrlo preciznoj i dosljednoj artikulaciji i fraziranju, interveniralo se čak i u instrumentaciju: uobičajena tuba zamijenjena je od Verdija izvorno traženim *cimbassom*, danas rijetko korištenom vrstom bas-trombona, koji kao najdublji limeni puhački instrument daje posebnu, novu boju čitavoj ovoj sekciji. Na planu dramaturgije cjeline, Luisotti je pažljivo dozirao gradacije, tvoreći široki dinamički lûk u rasponu od jedva čujnog početka i završetka djela do gromoglasnih apokaliptičkih vizija. Izbjegavajući oštre rezove unutar i između stavaka, ostvario je zaokruženu, gotovo opernu dramaturgiju, čiji okosnicu predstavljaju suprotstavljanja i supostavljanja koncepata individualne i kolektivne drame.

Entuzijazam i kompetentnost dirigenta prenesena je i na čitav izvodilački aparat, koji je na razini postavljenog zadatka bio u svim svojim segmentima. Zagrebačka je publika tako dobila možda i najbolju interpretaciju Verdijeva *Rekvijema* u posljednjih desetak godina, a Zagrebačka filharmonija izvedbu koju bez imalo zadrške može odmah izdati na CD-u. Z

Predznaci sjećanja

Zrinka Matić

Suradnja s donedavnim kolegama u školskim, akademskim ili odborskim klupama se nastavila, a povremeni izleti prema nekoj zemlji izvan okvira bivše Jugoslavije otkrivaju na svu sreću pojavu nekih novih mladih ljudi s razgranatijom komunikacijom na suvremenoj međunarodnoj glazbenoj sceni

40. međunarodna glazbena tribina Pula, od 5. do 8. studenoga 2003.

Četrdeseta godišnjica postojanja manifestacije koja u novije vrijeme nosi naziv Međunarodna glazbena tribina u Puli, a svoj je život započela u Opatiji kao Tribina muzičkog stvaralaštva u Jugoslaviji, dočekala je svoju zrelost ne maknuvši se mnogo izvan onog idejno-prostornog teritorija koji je zauzela u vremenu kad je nastala. Istina, danas i nekoliko godina unatrag, glazbena tribina postala je prvenstveno mjesto izlaganja hrvatskoga glazbenog stvaralaštva, bilo onog najnovijeg, koje iz ovog ili onog razloga nije našlo mjesta na Muzičkom bijenalu u Zagrebu, ili u redovitim programima glazbenih događanja, ili nekog starijeg datuma, na koje nas tribina želi podsjetiti. U nekom vrlo niskom postotku onoga što se izlaže na koncertima tribine ili o čemu se govori u terminima rasprava i predavanja, pojavljuju se sudionici na koje se odnosi pridjev tribine "međunarodna" – suradnja s donedavnim kolegama u školskim, akademskim ili odborskim klupama se nastavila, a povremeni izleti prema nekoj zemlji izvan okvira bivše Jugoslavije otkrivaju na svu sreću pojavu nekih novih mladih ljudi s razgranatijom komunikacijom na suvremenoj međunarodnoj glazbenoj sceni.

Preispitivanje baštine

I ova, 40. međunarodna glazbena tribina u Puli, ostvarena u suradnji organizatora Hrvatskog društva skladatelja i producentske kuće Cantus, odlučila se zadržati potpuno na tragu svojih prethodnica i svojim motom *Izazvati sjećanja* otkrila nam da će biti dosta sviranja, pjesme i priče na temu "preispitivanja vlastite baštine". Tako se na koncertu svečanog otvorenja našao opsežan izbor iz događanja 1964. na prvoj tribini. Skladbe Natka Devčića, Milka Kelemena, Rubena Radice, Ive Maleca, Branimira Sakača, Tome Proševa i Stanka Horvata više su nam nego podrobno prikazale kako je izgledala tribina onog vremena, od čega se današnja, a pokazat će to koncerti na kojima je izloženo najnovije stvaralaštvo hrvatskih autora, nije mnogo odmakla.

foto: Damil Kalogjera

U nešto drukčijem tonu, ali isto s predznakom prisjećanja, bio je i koncert sljedećeg dana pod nazivom *Duginim bojama istarske pučke glazbe*, na kojem smo mogli osvježiti sjećanje, premda u ne baš sjajnoj izvedbi zbora Hrvatske radiotelevizije pod ravnanjem Tončija Bilića i sudjelovanje članova ansambla Cantus, na skladatelja Slavka Zlatića, u povodu 10. obljetnice skladateljeve smrti, te skladatelja Emila Cossetta u povodu njegova 85. rođendana. U taj je izbor, međutim, zalutala i skladba Željka Brkanovića, koja se nije uklopila u program ni po naravi svoga glazbenog sadržaja, a nije bilo ni nekog očitog koncepcijskog razloga zbog kojega je ona trebala ući u ovaj obljetnički koncert dvaju skladatelja.

Istog smo se dana mogli prisjetiti i još nekih skladbi koje su bile na programu 1964. – bila su to djela Petra Bergama, Mila Cipre, Pavla Dešpalja, Adalberta Markovića, Branimira Sakača, Josipa Štolcera Slavenskog i Stjepana Šuleka, a u večernji nas je koncert uvelo predavanje Andrije Tomašeka uz desetu godišnjicu smrti Slavka Zlatića.

Brojne praizvedbe

I sljedećeg smo se dana, na koncertu Tamburaškog orkestra HKUD-a Petar Zrinski iz Vrbovca, imali prilike prisjetiti prošlosti uz *Malu antologiju hrvatske tamburaške glazbe* s djelima Tihomila Vidošića, Zdravka Šljivca, Emila Cossetta, Brune Bjelinskog, Zlatka Potočnika i Josipa Kaplana.

Ipak, da ne bude sve okrenuto prošlosti, organizirana je tribina pod nazivom *Susreti nove generacije skladatelja Mediterana*, te dva koncerta pod nazivom *Praizvedbe djela hrvatskih skladatelja*. Prilike za raspravu pružile su se sudionicima i gostima tribine na ovim "mediteranskim skladateljskim susretima", na kojima su tijekom dva prijepodneva predstavljene skladateljske teorije trojice skladatelja – iz Izraela je došao Uri Brener, inače rođen i glazbeno stasao u Rusiji, iz Portugala Luis Tinoco, a iz "mediteranske" Bosne i Hercegovine došao je skladatelj Ališer Sijarić, inače školovan i djelatan u Beču.

Dva koncerta pod nazivom *Praizvedbe djela hrvatskih skladatelja* uključila su doista značajan broj skladbi naših autora: ponekih veterana čija smo djela navikli redovito slušati na Tribini, poput Adalberta Markovića, ali i skladatelja mlađe generacije koji već imaju svoje stalno mjesto na tribini – Ivane Kiš, Ivana Josipa Skendera, Sande Majurec-Zanate, Frane Đurovića, Đeni Dekleve-Radaković i njihovih zrelijih kolega Damira Bužlete, Massima Brajkovića, Mladena Tarbuka i Marka Ruždjaka. Na tim su se koncertima u jako dobroj izvedbi članova ansabla Cantus, Gudačkog kvarteta Rucner i Zagrebačkog kvarteta našla i već poznata djela Josipa Magdića, Stanka Horvata, Branka Okmace, Olje Jelaske i Slavka Zlatića, te gosta iz Portugala Luisa Tinoca.

Odličan koncert Puhačkog trija Slovenske filharmonije, s djelima Slavka Osterca, Marka Mihevca, Dubravka Detonija, Črta Sojara Voglara i Lucijana Škerjanca, obogatio je međunarodni dio tribine.

Povratak stoljeće unatrag

U dodatnom programu tribine mogli smo prisustvovati projekciji filma Eduarda Tomičića *Mišolovka Walta Disneya*, sa svrhom praćenja glazbe u filmu koju je skladao Darko Hajsek, a održan je i Seminar za glazbene pedagoge koji je vodila gošća iz Mađarske Katalyn Kiss.

Završna večer vratila nas je putem još jedne obljetnice čitavo stoljeće unatrag – kruna događanja bila je izvedba gotovo zaboravljene opere "Oceana" hrvatsko-talijanskog skladatelja Antonija Smareglije. Prva u Hrvatskoj izvedba ove opere, otvorila je vrata prema zanemarenom, ali vrijednom opusu skladatelja. Premda u svojoj realizaciji ne naročito blistavo, predstavljanje ove opere možda je ipak ono po čemu ćemo upamtiti ovu programski ponešto neatraktivnu 40. međunarodnu glazbenu tribinu u Puli. Z

Kult(ura) *izvrsnosti*

Trpimir Matasović

Svojom neprestanom prisutnošću u javnosti, a još i više u medijima, Vujić je uspio postati ne samo dosad najeksponiraniji ministar kulture nego i jedan od najeksponiranijih ministara uopće

Ministarstvo kulture 2000.-2003.

Kada je početkom 2000. imenovan na funkciju ministra kulture, Antun Vujić imao je imidž nonšalantnog bonvivana, uvijek u trapericama, s neizostavnom cigaretom u jednoj i gotovo jednako neizostavnim pivom u drugoj ruci. Nakon gotovo četiri godine malo se toga promijenilo – traperice su, doduše, zamijenjene njegovoj funkciji nešto primjerenijom odjećom, no Vujić je i dalje ležerni kozer. Sklon je on tako i dalje neformalnim razgovorima s novinarima, pri čemu će uvijek iz rukava izvući dosjetku koja će novinaru skratiti muke oko smišljanja učinkovitog naslova – formulacija o Ministarstvu kulture kao *svemirskom brodu koji se spustio u kukuruze* tek je jedna od njih. Vujić voli šarmirati javnost, ali ne podilaženjem, nego vještim baratanjem afirmativnim podacima, relativiziranjem kritika i povremenim nesmotrenim ispadima, koji mu daju auru spontanosti, izazivajući tako oduševljenje jednih i zgražanje drugih.

U tome možda i leži jedan od ključeva njegova uspjeha: Vujić je postigao da prema njemu gotovo nitko nije ravnodušan. Postigao je i da se o njegovu ministarstvu, što ga od milja običava zvati *ministarstvom izvrsnosti*, piše više nego ikad, vodeći se pritom onom narodnom mudrošću koja kaže da se samo za dobrim konjem prašina diže. Svojom neprestanom prisutnošću u javnosti, a još i više u medijima, Vujić je uspio postati ne samo dosad najeksponiraniji ministar kulture nego i jedan od najeksponiranijih ministara uopće. Stvoren je na taj način i svojevrstan kult ličnosti, osebujan kao što je, uostalom, i ličnost oko koje se taj kult stvorio. U drugi je pak plan pala činjenica da Ministarstvo kulture ne čini samo ministar, nego i prava mala vojska u javnosti manje prisutnih djelatnika, koji, u krajnoj liniji, imaju i najveće zasluge za sve što je u prethodne četiri godine ostvareno.

Reforme

Okosnicom djelovanja Ministarstva kulture u razdoblju nakon trećesiječanjskih izbora Vujić smatra tri reforme. Reforma načina rada podrazumijeva maksimalnu transparentnost i dostupnost svih podataka o djelatnostima Ministarstva, što je neupitan pomak. Druga se reforma odnosi na modele financiranja – uz izniman porast proračunskih ulaganja u kulturu, tu su i porezne reforme koje bi trebale poticajno djelovati na potencijalne ulagače. No, sama legislativa nije dovoljna za prave promjene – jer, kako se pokazalo, sport se u ovoj zemlji i dalje više sponzorira od kulture. Podizanje svijesti javnosti o važnosti kulture nije, međutim, posao (samo) ministra kulture. Govoreći o materijalnom položaju kulture, ministar Vujić rado će istaknuti olakšice za umjetnike, te vraćanje pune zaštite statusa samostalnih umjetnika, "zaboravljajući" pritom da je taj status bio najviše ugrožen upravo tijekom njegova mandata – vraćanje statusa zbilo se, zanimljivo, u osvit predizorne kampanje.

Na trećem je mjestu reforma načina odlučivanja, uvođenjem takozvanih kulturnih vijeća. Načelno gledano, zamisao da o raspoređivanju proračunskih sredstava unutar pojedinih kulturnih djelatnosti odlučuju sami djelatnici, uistinu je pozitivna. No, s druge strane, vijeća su se u nekim slučajevima već pokazala prilično inertnima, a ministar je, usprkos proklamiranom načelu nemiješanja u rad vijeća, u nekoliko navrata ta vijeća zaobilazio. Odluka o dofinanciranju triju filmova, koja je rezultirala ostavkama u Vijeću za film, samo je jedan od primjera. Ipak, ne treba zaboraviti da su jedan od tih filmova bile i Matanićeve *Fine mrtve djevojke*, vjerojatno najkvalitetniji film snimljen u protekle četiri godine.

Pomirba

Na planu kulturne politike, Vujić je već na samom početku mandata najavio zaokret od *mainstream* prema *alternativnoj* kulturi. Mnogi *alternativci* s radošću su dočekali tu najavu, ali su i ostali razočarani. Jer, kao što se pokazalo, Vujićeva strategija nije bila isključiva, nego pluralistička. Dogodilo se tako da država potiče filmske festivale i u Puli i u Motovunu, a princip *pomirbe* možda se i najbolje očitovao brijunskim uprizorenjem predstave *Marat-Sade*, u kojoj su jedan uz drugoga nastupili *disident* Rade Šerbedžija, te utjelovljenje *desnog* kazališta Zlatko Vitez. Tako nešto teško bi bilo zamislivo za vrijeme mandata bilo kojeg HDZ-ova ministra – a nemojmo zaboraviti da je i Vitez bio jedan od njih.

Festivali su, općenito uzevši, bili i ostali jedan od najosporavanijih segmenata Vujićeve politike. Često je tako kritizirana hiperprodukcija raznoraznih festivala, posve na tragu HDZ-ova modela *manifestacijske kulture*, pri čemu su rasprave o tome koliko se komu dalo sredstava u drugi plan bacale kvalitetu tih manifestacija. Poticani su, doduše, neki dosad manji, ili čak nepostojeći festivali, no *svete krave*, poput Dubrovačkih ljetnih igara, zadržale su svoju poziciju uljuljkanosti u uvijek iste i uglavnom istrošene programske koncepte.

Nisu festivali jedini kod kojih se, bez obzira na poticanje novoga, ustrajalo na podržavanju *stečenih prava*. Primjerice, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu ostalo je jedan od najvećih gutača proračunskog novca, pri čemu je povećanjem državnih izdataka za *središnju nacionalnu kazališnu kuću* pred gotov čin stavljen Grad Zagreb, koji je obvezan u financiranju HNK sudjelovati s 49 posto.

Rast

Ako bi trebalo izdvojiti najznačajnije uspjehe Ministarstva kulture, onda će ona većim dijelom biti u područjima kojima se pridaje daleko manja pozornost nego onima koja su dosad navedena. Izdavaštvo je postalo djelatnost s najvećom stopom rasta u industriji uopće, provodi se sustavna informatizacija kulturnih ustanova, a međunarodna suradnja također je u usponu. Na području zaštite kulturne baštine, za koju su proračunska sredstava više nego udvostručena u odnosu na prethodnu vlast, po cijeloj se Hrvatskoj provode restauratorski i konzervatorski radovi, a uvođenjem spomeničke rente olakšalo se financiranja te djelatnosti. Ipak, usprkos obećanjima, proces dovršenja registra kulturnih spomenika još nije dovršen i ne nazire mu se kraj.

Često se osporavala i činjenica da je jedan od prvih dovršenih infrastrukturnih zahvata u Zagrebu bila adaptacija zgrade u Runjaninovoj u koju je preseljeno Ministarstvo kulture. No, u ostatku Hrvatske gradilo se mnogo: izgrađene su 32 nove knjižnice, a obnovljeno je i mnoštvo drugih kulturnih objekata. Započelo se i s pripremom izgradnje još nekoliko kapitalnih objekata, poput muzeja suvremene umjetnosti u Zagrebu i Rijeci, Muzeja evolucije u Krapini, Muzeja antičke Narone u Metkoviću i Kazališnog centra u Zadru.

Zakoni

Naposljetku, Ministarstvo kulture bavilo se i paketom medijskog zakonodavstva. I premda je tijekom procesa pripreme tog paketa provedena široka javna rasprava, i premda će ministar Vujić osobito istaknuti potpunu harmonizaciju s europskom pravnom stečevinom na tom području, već je sada izvjesno da je te zakone potrebno doraditi. Primjerice, Zakon o medijima, bez obzira na podršku Hrvatskog novinarskog društva, *de facto* dodatno ograničava novinarske slobode, a nije usklađen ni s nekim drugim propisima, poput Zakona o ravnopravnosti spolova. S obzirom na to da nije donesen kvalificiranom većinom, već je podignuta ustavna tužba, te je stoga lako moguće da bi (kao i u jednom prethodnom istovjetnom slučaju) cijeli zakon mogao pasti.

Kad već govorimo o zakonodavstvu, treba napomenuti da Hrvatska još nema zakona o filmu ili knjizi, dok se Zakon o kazalištu i dalje ne provodi u praksi.

Bilanca

Kad se sve zajedno zbroji i oduzme, bilanca je ipak pozitivna. Rast kulturnih djelatnosti vidljiv je na svim područjima, a usmjerenost prema pluralističkoj kulturi možda je i najvažniji sukus promjena za koje je zaslužno Ministarstvo kulture u sadašnjem mandatu. Manjkavosti, naravno, ima. No, pritom se često zaboravlja da Ministarstvo može propisivati i poticati – kvaliteta kulturnog djelovanja ovisi, pak, ponajprije o samim kulturnim djelatnicima.

Ostalo je i još mnogo zadataka za sljedeće razdoblje. Ministar Vujić izdvaja potrebu unaprjeđenja sustava poreznih olakšica, povećanje proračuna za izgradnju novih kapitalnih objekata, osiguravanje smještaja i adekvatnog preseljenja kulturnih ustanova, te izgradnja kapitalnih objekata poput Spomenika domovini, Opere HNK, Hrvatskog državnog arhiva i obnove povijesne jezgre Splita. Netko drugi sasvim bi sigurno našao i nekih drugih zadataka. Bez obzira hoće li nakon izbora ministar kulture biti ponovo Antun Vujić ili netko drugi, ostaje činjenica da je kulturna politika u prethodnom razdoblju napokon postavljena na zdrave temelje. Ostaje još nadogradnja.

Ministarstvo može propisivati i poticati – kvaliteta kulturnog djelovanja ovisi, pak, ponajprije o samim kulturnim djelatnicima

Kupujte hrvatsko – i s tajnog računa

Grozdana Cvitan

U općoj praksi hrvatske političke logike Zdravko Tomac ukazao se u golemoj dvorani koja se zove *Toplota*, ali kaputa skinuo nije. Ispričavao se za činjenicu što je bio u politici. Za to što to misli biti i dalje, nije se ispričao

Iako će me rezultati (ma kakvi bili) demantirati, ne mogu se oteti dojmu kako smo svi višemanje ona djevojka na biciklu, iz HNS-ove kampanje, koja ne zna što bi sa svojim glasom pa premišlja da ga ipak da onima koji su manje isti. A tu i počinje problem. Jer počelo je tako što je epidemija padanja na tjeme u ovoj zemlji napokon izbila preko činjenice da je više od pet tisućica građana i građanki, raznih, shvatilo kako poboljšati materijalni i društveni status, što svoj što opći (u što je najčešće bilo teško povjerovati), vidjevši se u konačnici u Saboru. Uistinu, bio je to samo kviz *Tko želi biti barem polumilijunaš*, što bi bila četverogodišnja redovna plaća poslanika. Ako je poslanik ili poslanica vještijeg oblika polumilijunaš može biti iskazan i u nešto tvrđoj valuti od kune. Ili u tvrđim materijalima, ali ovo nije tema o dodatnim angažmanima.

Široke gaće Vucina djeda

Jesu li rečene tisuće kandidata prevelike ovisi o raznim programima čak i kad se čini da svi uglavnom sliče. Jer barem toliko i još pokoji kandidat više bili bi potrebni za programe kao što je onaj koji su promovirali neki što su pali s Masline. A računaju na autonomiju u okviru koje su im nužni dalmatinska vlada i sabor. Jer je to jedini način da se i oni negdje usabore. Ljudi s te liste prepoznali su ikavicu kao dalmatinski jezik i Petra Hektorovića čitaju ("i bolje razumiju") u originalu, jer im je nerazumljiv u prijevodu na hrvatski. Problem je samo u tome što se obraćaju glasačima koji o jeziku misle nešto drukčije. S obzirom na to da se glasačima obraćaju i jedinstveni i neponovljivi kandidati učlanjeni u, primjerice, Dalmatinski dom, Južnohrvatsku stranku, Jadransku socijaldemokratsku stranku, nekoliko istarskih stranaka, pa Stranku hrvatske ravnice, Demokratsku prigorsko-zagorsku hrvatsku stranku, Međimursku stranku itd. itsl., šteta je što se lista Republike Pešćenice shvatila više kao folklor, a ne ravnopravan partner. A tko još od svih njih traži autonomiju, vladu i sabor, uvjeren pritom kako govori i posebnim jezikom, nije jasno u poplavi pretendenata. S obzirom na funkcije proistekle iz raznih rodovskih zamjenica i zamjenika, obiteljskog okružja, kumova, ljubavnica, pomoćnika i ostalog privatnog pejzaža, ne bi trebalo čuditi bude li prijedloga da se i neke obitelji autonomno izdvoje u jedinice s vladom i saborom. U Hrvatskoj više skandala nema.

Naša kulturna utemeljenost u svašta bila je, sasvim neočekivano, posebno zanimljiva. Tako je jedan od kandidata s liste Vesne Kanižaj narodu obećao muzej usred Zagreba. On nije bio siguran je li se riječ muzej baš tako i izgovara, a je li, kada i gdje u životu jedan vidio ili slučajno u njega i zalutao, nije se moglo razaznati. Međutim, čovjek je obećao: izaberemo li ga – muzej nam ne gine. Istodobno je Vesna upozorila demokršćansku Hrvatsku koja je odavno u demokršćanskoj Europi da bude oprezna s Europom jer "u demokršćanskoj Europi ima snaga koje su opasne". U kulturne činjenice sigurno spadaju i pjevačke zvijezde narodne provenijencije od Lidije Bajuk do Siniše Vuce. Pjevači su i inače bili posebna tema, pogotovo kad se vidjelo da ih publika ne prihvaća politički angažirane. Zato je Vuco odlučio pjevati sam sebi pa se zbog toga nije brinuo! Mučilo ga je samo kako nagovoriti pučanstvo u Dalmaciji da glasuju za njega, njegova djeda i još neke Vuce od čega je padao u vatru. Možda bi djedu upravo saborska govornica bila primjerena da objasni predizbornu poruku o položaju obitelji: *Žene su se obukle u široke gaće*. Jer se u žaru objašnjavanja djeda namučio s gaćama i hlačama ne razlikujući ih književno, a ne želeći spomenuti mudante, jer ga je valjda tako brifirao Vucin izborni stožer. Strepim da bi njegovim neizborom Sabor mogao izgubiti u odboru za formu i sadržaj. Možda taj odbor i ne postoji, ali uvijek može upasti netko sposoban da progura to, pa i zanimljivije stvari.

Za razliku od Vuce koji u Njemačku ide tek postizborno čvrgariti za blagdane, najveće stranke upetljale su se u specifičnu njemačku ljubav predizborno. Manje koncentrirani glasači mogli bi biti iznenađeni spoznajom da se 23. studenoga ne glasa za parlament u Bonnu.

Zimska služba u čudu

Za razliku od svjetski i bjelosvjetski raspoloženih lidera, jedan regionalni ovisnik Franjo na neovisnoj listi u Slavoniji, okružen grupom koja je valjda predstavljala njegovu listu, odlučio se na specifičnu prikazivačku djelatnost. Otuširao je svoje svinje, sredio pure i dao ih snimati. Izgledali su dojmljivo. Franjo mnogo manje. Ostali su se jedva vidjeli. A onda se nositelj liste i vlasnik staje umjesto biračima obratio ministru Pankretiću. U više slučajeva dalo se vidjeti da Hrvatska obiluje štalama primjerenim za predizbornu kampanju. Oni nešto izbirljiviji koji su se furali na vegetarijansku seljačku problematiku izabrali su tržnice. Tamo bi kumici zdipili jabuku, zagrizli i rekli Pankretiću što ga ide. I tako pokazali da se već pomalo bivšeg ministra plaše i u budućnosti. Nažalost, nisu samo uzgajivači seoske problematike oni koji teško raskidaju s prošlošću. Prošlosti se nije othrvala ni Vesna Pusić. Odlučila je otkriti spomen-ploču Tinu na krčmi, odjednom ostavši bez teksta. Manje zbunjena u tako suptilnim stvarima, Sibila Petlevski naslonila se na stihove o savjesti, Tinove i opće, ali slabašan pljesak nije dao naslutiti da je itko shvatio u kakvoj je to vezi s politikom. Istina, nazočnih je bilo toliko da i kad bi razumjeli, teško bi jače zapljeskali.

Za razliku od Sibile, Pero Kvesić nije se bavio pločama. On se naslanjao na SRP. Neki su se naslanjali na DAN, neki na POL, a bilo je i onih koji su se naslanjali na sve oko sebe jer im je sveti Martin pao usred predizborne kampanje. Za razliku od njih, Milan Đukić izabrao je lik Nikole Tesle koji mu je uredno plakatno štitio leđa. Tesla se svidio i nekom Matiću koji se oslanjao na "ekologiju ljudske duše", a utvrdio je i da Hrvatska ne smije raspustiti vojsku zbog geološkog položaja. Tvrđe i učinkovitije oslonce preferira Milan Bandić. Oslonio se na zimsku službu, tvrdeći: *Ovu ćemo zimu nekako progurati*. Valjda, kad Mile kaže! Jedino ako Milana nije strah poskupljenja benzina pa bi morao gurati džip u kasne ure. Čačić se naslanjao na tvrdu mehanizaciju i još ponešto osim na češalj, a zabilježena je i prigoda kad se premijer Račan naslonio na mikrofon i izgovorio pet rečenica u komadu. Bez pauze. Ne i bez točaka, ali čudo je čudo! Od toga je odmah stvoren promidžbeni spot.

Najviše je bilo onih koji su se naslanjali na tuđe misli. Jer kad govore o poštenju, oporavku zemlje i boljoj budućnosti, te su im ideje tako nevjerojatne da im ne idu u glavu. Pa su ih ispisali na papirima koje su iščitavali temeljito i uporno tako da je teško bilo vjerovati je li riječ o kandidatima ili njihovim zamjenicima. Uostalom, zamjenici i zamjenice već su se pokazali dovoljno uspješnima u pravljenju političkih karijera u Hrvatskoj da je odavno jasno kako je zamjena samog sebe za politiku dio legitimne dvoličnosti svake predizborne kampanje u susretu s postizbornom djelatnošću.

Muke s veleučilišnim riječima

Oni koji su se potrudili svoj program naučiti napamet, često su se pokazali previše istima u poštapalicama. Ili poštapalici. Jer visoko na prvom mjestu u Hrvatskoj zakačila se riječ *znači*. Nitko od onih koji je izgovaraju ne čini to na pravom mjestu, ali nisu ni predizborna obećanja pravi život pa se nitko zbog toga nije bitno iznervirao. Ljubo znači Ćesić dao se ukomponirati u scene nedavne povijesti uključujući i haašku sudnicu (jer i tamo mu je dio glasača). U broju izgovaranja riječi *znači* žestoko mu se približe vrlo slični kandidati iz škole pokojnog predsjednika koji je znao da petnaest *znači* u pet rečenica nije moguće logično poslagati, ali je njima moguće impresionirati one koji ni nakon izbora neće shvatiti što je značila farsa predizborne utrke utvrđena u izbornom zakonu i, naravno, saborskoj proceduri. Tako je jedan znači Brkić, HDRS (ma što to bilo, hrvatsko je) ustvrdio da su BiH srce i pluća svekolikog hrvatstva, a Rom znači Braco tvrdio je za gebis da su zubi. Romi su bili toliko u modi da je svatko tko je htio uspjeti zamolio jednog da se s njim prošeta predizborno. U plastiku koja je trebala predstavljati prave zube za građansku Hrvatsku upustio se i Branko znači Stojković slovom o obeščašćenim radnicima kojima bi on dolaskom na vlast vratio čast s 500 eura kroz više mjeseci, trgajući pritom lokote s propalih poduzeća.

Očito je da se ni neki drugi nisu u mladosti drogirali scenom iz filma *Zameo ih vjetar* u kojoj Rhet Butler objašnjava Scarlet O'Hara da razbijena pa zalijepljena vaza nije isto što i cijela. Zato sada ni nekad uspješni direktor

Tih više od pet tisuća nesavladivih, koji su pretendirali postati naši ušminkani ljubimci, pokazali su nam se ponekad i dok jedu, češće dok piju i previše dok pjevaju. Čini se da su to uvjeti za ono što nas iza 23. studenoga čeka. S dvadeset milijardica duga, nezaposlenima, lopovima u perfektu koji mogu biti i futur, s obećanjima koji se brzo izgube u predizbornoj prošlosti, s koalicijom koja je sigurna, s tisućama neuspješnih i razočaranih... Nismo tako loši da bismo sve to zaslužili

Stanislav Antić ne shvaća da mu obilazak svih znamenitijih zadarskih građevina s tvrdnjom kako na njihovim zidovima stoje i tragovi njegovih zasluga, ne može pomoći u uvjeravanju građana da oni koji su uspjeli u prošlosti svakako moraju dobiti njihovo povjerenje u budućnost. Jer u temelju takva miješanja vremena leži i neuspjeh umirovljenika: osim što im godine baš i nisu činjenica za povjerenje, trebalo bi im biti jasno da svoju pravdu trebaju izboriti u pravnoj državi. Bude li u Saboru jednom volje i za taj eksperiment.

Za razliku od love, posla, obnove ili pravde izvjesna je nezavisna Jasminka P. odlučila ponuditi eksperte. Za sve. Bila je to, naime, jedina riječ iz teksta (od većine stranih i domaćih riječi) koju je uspjela pročitati bez pogreške, predstavljajući svoj ekspertni program. A i baš je briga za pogreške kad se oslanja na eksperte.

U jednoj strančici nisu imali love za eksperte, pa su se sami uhvatili čitanja. Članovi stranke recitirali su imena starijih hrvatskih pjesnika i mahali nekim knjižuljcima u količinama koje su prijetile da im se počne naplaćivati reklama – valjda pokazujući da čitaju i više od privatnih bilježaka. Jer su čitali sve i redom. Nije bilo odgovora koji bi zapamtili. Ili su im vijugice stare ili rijetke. U svakom slučaju, nakon izbora oni će u svojim kvartovima i selima moći otvoriti specijalizirane čitaonice. Oni ambiciozniji kao Doktorov Za Vruće Teme Gašparić nakon izbora obećaju dugoročnije stranačke prevare. Tako je mladac obećao veleučilište Varaždinu. Možda je to premještanje splitskih iskustava u blizinu onih koji bi rado čvrgarili veleučilišno. Pa dok ide – ide. A kad prestane ići, uvijek ostaje politika. Što potvrđuje i ex-veleučilišni ex-rektor Boris Anzulović s listom na koju je potrpao ex-veleučilišne profesore koji su se pred kamerama teško uspjeli dogovoriti na koju stranu obale idu u šetnju. Sve spontano i ležerno. Čista rekreacija & razonoda.

Dragovoljci saborske budućnosti

Njima bi se mogao pridružiti i Canjuga koji moli glasače: *Glasajte za slobodnog čovjeka*. Nije li bolje da slobodni i dalje ostanu slobodni pa da se oslobodi netko tko to još nije dovoljno bio?! Prethodnu rečenicu nije uputno završiti pitanjem jer čovjek nikad ne zna otkud ga Canjuga može iznenaditi odgovorom o konceptu. Konceptualan je bio i jedan Damir koji je obećao da crpke na Horvaćanskoj biti neće. Odgovorivši tako na poznatih dvadesetak pitanja o nezaposlenosti, privatizaciji, korupciji, Haagu, položaju žena i obitelji… Na ista pitanja jedan dragovoljac saborske budućnosti odgovorio je da je sigurnost djeteta pod srcem majke rješenje svih problema, a jedna dragovoljka za istih dvadesetak tema jednako toliko puta naglasila je da je zdravlje svake osobe i pripadajuće joj obitelji najvažnija stvar Hrvatske. Grupa žena prikazala se u jednom parkiću i ustvrdila da je najvažnija stvar promjena. Kao takva. Za promjene se zalaže i Merčep, iako da se njega pita, nijedna žena ne bi bila u parkiću jer one imaju mnogo posla u kući. S obzirom na to da ih jako cijene, on i njegovi nisu ih imali srca opteretiti i predizbornom kampanjom na nekoj listi. Utemeljenje Dana nezaposlenih bilo je prioritetno čovjeku koji je cijelu kampanju osmislio šetnjom kroz Šibenik. Nakon 36 godina rada u Švicarskoj, čovjek napokon mirno šeta svoju, vjerojatno, pristojnu umirovljeničku zbrinutost i koncentrira se na jedan dan. Na svih dvadesetak tema.

Gospodin iz stranke umirovljenika (demokratskih ili nekih sličnih) obećao je ljudima uzgoj peradi u jedinici u kojoj to ljudi rade oduvijek, a ministar Vidović je nabrojio što je u njegovoj jedinici dovedeno, priključeno, završeno i otvoreno ovih dana. Šteta što mu cijela Hrvatska nije izborna jedinica.

Razlike između rada i temelja rada

Obožavam scenu Charlija Chaplina u kojoj krojački pomoćnik uzimajući mjere za večernju haljinu, mladoj dami mjeri dužinu od nosa do uha, od usne do vrata, od nepotrebnog do nepotrebnijeg… Tako jedna televizija pita gledatelje bi li glasali za DC-HSLS ili HNS, ili bi li u sljedećoj koaliciji trebali biti HIP-HB ili IDS? Tvrdeći kako tisuće građana razumiju ta pitanja i na njih odgovaraju. Tako se nastavlja priča o grafikama za demokraciju razdijeljenim naručitelju za novo političko odijelo. Jer u bitci bez pobjednika nije moguće ni izgubiti rat. Ali ga se uvijek može dobiti. Tim više što je jasno da će se građani uglavnom odlučivati između stranačkog kandidata za kojeg kažu da mu se vrt zalijevao iz uličnog šahta i kandidata koji se odlučio osloniti na cjelokupno ljevičarstvo Svetog Oca. Obojica su se odlučila riješiti nekih prepoznatljivih i javno poznatih mahom rječitih, pokatkad i poštenih stranačkih ljudi u korist sive mase kojoj je moguće zapovijedati. Ma tko pobijedio, vladat će stabilno. Ne treba sumnjati da će im u tome pomagati provjereni simpatizeri čije prometne i ostale nezgode, nesreće i tragedije koje su prouzročili u dosadašnjim mandatima naši sudovi ne procesuiraju.

U općoj praksi hrvatske političke logike Zdravko Tomac ukazao se u golemoj dvorani koja se zove *Toplota*, ali kaputa skinuo nije. Ispričavao se za činjenicu što je bio u politici. Za to što to misli biti i dalje, nije se ispričao. Ali se dalo naslutiti kako bi opet mogao u pričuvi imati nekog Antu da ga uvali u Sabor kad mu isti dosadi. U priči o dva drugara sa Zdravkom se o zidine hrvatske političke vjerodostojnosti zaletavao i Davorin Rudolf. Govoreći u istoj Toploti, priopćio je kako će oni & comp. vratiti temelje rada. Nije li on bio ministar vlade koja je radnike otpuštala?! Kad bi se takvi ostavili temelja, radnici bi se i sami znali vratiti. Nije moguće ne primijetiti kako su u Hrvatskoj agilni uglavnom oni starci kojima njihovu pokretljivost osiguravaju visoke mirovine. I kako se sistemski brinu o temeljima. Koječega. Samo da je konkretno. Mirise zdravih temelja bivši rektor, veleposlanik i još ponešto Šunjić prepoznao je u majstoru Zubaku koji ima, ali bi, kaže, dao i drugima. Koji je dosad sebi skrbio lovu, a drugima oružje. Sad mu treba poligon.

Seljački, pučki, gradski i ostali seljaci

Mnogi znameniti lopovi, varalice i ostali poslanički spremni likovi visjeli su sa stupovlja, plakatnih prostora, stabala, plotova i koječega. U redakciji kažu da ne smijem izraziti žaljenje što barem dio njih nije bio trodimenzionalan.

Neki nezavisni listonoše hvalili su se prosjekom mladosti (28 godina), a listonoše čiji je prosjek bio oko 119 godina raspričali su se o povijesti. Kako su im slike već ponešto mutne, duple ili impresionističke uspijevali su se vidjeti kao snagu od 2000 članova među kojima je i 60 branitelja. Uglavnom su zaboravili reći iz kojeg rata su doplahutali.

Jedan Letica se kandidirao s konjem, ali se konj nije pojavio na vrijeme za predstavljanje na Svetoj Geri. Kako je kandidat Geru smatrao vanjskopolitičkim pitanjem, konj se nije htio petljati po inozemstvu. Da ne bi ovisio o odgovarajućem konju, jedan se Hitrec pojavio na hipodromu, Paraga je svoje izveo na Kozjak, a veterinar i magistar Matija dao se zabrinuti za slavonsku ribičiju. Jedna se klapa do predstavljanja zagrijavala u mjesnoj birtiji Gorskog kotara, pa se činilo da će s kamere početi curiti znoj dok oni govore. Najsimpatičniji su bili oni što su nas vabili iz svog dnevnog boravka. Pa se dalo vidjeti da im žene još pletu i štirkaju miljetiće po namještaju.

Među raznim programima onaj hrvatskih republikanaca trebao se pročitati iz činjenice da *Vuci meso po poruci ne jedu* i slogana *Znanje – imanje*. Neki su se kandidati srdačno smijali s ekrana, plakata i govornica vlastitim obiteljima s porukom *Nu me*, ali većina je dijelila svoju tridesetpetinu zabrinutosti da ih građani u svojoj svakodnevnoj rastresenosti mogu i nezapamtiti. Je li netko uspio zapamtiti sve koji su jurišali na Sabor, mogla bi biti omiljena nagradna igra raznih specijaliziranih zabava u kojima bi pravo sudjelovanja imali svi birači, a kao najteža pitanja postaviti im ona koja bi pokazala znanje u razlikovanju svih liberalnih, seljačkih, pravaških, braniteljskih i ostalih stranaka i koalicija. Primjerice, koja je razlika između demokratskih kršćana i demokršćana? Po čemu se razlikuju seljački, pučki i gradski od ostalih (još tri komada) seljaka, koju boju upotrebljavaju ovi ili oni zeleni (njih pet, šest), kako liberali iz dvije stranke istodobno mogu s SDP-om, ali sami sa sobom nisu mogli? Tko su pravi pravaši i prema kojem kriteriju?

Ključ za referendum

Jula, Đula, Đuro, Ivo, Ivica, Ivan (u neograničenim količinama), Ante lijevi, Ante desni, Ante nezavisni, Zec i Zajec, Mudri i manje mudri, mahom preozbiljni do boli, nudili su svoje usluge u poboljšanju našeg života. Nekih je bilo toliko da bi u ovoj zemlji, sklonoj eksperimentu, možda trebalo pronaći manje kompliciranе ključeve. Primjerice, izabrati saziv Sabora od ljudi s najbrojnijim imenom na listama pa, primjerice, jednom izabrati sve koji se zovu Ivan i ostale inačice tog imena, a ako to ne ide, onda sljedeći put dati šansu onima koji se zovu Ante. Uostalom, radilo se to i dosad, samo nije precizno utvrđeno. Istodobno bi se moglo utvrditi koje žensko ime zbog postotka upada u kombinacije s prethodnim. Takav način izbornog zakona omogućio bi nam da stvar riješimo referendumom. Radnja je ista, opterećenje manje, njihovi rezultati s obzirom na naša očekivanja vjerojatno slični.

Makar, kad bi se pobrojali i diferencirali po odgovornosti svi oni koje su razni kandidati prozivali zbog lustracije, nakon ovih izbora svaki bi Hrvat, ali i građanin Hrvatske, završio u nekom procesu: za ‘41., ‘45., ‘48., ‘71., ‘91., za privatizaciju i devalvaciju zemlje do 3. sječnja i nakon 3. sječnja, za lustraciju sudaca, starih kadrova, ekonomskih stručnjaka… Mnogo rjeđe smetali su im vlasnici lažnih diploma i invalidnina, a za lažna obećanja, za lopovluk, sivu ekonomiju, sivu moždanu masu i uopće sivu hrvatsku svakodnevnicu nudili su ili sebe ili svoju klapicu. Ponekad su se predstavljali brojem djece, brojem titula, brojem neprijatelja koje bi sotonizirali: nitko nije dao broj računa ne bi li se unaprijed vidjelo s čim kreće u Sabor, pa da napokon krene usporedba onog s čim idu na vlast i s čim kroz koju godinu silaze.

Bilo je izbornih jedinica za koje su neki tvrdili da im je najvažniji moral u smislu obnove, drugi su mislili da bi domaće gnojivo bilo mnogo korisnije. Izvjesni Brekalo rekao je da program nema, ali ima viziju, a studije će mu, kad dođe na vlast, raditi mladi ljudi i ljudi koji su uspjeli u inozemstvu. Valjda ipak čeka da pobjedi pa da osim vizije nešto i definira. Što bi radio prije, kad mu to nitko ne plaća. A poslije i ne mora jer mu se i onako, prođe li, plaća. Za branitelje su svi bili zabrinuti, čak i neki branitelji. Neki kojima je tuđa prognanička tuga pregolema bili su za to da se oni svakako vrate svojim kućama. Bez obzira žele li to ili ne. Šošić u petoj izbornoj jedinici obećao je bolju budućnost s Bebićevim Trećim blokom zajamčivši ravnopravnost i ravnodušnost!

Pobjeda ljubimaca

Tih više od pet tisuća nesavladivih koji su pretendirali postati naši ušminkani ljubimci pokazali su nam se ponekad i dok jedu, češće dok piju i previše dok pjevaju. Čini se da su to uvjeti za ono što nas iza 23. studenoga čeka. S dvadeset milijardica duga, nezaposlenima, lopovima u perfektu koji mogu biti i futur, s obećanjima koji se brzo izgube u predizbornoj prošlosti, s koalicijom koja je sigurna, a to znači da će oni s vlasti sijati nezadovoljstvo biračima što zbog sebe što zbog partnera ma tko to bio, s tisućama neuspješnih i razočaranih jer u polumilijunašu nisu uspjeli dobiti jocker *Pitaj publiku*. Nisu trajali dugo, ali bili su prestrašni. Nismo tako loši da bismo sve to zaslužili. Tim više što rezultati cijelog toga gromoglasnog zezanja na kraju dijele vlast. Na isti način: jedni uvijek pobijede i dobiju priliku da nas ugrožavaju zato što jesmo ili što nismo njihov broj.

Zarezova predizborna anketa

1. Biste li izabirali za predsjednika države osobu koja je pripadnik neke od navedenih nacionalnih manjina – srpske, židovske, romske, talijanske?

2. Biste li za predsjednika države izabrali ženu?

3. Biste li za predsjednika države ili pak predsjednika Sabora izabrali osobu homoseksualnog opredjeljenja?

4. Je li Hrvatska na Balkanu?

5. Biste li prijavili nadležnim institucijama RH Antu Gotovinu da ga negdje vidite?

6. Je li Hrvatska izvršila agresiju na BIH od 1993. nadalje?

7. Biste li tužili novinara za nanošenje duševnih boli kada bi za Vas napisao da ste nesposobni, lijeni, bez ideja...?

8. Podržavate li ideju da radnici upravljaju poduzećima u kojima rade, odnosno da više participiraju u njihovom vođenju?

9. Hoćete li izjednačiti prava civilnih invalida s pravima vojnih invalida?

10. Podržavate li istospolne brakove?

11. Jeste li za eutanaziju?

12. Podržavate li postavljanje automata s prezervativima na javnim mjestima (školama, fakultetima, policiji. . .)?

13. Smatrate li da se Hrvatska dovoljno distancirala od ustaštva?

14. Smatrate li da Igor Zidić kao predsjednik Matice hrvatske koristi svoj položaj za promociju vlastitih političkih uvjerenja?

15. Je li u Hrvatskoj Crkva odvojena od države?

16. Podržavate li nastojanja Vatikana da se u Europski ustav "ugrade univerzalne kršćanske vrijednosti"?

17. Podržavate li projekt DružbAdria?

18. Podržavate li zatvaranje spalionice PUTO?

19. Biste li svoje dijete upisali u razred s djetetom oboljelim od AIDS-a?

20. Treba li ukinuti Hrvatske studije?

21. Trebaju li Ženski studiji biti dio Sveučilišta?

22. Smatrate li da bi država trebala sufinancirati alternativne oblike školovanja, poput Montessori, Waldorf i sl. metoda?

23. Koji kulturni događaj u Hrvatskoj od izbora 2000. godine do danas smatrate najvažnijim?

24. Koji kulturni događaj u Hrvatskoj smatrate najvećim promašajem?

25. Što je u narednom periodu za Vas prioritet na području kulture?

26. Koja je, po Vama, najvažnija i najbolja knjiga hrvatskog autora koja je objavljena od 2000. godine do danas?

HNS

1. Da
2. Da
3. Da
4. Da, Hrvatska je zemljopisno dijelom na Balkanu.
5. Da
6. HDZ-ova vlada je vodila agresivnu politiku protiv BIH
7. Ne
8. Podržavam da radnici više participiraju u vođenju poduzeća.
9. Da
10. Da
11. Ne
12. Da
13. Da
14. Da
15. Da
16. Ne
17. Ne
18. Spalionica PUTO je zatvorena.
19. Da
20. Da, a studente treba integrirati u zagrebačko Sveučilište.
21. Ne
22. Ne
23. Svjetski kazališni festival.
24. Ne znam.
25. Sređivanje prostora Glazbene akademije u Zagrebu, dovršetak izgradnje Muzeja suvremene umjetnosti i izgradnja zgrade nove Opere.
26. Ima ih više.

HSS

1. Na predsjedničkim izborima svatko može biti kandidat/kinja no hoće li dobiti glas ovisi o kvaliteti programa koji nudi.
2. Na predsjedničkim izborima svatko može biti kandidat/kinja no hoće li dobiti glas ovisi o kvaliteti programa koji nudi.
3. Ne
4. Hrvatska nije na Balkanu.
5. Svi hrvatski građani dužni su poštivati zakone koje je donijela hrvatska država i ispunjavati obveze koje ih njih proizlaze.
6. Ne
7. Ne. Smatram da je to pitanje za Sud Časti Hrvatskog novinarskog društva koji bi na vlastitu inicijativu trebao zaštititi istinu, profesionalne standarde i dignitet struke, a protiv objeda, laži i uvreda.
8. Da. Upravo je radničko dioničarstvo jedan od temelja na kojima HSS želi provoditi daljnju privatizaciju u Hrvatskoj.
9. Gospodarski razvitak Hrvatske kako ga vidi HSS podrazumijeva povećanje gospodarskog rasta čime će doći do većeg priljeva novca u proračun i osiguravanja većih financijskih sredstava za osobe s posebnim potrebama.
10. Ne
11. Ne
12. Ne
13. Da
14. O tome treba govoriti Matica hrvatska.
15. Da
16. Apsolutno
17. Preduvjet za donošenje odluke o realizaciji projekta DržAdria je donošenje studije utjecaja na okoliš i studije finanacijske opravdanosti ali je potrebno valorizirati i mišljenje građana.
18. Da, uz istovremenu izgradnju druge spalionice koja će tehnološki biti u skladu s najvišim zahtjevima zaštite okoliša.
19. Da
20. Ne
21. Apsolutno
22. Da
23. Zagrebačka filharmonija je napokon dobila hrvatskog šefa dirigenta, maestra Vjekoslava Šuteja.
24. Teško se odlučiti.
25. Poticanje kulturnih inicijativa. kreativnosti, slobodnog kulturnog rada, međunarodne razmjene i suradnje i uklapanje u suvremene europske tokove, razvijanje posebnih programa na lokalnoj razini te do kraja afirmirati Hrvatsku kao državu kulture.
26. Početak rada na Enciklopediji hrvatske književnosti – Hrvatski leksikografski zavod Miroslav Krleža.

IDS DDI

1. Da
2. Da
3. Da
4. Da, jednim dijelom
5. Da
6. Djelomično da
7. Ne bi tužio novinara radi TIH razloga koje vi sugerirate u pitanju .
8. Da
9. Da
10. Ne podržavam ali ne bi ni branio
11. Samo djelomično, u ekstremnim situacijama
12. Da
13. Ne
14. Da
15. Da
16. Načelno da ali ih je potrebno prije toga detaljno precizirati
17. Da , ali ...
18. Da
19. Da
20. Ne
21. Nemam ništa protiv
22. Da
23. Motovun Film festival ;Teatar Ulysses na Brijunima ...
24. Ne znam
25. Ima previše toga da bi vam to mogao odgovoriti u jednoj rečenici
26. Ne mogu se ograničiti na jednu jer ih je u navedenom roku objavljeno više koje su po kvaliteti poptuno ravnopravne.

LIBRA

1. Da, ako ga izabere većina birača.
2. A zašto ne?
3. Da, ako dobije potrebnu većinu.
4. Zemljopisno jest, a po mentalitetu i politički – ovisi o njoj samoj.
5. Bih, sukladno građanskoj dužnosti da poštujemo vladavinu prava.
6. Agresiju nije, ali vojnu intervenciju jest.
7. Ne bih, jer to je njegovo mišljenje, a čovjek očito živi u neznanju!
8. Ideju da, ali praktična rješenja treba raspraviti u trokutu poslodavci/sindikati/Vlada.
9. Da.
10. Brakove ne, ali ugovorne partnerske zajednice da.
11. Na ovo preteško pitanje ne može se dati trenutačan i jednoznačan odgovor.
12. Zašto ne?
13. Hrvatska kao država jest, ali brojni Hrvati još nisu.
14. Svaki ugledni položaj ima svoju težinu, ali nisam zapazio da bi ga g. Zidić do sada zlorabio u svojim politički obojenim osobnim istupima.
15. Ustavno i na papiru jest, ali u praksi nedovoljno.
16. Za te vrijednosti svakako ima mjesta, ali zajedno s baštinom drevne Grčke i Rima.
17. Da, uz uvjet strogih standarda ekološke zaštite.
18. To ne smije biti politička odluka, jer ovisi o prosudbi struke.
19. Ne znam ako je riječ o oboljelom djetetu, ali ne vidim opasnost od djeteta zaraženog virusom HIV-a.
20. Ukinuti ne, reformirati da.
21. To je u nadležnosti autonomnoga Sveučilišta.
22. Da.
23. Afirmaciju Motovun film festivala.
24. Političku instrumentalizaciju i degradaciju literature u "romanima" *Ambra* i *Fukara* Ivana Aralice.
25. Stvaranje autonomnih paradržavnih zaklada za sufinanciranje projekata i programa u kulturi.
26. Najvažnija nije nužno i najbolja, a po oba kriterija ima više ravnopravnih kandidata.

LS

Budući da su Vaša pitanja vrlo osobna, te stoga nadilaze uobičajene teme stranačkih programa, odgovorit ću Vam u svoje ime, a nikako u ime Liberalne stranke, među čijim članovima zacijelo ima onih koji neće dijeliti sve moje stavove.
Što se prva tri pitanja tiče, nikad nikoga ne bih birao za bilo koju važnu funkciju ***samo zato*** jer pripadaju nekoj manjini ili spolu, nego bih birao najkvalitetniju osobu koja dijeli moju političku perspektivu, a može biti pripadnik bilo koje manjine, spola ili seksualne orijentacije.
Hrvatska je dijelom i na Balkanu, po zakonu o kaznenom postupku građani trebaju prijaviti kaznena djela za koja se progoni po službenoj dužnosti, a da je Tuđmanova vlast izvršila agresiju na BiH otvoreno govorim već jedno desetljeće. Nijednog novinara ili bilo koga drugoga nikad ne bih tužio za nanošenje duševnih boli, premda su se neki u tom poslu sasvim sigurno istakli. Podržavam ideju suodlučivanja u proizvodnji kakva se u Zapadnoj Njemačkoj prakticirala još u vrijeme jugoslavenskog pseudosamoupravljanja. Vjerujem da se invaliditet ne može diferencirati. Držim da država ne bi smjela onemogućavati istospolne brakove za one građane koji na taj način žele potvrditi svoju međusobnu vjernost. Ne vidim kako bi se automati s prezervativima mogli postaviti na nejavna mjesta. Mislim da je distanciranje od ustaštva u Hrvatskoj trajan proces. Nisam primjetio da Igor Zidić koristi svoj položaj u Matici hrvatskoj kako bi promovirao ***vlastita*** politička uvjerenja.
U Hrvatskoj je Katolička crkva odvojena od države, premda se tu i tamo predstavnici hijerarhije i državne vlasti ponašaju kao da za to nisu čuli. Podržavam nastojanja Svete Stolice da se u Europski ustav "ugrade univerzalne kršćanske vrijednosti", jer su autentične kršćanske vrijednosti ujedno univerzalne. Shvatio sam da sam protiv projekta DružbAdria, a upravo sam zatvorio spalionicu PUTO. Oboljeli od AIDS-a ne smiju biti izopćeni iz društva, pa ni iz škola. Hrvatske studije, kao i niz drugih loše koncipiranih višeškolskih programa, treba dijelom dokinuti unutar opće reforme sveučilišta. Naravno da Ženski studiji trebaju biti dio nastavnog programa Filozofskih fakulteta. Država ne bi trebala sufinancirati alternativne oblike školovanja, ali bi roditeljima koji svoju djecu šalju u privatne škole mogla dati stanovite porezne popuste.
Na pitanja o uspjesima i promašajima u kulturi ne bih odgovarao jer se teško na tako nešto mogu odlučiti. Moj prioritet na području kulture je razbijanje utjecaja mediokritetske pseudokulture. Teško se odlučiti za najvažniju i najbolju knjigu hrvatskog autora nakon 2000. Da je od 1999. to bi bila knjiga ***Konclogor na Savi*** Ilije Jakovljevića, ali ovako je ***Bosanski Hrvati*** Ivana Lovrenovića. Izvrsna je i knjiga ***Partizansko ljetovanje*** Čedomira Višnjića. Ne znam kakve veze sve ovo ima s izborima, ali biranje na neki način i jest naš kruh svagdašnji.

SDP

1. Da.
2. Da.
3. Da.
4. Da, isto kao što je i na Mediteranu
5. Da.
6. Hrvatski sabor nije donio odluku o slanju jedinica u BiH
7. Ne.
8. Da.
9. Da.
10. Podržavam istospolne zajednice.
11. Nisam, osim u posebnim okolnostima.
12. Da.
13. Da.
14. Ne.
15. Da.
16. Ne protivim se tome.
17. Da, uz visoke standarde ekološke zaštite.
18. Da, i svih ostalih objekata takve namjene koji nemaju osigurane odgovarajuće standarde zaštite.
19. Da.
20. Ne.
21. Da.
22. Da.
23. Ne mogu izdvojiti posebno događaj, ali svakako mislim da je jedan od najvećih postignuća na području kulture bum nakladničke djelatnosti.
24.
25. Kapitalne investicije, poput izgradnje nove zgrade OPERE HNK, nove zgrade Hrvatskog državnog arhiva; Muzeja suvremene umjetnosti...
26. Izdvojio bih autore, a ne knjigu. Nedjeljko Fabrio, Miljenko Jergović, Robert Perišić

SRP

1. Da
2. Da
3. Da
4. Da, i na Balkanu i na Mediteranu i u srednjoj Europi.
5. Ne bih, jer ionako te institucije ne bi stupile u akciju!
6. Da
7. Ne bih
8. Da
9. Da
10. Ne, ali nisam ni protiv njih.
11. Da
12. Da
13. Ne
14. Da
15. Ne ako je riječ o Katoličkoj crkvi.
16. Ne
17. Da uz ekološku zaštitu mora.
18. Da
19. Da
20. Da, jer postoje na Sveučilištu u Zagrebu kvalitetniji isti studiji.
21. Da
22. Da
23. Otkup knjiga za knjižnice.
24. Betoniranje obale duž Jadrana i divlja izgradnja.
25. Obnova i zaštita spomenika kulture i razvoj muzejske djelatnosti.
26. Izabrana djela Dubravke Ugrešić, I.-VIII.

Na *Zarezovu* anketu predsjednicima stranaka, unatoč pozivima, nisu odgovorili:

HDZ, HSP, SDSS, HSLS, DC

Čedomir Čupić i Davor Gjenero

Scenariji za mračnu budućnost

Sadašnje garniture u Srbiji i Hrvatskoj došle su na vlast nakon, rekao bih, istorijskih preokreta u tim zemljama. DOS u Srbiji i koalicija predvođena premijerom Račanom u Hrvatskoj, koji su preuzeli vlast od dva autoritarna režima – Miloševićevog i Tuđmanovog, dočekani su s velikim nadama i u vlastitim zemljama i u inostranstvu. Mnogi danas, međutim, tvrde da njihov učinak nije bio u skladu s očekivanjima. Dijelite li to mišljenje, gospodine Čupiću?

– Čedomir Čupić: Na žalost, to je tačno. Naravno, ne može se reći da nova vlast nije donela i neke novine i neka poboljšanja, ali kad pogledate ukupne rezultate, onda vidite da obećanja nisu ispunjena i da je jedna grupa u okviru vladajućeg DOS-a, koja je uzurpirala svoje položaje, prosto urušila vlast i dovela je u ovakvo stanje.

Jedan od lidera vladajućeg DOS-a u Srbiji, Slobodan Orlić, izjavio je ovih dana da je "Srbija nakon tri godine naše vlasti najbolesnije društvo u Evropi". Vrlo je zanimljivo da to izjavi lider koji pripada vladajućoj koaliciji.

– Čedomir Čupić: Pa, to je prosto suočavanje s realnošću koja vlada u Srbiji, a to se najbolje iskazuje kroz dve pojave – korupciju i kriminal. Društvo koje ne može da se oslobodi korupcije i u kome haraju kriminalne grupe s pravom se može smatrati bolesnim, i to teško bolesnim.

Hrvatska – obnavljanje nacionalističkog populizma?

Gospodine Gjenero, je li učinak vladajuće koalicije u Hrvatskoj bio u skladu s očekivanjima?

– Davor Gjenero: Najveći problem koalicijske vlade koju predvodi gospodin Račan nije toliko u neispunjavanju predizbornih obećanja, koliko u činjenici da gospodin Račan nije znao ili nije htio uspostaviti diskontinuitet prema autoritarnom, populističkom režimu Franje Tuđmana. Činjenica je da su vrednote, koje je promicao Tuđmanov autoritarizam, preživjele tijekom četiri godine vladavine koalicije. Činjenica je i to da su političke stranke koje smatramo demokratskim preuzele načela na kojima je počivao Tuđmanov autoritarni režim. Zbog toga Hrvatska još nema demokratske stranke u pravom smislu riječi, ni temeljno reguliran prostor njihova djelovanja. Mi nemamo čestit, pristojno napravljen zakon o političkim strankama, i to se ovih dana strašno lako uočava. Osim toga, administracija gospodina Račana nije učinila ništa u suočavanju s prošlošću. To je velika pogreška i hrvatske inteligencije, koja se, za razliku od inteligencije u Beogradu, pitanjima lustracije i pravnog suočavanja s prošlošću nije bavila. Mi nismo donijeli nikakav lustracijski zakon, ni 1990., kada smo se navodno riješili tekovina komunističkog totalitarnog režima, ni nakon pada nacionalističkog autoritarizma i populizma Franje Tuđmana. Upravo zbog činjenice što nitko nije imao snage suočiti se s prošlošću, niti isključiti iz javnog života one koji su djelatno ugrožavali ljudska prava, Hrvatska je danas u ozbiljnom problemu i suočava se s mogućnošću obnavljanja nacionalističkog populizma. Od ljeta prošle godine možete pratiti permanentan rast nacionalističkih napetosti, možete osjetiti kako Hrvatskom ponovo počinje vladati vrlo sličan politički mentalitet kakav ju je obilježavao u vrijeme Tuđmanova režima. U Hrvatskoj je situacija zabrinjavajuća i lako bi se moglo dogoditi da rezultatima izbora budu izbrisani svi, ili gotovo svi, pozitivni efekti 3. siječnja 2000.

– Čedomir Čupić: Gospodin Gjenero je pomenuo lustraciju. Tačno je da je u Srbiji donet zakon o lustraciji, ali je on zakasneo i nije dovoljno oštar. Uostalom, on uopšte još nije profukcionisao. Mislim da je taj zakon trebalo da bude mnogo drastičniji, njime je trebalo obuhvatiti sve ljude koji su napravili štete na javnoj sceni i ne dozvoliti im da se ponovo pojavljuju u političkom životu.

Omer Karabeg

U Srbiji su raspisani izvanredni izbori za kraj prosinca; u Hrvatskoj će se pak za nekoliko dana održati redovni izbori. Kakve su šanse sadašnjih vladajućih garnitura u tim zemljama da se održe na vlasti u emisiji *Most* Radija Slobodna Evropa razgovarali su Davor Gjenero, politički analitičar iz Zagreba, i Čedomir Čupić, profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu

Davor Gjenero: U Hrvatskoj je situacija zabrinjavajuća i lako bi se moglo dogoditi da rezultatima izbora budu izbrisani svi, ili gotovo svi, pozitivni efekti 3. siječnja 2000.

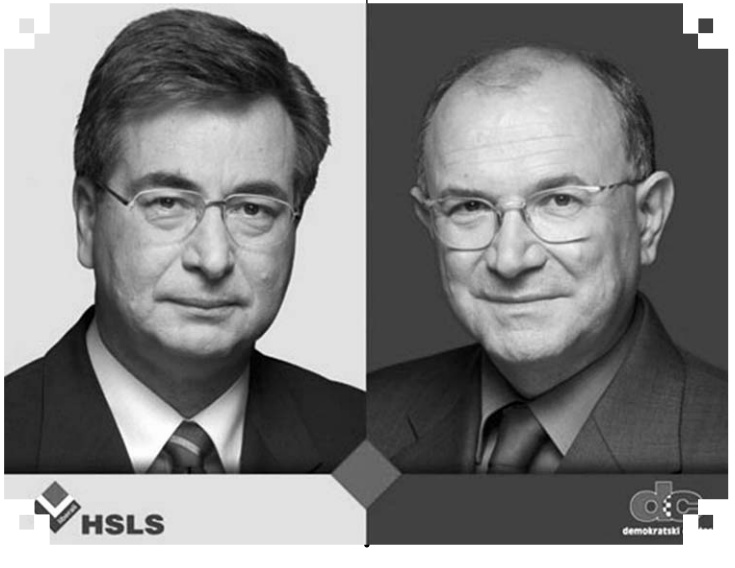

Srbija – nekontrolirani kaos?

Gospodine Čupiću, gospodin Gjenero kaže da vlast u Hrvatskoj nije bila spremna da se oslobodi Tuđmanovog nasljeđa. Je li to uradila vlast u Srbiji s Miloševićevim nasljeđem?

– Čedomir Čupić: Na žalost, mnogo toga što je vezano za Miloševićevu vladavinu i danas živi. Vladajuća vrhuška iz vremena Miloševića, a i svi oni koji su mu pomagali, bili su u velikoj panici posle 5. oktobra. Oni su smatrali, ne samo da će krivično odgovarati, nego su se čak bojali i nekog revolucionarnog prekog suda, jer je raspoloženje građana bilo takvo. Da je nova vlast tada imala taktiku i strategiju, Miloševićevi ljudi bi jednostavno bili onemogućeni. Međutim, kada su videli slabosti nove vlasti, koje su se ispoljile odmah na početku, oni su se organizovali i polako, na način koji su uvežbavali i u ranijem periodu, počeli da prave haos. Tako da sada, za razliku od Miloševićevog vremena, kada smo imali poredak takozvanog kontrolisanog haosa (kada mu zatreba, on napravi haos u određenoj oblasti i onda to kontroliše zloupotrebom bezbednosnih službi) imamo stanje nekontrolisanog haosa. Nova vlast nikada nije objavila spisak Miloševićevih ideoloških doušnika i špijuna. Na kraju krajeva, Milošević je zakonski omogućio formiranje opozicionih stranaka i u njih ubacio svoje ljude. Ispostavilo se da je i prvi predsednik osnivačke skupštine Građanskog saveza bio policijski doušnik, a to smo saznali tek iz Haga. Da ne govorim šta se sve dešavalo u drugim partijama. Na taj način Milošević je kontrolisao opoziciju. Jedina politička opcija ili politički pokret koji nije mogao da kontroliše bio je pokret Otpor koji su formirali mladi ljudi, pa ih je onda izložio velikoj represiji. Mislim da bi objavljivanje spiska ideoloških doušnika bilo važno ne samo za neku vrstu katarze, koja je neophodna ovom društvu, nego i da bi se prilikom kandidovanja ljudi za odgovorna i ozbiljna mesta znalo ko odakle potiče i za šta je bio zadužen. Jer, doušnici su opasni. Zašto? Zato što su oni faktički u rukama nekih opakih ljudi koji uvek mogu njima da manipulišu, da im prete, da ih teraju da obavljaju neke poslove koje ne bi smeli da obavljaju. Nova vlast nije preispitala bogatstvo onih koji su bili na vlasti u Miloševićevo vreme i onih koji su sarađivali s tim režimom. Niko od 300 privrednika koji su potpomagali Miloševićevu vladavini, a na koje je ukazala međunarodna zajednica, nije odgovarao. Oni su se u međuvremenu priključili malim, pa i velikim partijama DOS-a, i saradnjom sa novim vlastima legalizovali svoje bogatstvo, dok se njihov nekadašnji vođa nalazi u Hagu.

Države u vlasti kriminala

Gospodine Gjenero, zašto su i jedna i druga vlast bile blagonaklone prema ljudima koji su se obogatili zahvaljujući privilegijama koje su uživali u Tuđmanovo i Miloševićevo vrijeme? Ni vlast u Srbiji ni vlast u Hrvatskoj nisu pokušale oduzeti nelegalno stečeno bogatstvo.

– Davor Gjenero: Čini mi se da je u Hrvatskoj u tom pogledu manje napravljeno nego u Srbiji. Jer, koliko znam, Srbija je, ipak, zakonski regulirala nekakve poreze na ekstraprofit. Jedan od razloga zašto je tome tako u Hrvatskoj jest činjenica da je politička klasa, koja se stvorila u Hrvatskoj, međusobno daleko prepletenija nego što su civilno društvo i biračko tijelo bili spremni to prihvatiti. Drugi razlog leži u činjenici da u Hrvatskoj ne postoji zakon koji bi regulirao financiranje političkih stranaka. Sve naše političke stranke, u većoj ili manjoj mjeri, financirane su prljavim novcem. Kompletna naša politička elita stvorila je sustav međuovisnosti i ovisnosti o tako stvorenom kapitalu. U krajnjoj konzekvenci, kao što u političkoj sferi nova vlast nije bila spremna na radikalni diskontinuitet, isto tako nije bila spremna ni u ekonomskoj sferi.

Zašto je DOS objeručke prihvatio Miloševićeve tajkune?

– Čedomir Čupić: Na to pitanje može se odgovoriti samo u pretpostavkama. Bez valjanih i čvrstih dokaza teško je govoriti, ali jedno je tačno – oni su prihvaćeni. Mi još ne znamo kakva je bila saradnja lidera tadašnje opozicije, znači DOS-a, sa tim ljudima u vreme Miloševićeve vlasti. Ima mišljenja da su mnogi od tih prebogatih ljudi još u Miloševićevo vreme koketirali sa opozicijom i stvarali mostove davanjem novca ili nekih drugih usluga koje su u to

vreme bile veoma značajne za te tada nemoćne partije. One su stvarno bile slabe i u ekonomskom i u svakom drugom pogledu, a s druge strane nalazile su se pod velikom represijom. Tako da su lideri DOS-a uleteli u nešto što se u politici zove pogrešna politička radoznalost. Na primer, u jednom momentu neki od tih lidera sastali su se sa Miloševićem, smatrajući da će to biti tajni susret, a onda se ispostavilo da je tajna policija preko svojih veza pustila u javnost vest o tom sastanku. No, odmah posle 5. oktobra 2000. godine ja sam sa čuđenjem konstatovao da se na raznoraznim prijemima pojavljuju ljudi za koje sam smatrao da je nemoguće da se tu nađu. Bio sam zapanjen. Prestao sam odlaziti na one prijeme na kojima bi se mogli pojaviti takvi ljudi. Neverovatno kako su neki ljudi tako olako bili amnestirani. Gospodin Gjenero je rekao da je Srbija u prednosti zbog zakona o ekstraprofitu. Mislim da je taj zakon potpuno pogrešan jer se njime ne ispituje poreklo bogatstva. Bio sam u Savetu za borbu protiv korupcije Vlade Republike Srbije. Prihvatio sam se tog posla u uverenju da novoj vlasti treba pomoći, iako sam smatrao da nije dobro što se Savet formirao u okviru izvršne vlasti. Mi smo pokušali da donesemo paket antikorupcijskih zakona kojim bi otpočela borba sa ljudima koji su na nelegalan način stekli bogatstvo. Jedan od tih zakona trebalo je da bude zakon o poreklu imovine, koji se mogao doneti kao poseban zakon, a mogao se doneti i u okviru poreskih zakona. Jedino se je donošenjem takvog zakona moglo omogućiti preispitivanje bogatstva tih ljudi, otkriti na koji način je ono stečeno i kako su vršene uzurpacije. A načini sticanja bogatstva bili

Čedomir Čupić: Mislim da bi u Srbiji bilo drugačije da je DOS-ova vlast namirila pravdu...; da je uradila ono što se u Srbiji mora uraditi – a to je da popiše sva zla koja su ljudi iz Srbije napravili, da sve zločince privede pravdi, a one koje traži međunarodna zajednica pošalje u Hag

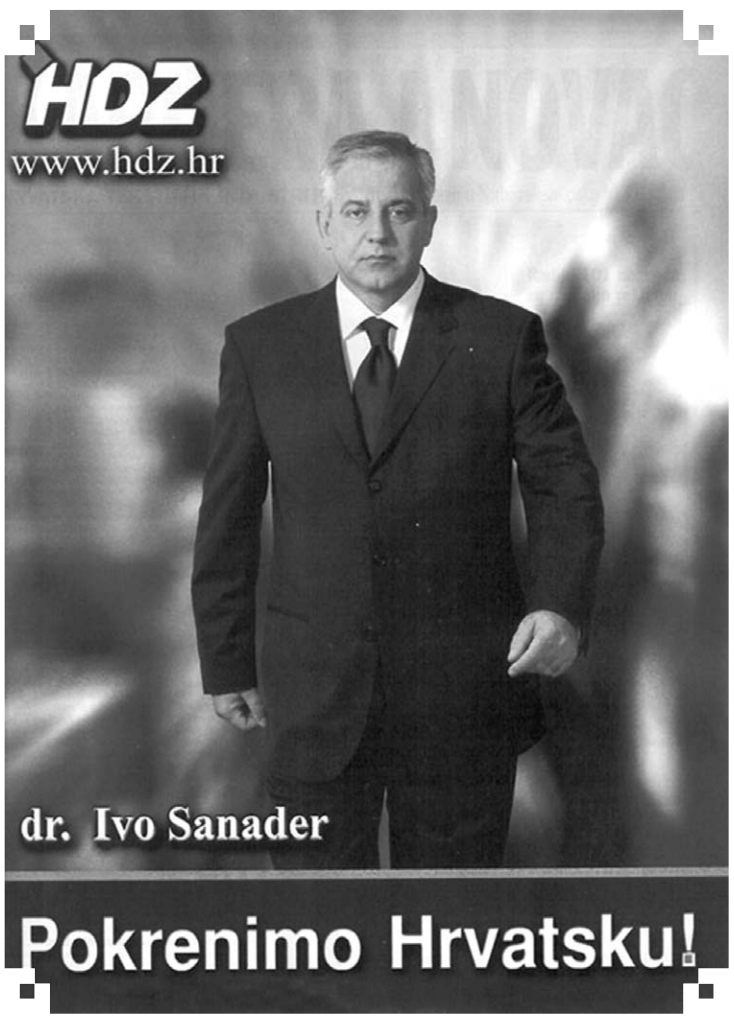

su razni – od lopovluka, preko finansijskih mahinacija, zloupotrebe monopolskog položaja, do ratnog profiterstva. Zalagali smo se i da se donese zakon o sprečavanju sukoba javnog i privatnog interesa nosilaca javnih funkcija. Ništa od toga nije urađeno ni do dan danas, sve se odlaže ili se pravi simulacija kao da se tu nešto radi, a ustvari se ništa ne dešava, iako je u poslednje tri godine bilo na stotine prijava. Na primer, ekipa advokata pokreta Otpor obradila je nekoliko stotina teških slučajeva privrednog kriminala, dostavila ih je policiji, tužilaštvu i sudovima, međutim nijedan od tih procesa nije završen.

Tajkuni u zagrljaju vlasti

Je li u Hrvatskoj bilo pokušaja da se ispita poreklo imovine tajkuna?

–Davor Gjenero: Ne. Ništa na tome nije napravljeno. Vlast nije bila sposobna odgovoriti ni na zahtjev kojim ju je provocirala opozicija, dakle prije svega ostaci Tuđmanove sljedbe, da se objave imena 200 najbogatijih obitelji u Hrvatskoj. Vi znate da je Tuđmanov projekt bio stvaranje staleškoga društva s tri sloja: na vrhu piramide bilo bi političko i ekonomsko plemstvo, drugi sloj bi činili pripadnici represivnog aparata, dakle vojska, policija i državno činovništvo, a treći sloj bio bi obespravljeni puk koji mora financirati funkcioniranje države i viših staleža. U toj staleškoj strukturi, koju je za gospodina Tuđmana razradio njegov ideolog gospodin Canjuga, *de facto* je postojao samo jedan način socijalnog uspona, a to je funkcioniranje u koruptivnom lancu. Oni su o tome pisali, oni su o tome govorili, oni svoj projekt nisu skrivali. A kada su pali s vlasti, cinički su rekli sadašnjoj administraciji: "Hajde, recite tko su tih 200 najbogatijih obitelji"? No, sadašnja administracija nije bila sposobna odgovoriti na to pitanje. Zadnjih godinu dana Tuđmanova režima dio njegova ekonomskog plemstva postao je svjestan da bi se mogao naći pod udarom nove administracije, pa je velik dio bogatstava bunkeriran nekim *take overima* koje su navodno izvršila strana poduzeća. Tako su se u navodnom vlasništvu stranih korporacija našla i neka medijska carstva, koja su onda uživala zaštitu svojih vjerojatno navodnih stranih vlasnika. Jedan od tih slučajeva je započeta afera *Grupo*, u kojoj se istraživala vlasnička struktura Europapress holdinga, uzgred suvlasnika beogradske *Politike*. Ta afera je okončana, među ostalim, i pritiskom njemačke diplomacije, jer se konzorcij WAC, koji je ili stvarni ili navodni vlasnik dijela toga poduzeća, našao izravno pogođen takvim pokušajem. Nakon afere *Grupo* vlada je shvatila da nema snage, ni sposobnosti suočiti se s takvim problemima.

Ako se slažete, ja bih sada u ovoj kritici vlasti spomenuo i neke, rekao bih, olakšavajuće okolnosti. Vlasti i u Srbiji i u Hrvatskoj naslijedile su biračko tijelo koje je dugo godina bilo izloženo uticaju pogubne nacionalističke propagande. Običan čovjek još nije spreman da prihvati punu istinu o ratu na području bivše Jugoslavije. Političarima kojima bi se prihvatili toga posla prijeti opasnost da budu marginalizovani. Tog rizika su svjesne i vladajuće garniture u Srbiji i Hrvatskoj i otuda one igre s Haškim tribunalom oko Mladića, Gotovine i ostalih haških optuženika. Političar zavisi od birača i zašto bi on radio nešto što ne godi uhu običnog čovjeka?

– Čedomir Čupić: Mislim da bi u Srbiji bilo nešto drugačije da je DOS-ova vlast namirila pravdu, da je preispitala sve uzurpatore, da je oduzela nezakonito stečenu imovinu, da je formirala fondove iz kojih bi se posle moglo da finansira novo preduzetništvo. Mislim da bi onda imala kredibilitet da uradi ono što se u Srbiji mora uraditi, posebno kada je u pitanju njeno dostojanstvo, a to je da popiše sva zla koja su ljudi iz Srbije napravili, da sve zločince privede pravdi, a one koje traži međunarodna zajednica pošalje u Hag. Idući po tribinama po Srbiji stekao sam utisak da bi to ljudi shvatili kada bi im se objasnilo i potkrepilo argumentima. Oni još nisu izgubili zdrav razum. Oni su, pre svega, ogorčeni zbog pljačke koja ih direktno pogađa. Oni prosto ne mogu da shvate da oni isti pljačkaši iz Miloševićevog vremena, naročito u malim mestima, i dalje zauzimaju značajne pozicije, da ih niko ne dira, da im niko ne može ništa i da su sad čak suroviji i opasniji.

Odgovornost i prekid s autoritarnim režimima

– Davor Gjenero: Mislim da sve ovo što je profesor Čupić rekao u dobroj mjeri vrijedi i za Hrvatsku. Hrvatska ima jedan problem i jednu vrlinu. Problem ove administracije leži prije svega u činjenici da gospodin Račan, kao faktički nosilac izvršne vlasti, nije demokratski profiliran političar u pravom smislu te riječi. On ne zna komunicirati s javnošću i nije spreman javno zagovarati vrednote koje, možda, i ima i koje možda čak i želi provoditi. Iako su makroekonomski rezultati njegove vladavine relativno dobri, Račan se sada nalazi u lošoj političkoj poziciji upravo zato što ne zna komunicirati s javnošću. Mislim da je Hrvatska, unatoč nacionalističkim napetostima koje se javljaju, relativno spremna da se suoči s prošlošću, da se suoči sa zločinima koji su u ime nacije i navodnih nacionalnih vrijednosti činjeni tijekom rata 1991.-1995. godine. Da ta spremnost postoji, pokazuju i efekti nekih ozbiljnih državničkih poteza Predsjednika Republike. Da vas podsjetim, kada je stigla optužnica protiv Janka Bobetka zbog stravičnih zločina u Medačkom džepu, cijela javnost je stala u obranu toga gospodina kojeg je doživljavala kao dobrodušnog djedicu. Vlada se nije usudila reći ništa o sukusu, o suštini optužnice i zločina koji su počinjeni. Predsjednik Republike Mesić se usudio to reći, državnički i ozbiljno obratio se javnosti i u velikoj mjeri preokrenuo stanje. Pokazuje se da je točno ovo što je profesor Čupić rekao – s jasnim diskontinuitetom prema autoritarnim i totalitarnim porecima i s uspostavljanjem odgovornosti onih koji su činili zločine, moguće je otvoreno se suočiti s prošlošću.

Do sada smo govorili o manama sadašnjih vlasti u Srbiji i Hrvatskoj. No, one su imale i dobrih rezultata. Koji su pozitivni učinci DOS-ove vlasti?

– Čedomir Čupić: U pozitivne učinke ubrojio bih prihvatanje međunarodne zajednice, naročito na početku. Zatim, nova vlast se otvorila prema susedima shvatajući da bez dobrih odnosa sa zemljama u najbližem okruženju nema stabilnosti i mira, ni ekonomskog prosperiteta. Mislim da se tu polako čine značajni koraci. Tu je Ministarstvo inostranih poslova dobro obavilo poslove i u poslednje vreme naročito Ministarstvo odbrane koje je uložilo trud da se približimo Partnerstvu za mir. I, konačno, u Srbiji više nema one represije kojoj su nekada građani bili izloženi od strane organa bezbednosti.

Koje su zasluge Račanove vlade?

– Davor Gjenero: Kao prvo konsolidacija javnih financija, konsolidacija države, ustavne promjene kojima je

Davor Gjenero: Relativnom pobjedom HDZ-a i stvaranjem vlade koju bi činile desne stranke Hrvatska bi doživjela ozbiljnu krizu razvoja demokratskih institucija i zaprijetila bi joj mogućnost da se obnovi, ne kao država s populističkim i nacionalističkim sustavom, nego kao država s klerikalnom, nacionalističkom vladom

Čedomir Čupić: Da je nova vlast u Srbiji imala taktiku i strategiju, Miloševićevi ljudi bi jednostavno bili onemogućeni. Međutim, kada su videli slabosti nove vlasti, koje su se ispoljile odmah na početku, oni su se organizovali i počeli da prave haos

uspostavljen sustav parlamentarne vlade, uvođenje određenog stupnja političke odgovornosti i civilne kontrole, određena afirmacija civilnog društva u Hrvatskoj. To je što se tiče unutarnje politike. A što se tiče vanjske politike, prije svega razbijanje stravične izolacije u kojoj se Hrvatska nalazila, početak institucionalnog dijaloga s Evropskom unijom, početak odgovornog dijaloga s međunarodnim tribunalom za ratne zločince, prekid intervencionističkog ponašanja prema Bosni i Hercegovini, početak dijaloga sa susjedima, kao i prvi signali da je Hrvatska spremna prihvatiti evropski koncept regionalne suradnje. I, naravno, što je vjerojatno najvažnije od svega, početak implementacije vrednota *acquis communautairea* u hrvatsko zakonodavstvo. Sve zasluge izrekli smo u mnogo kraćim rečenicama nego što smo govorili o manama, ali čini mi se da su one daleko važnije i daleko vrednije od sveg onog što smo rekli loše o vladi gospodina Račana.

Hrvatska bez demokratske opcije?

Je li sadašnja vlast u Hrvatskoj sa svim svojim manama o kojima smo govorili bolja varijanta od opozicije?

– Davor Gjenero: O tome uopće ne treba govoriti. Kad kažemo opozicija u Hrvatskoj, onda tu zapravo mislimo na četiri važne stranke. Jedna je neznatno reformirana stranka nekadašnjeg autoritarnog vladara Franje Tuđmana. Druga je Hrvatska socijalno-liberalna stranka koja je potpuno izgubila bilo kakvu političku matricu i sama sebe isključila iz svih evropskih organizacija. Treća je Hrvatska stranka prava, koja je postfašistička stranka. I četvrti je Demokratski centar, koji je ništa drugo nego HDZ *light*. U tom nacionalističkom političkom polju ne postoji nijedna politička opcija koju možete nazvati demokratskom, koja može stabilizirati demokratski poredak i odgovorno voditi državu kao državu, a ne kao pokret.

Je li sadašnja vlast u Srbiji bolja varijanta od opozicije? Kad to kažem, mislim na to da se pojedini analitičari u Srbiji pribojavaju da bi pobjeda opozicije, u kojoj dominantnu ulogu ima Demokratska stranka Srbije Vojislava Koštunice, udaljila Srbiju od Evrope.

– Čedomir Čupić: U Srbiji je to mnogo složenije. Prvo, u parlamentu imate dve opozicije. Jedna je proizvod starog poretka i nju čine Šešeljeva Srpska radikalna stranka, Miloševićeva Socijalistička partija i Arkanova Stranka srpskog jedinstva. Naravno, da je nova vlast obavila poslove kako treba, mnogi od predstavnika tih stranaka ne bi sada sedeli u parlamentu, nego na nekom drugom mestu, jer bi izgubili svaki kredibilitet. Druga opozicija u parlamentu nastala je rastakanjem DOS-a i nju predstavlja Demokratska stranka Srbije koja je napustila DOS. Ovome treba dodati i vanparlamentarnu opoziciju koju čini stranka G-17 plus koja je u vreme dok je delovala kao nevladina i ekspertska organizacija sarađivala sa DOS-om, dakle učestvovala u vlasti, jer su se mnogi njeni eksperti nalazili na važnim državnim funkcijama. I konačno, formira se još jedna partija iz udruženja građana, odnosno iz jednog političkog pokreta, a to je Otpor koji će

također izaći na izbore. To je dosta komplikovana situacija i ne bi se moglo reći da je DOS, koji je sada na vlasti, bolji, recimo, od grupacije G-17 plus. S druge strane, sve je više znakova da građani Srbije posle neuspeha DOS-a traže neku treću varijantu. Ta treća varijanta će se verovatno pojaviti posle izbora i ona će nastati tako što će doći do povezivanja demokratskih snaga iz opozicije i demokratskih snaga koje postoje u okviru sadašnje vlasti.

Oživjele sablasti prošlosti

Gospodin Čupić smatra da poraz DOS-a ne bi imao loše posljedice po Srbiju, dok bi poraz sadašnje koalicije u Hrvatskoj, ako sam dobro razumio gospodina Gjenera, značio vraćanje Hrvatske u Tuđmanova vremena i udaljavanje od Evrope.

– Davor Gjenero: Ne mislim da bi relativna pobjeda HDZ-a i stvaranje vlade koju bi činile nacionalističke stranke u potpunosti obnovila situaciju u kakvoj je Hrvatska bila 2000. Neke promjene koje su napravljene u konsolidaciji demokratskog poretka jednostavno su ireverzibilne, tako da isti tip poretka ne bi bio moguć. Međutim, Hrvatska bi doživjela ozbiljnu krizu razvoja demokratskih institucija i zaprijetila bi joj mogućnost da se obnovi, ne kao država s populističkim i nacionalističkim sustavom, nego kao država s klerikalnom, nacionalističkom vladom, tako da bismo imali situaciju koja bi vrlo sličila onoj u Bavarskoj, samo na nižem kulturnom i razvojnom nivou. Dakle, moguć je jedan prilično crn scenarij koji ne bi bio u potpunosti katastrofičan, ali u svakom slučaju bi bio prilično zabrinjavajući.

I na kraju, da se vratimo našem uvodom pitanju. Kakve su šanse sadašnjih vladajućih koalicija u Srbiji i Hrvatskoj da pobijede na izborima i da se održe na vlasti?

– Davor Gjenero: Kad je riječ o Hrvatskoj, bojim se ne veće od 30 posto. Bojim se čak da nekim akterima u vladajućoj koaliciji, pa možda i samom predsjedniku Vlade, više odgovara da se u narednom razdoblju nađu u opoziciji, da neki od njih procjenjuju da više nemaju ni snage ni kadrovskog potencijala obnašati vlast i da bi, možda, bili čak i zadovoljni eventualnim prijenosom vlasti. Drugi akteri u političkoj areni, kao što su gospodin Mesić, predsjednik Republike, i gospođa Pusić, predsjednica Hrvatske narodne stranke, najjače liberalno-demokratske opcije u Hrvatskoj, takvo političko ponašanje nazivaju veleizdajom. Predsjednik Mesić tiše, a gospođa Pusić eksplicitnije i jasnije. I čini mi se da, unatoč malo tvrdoj retorici, gospođa Pusić nije u krivu.

Znači, očekujete promjenu vlasti u Hrvatskoj?

– Davor Gjenero: Da, ja strepim od promjene vlasti u Hrvatskoj.

Kakvo je vaše mišljenje kad je u pitanju Srbija, gospodine Čupiću? Može li se DOS u ovom sadašnjem sastavu održati na vlasti?

– Čedomir Čupić: DOS se u sadašnjem sastavu ne može održati na vlasti. Verovatno će nastati pregrupisavanja. Mislim da će velike partije izaći samostalno na izbore ili će doći do prirodnog spajanja, na primer, između Demokratske stranke, Građanskog saveza i Demokratskog centra. Istraživanja Instituta društvenih nauka, jedne, može se reći, od najboljih istraživačkih institucija u Srbiji, pokazuju da bi ove tri stranke, kada bi se ujedinile, dobile negde oko 20 procenata na izborima, Demokratska stranka Srbije 19,5 procenata, a G-17 plus 19,1 procenat. Tako da se ništa neće promeniti, glavni igrači ostaju isti, ali mogućna je bitna promena na bolje, ako se napravi dobar dogovor oko formiranja vlade. I naravno, jako je bitno da same partije u okviru DOS-a raščiste sa onima koji su ih zaustavili, koji su napravili uzurpacije i prouzrokovali mnoge afere.

glazba

Narušeno dostojanstvo kvalitetne izvedbe

Trpimir Matasović

Zahtjevna, gotovo vagnerijanska, ali ipak prozračna orkestralna faktura, donesena je sigurno i uvjerljivo, pri čemu je jedino u aspektu gradnje šireg raspona okvira dinamike i orkestralnih boja ostaje prostora za doradu

Antonio Smareglia, *Oceana*, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb, 13. studenoga 2003.

Nakon što je godinama praksa hrvatskih opernih kuća bila postavljati na scenu uvijek iznova nekolicinu općih mjesta nacionalne baštine, uz tek pokoju, mahom kratkovjeku praizvedbu, sadašnja je uprava zagrebačkog HNK odlučila sustavno zaboravu otimati neka s nepravom zanemarena djela. Tako su već prošle sezone postavljene Zajčeva *Zlatka* i Bersin *Oganj*, dok su se na programu ove sezone našli Smareglina *Oceana* i Šulekov *Koriolan*. I dok su *Oganj* i *Koriolan* barem u muzikološkoj literaturi etablirani kao kapitalna djela, a Zlatka pripada opusu jednog od izvođenijih hrvatskih skladatelja, *Oceana* je bila gotovo potpuna nepoznanica sve do najnovijeg uprizorenja na pozornici zagrebačkog HNK.

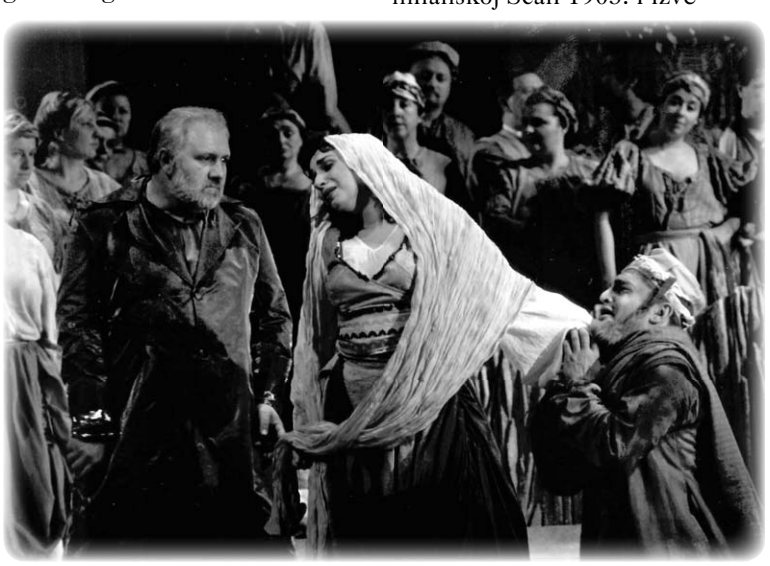

foto: Saša Novković

Rubni skladatelj

Razloga takvoj situaciji je više: i u Italiji i u Austriji, u kojima je djelovao, Smareglia je zbog svoje konfliktne i beskompromisne naravi brže stjecao neprijatelje nego prijatelje, i to bez obzira na činjenicu što su ga podržavali čak i autoriteti poput Richarda Straussa, Johannesa Brahmsa, Arriga Boita ili Artura Toscaninija. Uz vlastitu, istarsku sredinu, Smareglia nikad nije bio profesionalno vezan, u čemu treba vidjeti uzrok činjenice da dosad još nije u potpunosti zaživjela svijest o njegovoj pripadnosti (i) korpusu hrvatske glazbe.

Najnovije zagrebačko postavljanje *Oceane* (treće uopće, nakon praizvedbe u milanskoj Scali 1903. i izvedbe u Trstu 1949.) trebalo bi biti prvi korak u dugoročnijem procesu revitalizacije opusa ovog skladatelja. Jer, kao što se moglo jasno čuti, Smareglia se svojom glazbom predstavlja kao vrlo zanimljiv rubni skladatelj – jedan od onih čija istovremena vezanost uz romansku, germansku i slavensku tradiciju rezultira izrazom čija su izvorišta prepoznatljiva, ali uklopljena u konzistentan i vlastiti glazbeni govor. Moguće je tako u Oceani prepoznati istovremeno parafraze segmenata i iz Wagnerova *Prstena Nibelunga* i Verdijeve *Aide*, ali i odzvone iz Smetaninih i Dvořákovih opusa.

Poludiletantske žive slike

Nakon dviju nešto manje uspjelih pretpremijernih izvedbi u skladateljevoj rodnoj Puli, ansambl HNK uspio je predstavu dovesti u red do zagrebačke premijere. Glazbeni je tako segment funkcionirao u svim aspektima, u čemu najveće zasluge ima dirigent Zoran Juranić, čijim je zalaganjem *Oceana* i uvrštena na repertoar. Zahtjevna, gotovo vagnerijanska, ali ipak prozračna orkestralna faktura, donesena je sigurno i uvjerljivo, pri čemu je jedino u aspektu gradnje šireg raspona okvira dinamike i orkestralnih boja ostaje prostora za doradu. Svih šestero solista (Antonija Boroša, Branko Robinšak, Paolo Rumetz, Branislav Jatić, Saša Ivaci i Marijan Jurišić) suvereno se nosilo s nemalim zahtjevima postavljenima pred njih, dok je zapjev zbora bio precizan i kompaktan.

Nažalost, dok je predstava u glazbenom segmentu bila na najvišoj razini, onaj scenski u potpunosti je zakazao. Režija, scenografija i kostimografija povjereni su, tko zna zašto, izvjesnom Gabbrisu Ferrariju. I dok su scenografska rješenja još i bila koliko-toliko prihvatljiva, ona kostimografska graničila su s groteskom, ostavljajući dojam kao da su kostimi navrat-nanos popabirčeni iz predstava u rasponu od *Samsona* i *Carmen* do *Ere* i *Čarobne frule*. Još je groteskniji bio scenski pokret, u kojem se nije vodilo računa čak niti o najelementarnijim stvarima, poput, primjerice, da se likovi koji sudjeluju u dijalogu i na sceni obraćaju jedni drugima. Ansambl-prizori postavljeni su na način poludiletantskih živih slika, ozbiljno narušavajući ozbiljnost i dostojanstvo čitave izvedbe. Nadajmo se stoga da će, nakon *Oceane*, Smareglin opus zaživjeti i u produkciji još neke opere, pri čemu treba priželjkivati glazbeno jednako kvalitetnu, a scenski dostojanstveniju izvedbu.

Depresivan, očajan, plačljiv

Tomislav Šakić

Fisher poseže u naslijeđe američkih tradicionalnih napjeva i balada o smrti da bi pronašao inspiraciju, stvarajući tako neobičan spoj *folk gothica* ili *noir folka* vođenog vokalom od kojeg podrhtavaju dveri Božjega hrama

Willard Grant Conspiracy, *Regard The End*, Loose Records, 2003.

Kada je 23. rujna Willard Grant Conspiracy nastupio u KSET-u, ekstatična reakcija publike nije bila iznenađujuća – prije očekivana od zagrebačke publike tradicionalno navučene na "napaćene", "čeznutljive", "melankolične", "slatkogorke", "natmurene" kantautore. To su, naime, epiteti koje allmusic.com dodjeljuje Willard Grant Conspiracyju. Međutim, čini se da tu može doći i do nesporazuma – poistovjećivanja ove vrste glazbe s alt-americanom uopće, jer činilo mi se da se nisu svi podjednako uživjeli u koncert, barem ne onako kao u ranije koncerte, primjerice Marka Olsona. Razlog tomu su citirani epiteti. Upravo je golema i ponekad nevjerojatna odanost (mlađe) hrvatske publike americani donijela ugled ovome klubu, te se i ovaj bend našao izazvanim iskušati KSET-ovu pozornicu. Riječ je bila o koncertu u sklopu turneje s novim albumom *Regard The End*.

Konspiracija hrpe glazbenika

Iza Willard Grant Conspiracyja stoji zapravo jedan čovjek, Robert Fisher, a bend varira od 26 članova pa do njega samoga, kao što je bio slučaj u listopadu 2002. kada je Fisher u KSET-u na solo gitari predstavio neke pjesme koje su se poslije našle na ovome albumu. "Svi koji kažu da su svirali s nama vjerojatno i jesu", piše u CD-u, jer bend neprestano mijenja formacije – turneja počne s desetak svirača, a do kraja itinerara često dođe samo Fisher. No to je normalno za bend koji se definira kao "konspiracija hrpe glazbenika koji imaju druge bendove". Tako je 1996., dok su članovi prvotnih bendova izvorne dvojice utemeljitelja Willard Grant Cospiracyja, Roberta Fishera i Paula Austina, bili na nekim drugim turnejama, hrpa različitih glazbenika isprobavala novi kućni studio jednoga od njih. Taj se studio nalazio u Willard Grant Streetu u Sudburyju, u Massachusettsu. Odatle misteriozno ime benda.

Upravo se prvi put na albumima Willarda široko korišteni violinski aranžmani i Fisherov bariton ističu u svim reakcijama na album

Regard The End je šesti album, upravo onaj koji Willarde diže na novu, dosad nepoznatu razinu. Svršetak koji treba poštivati jest smrt. U sedam originala i četiri tradicionala Fisher pjeva o smrti i depresiji. Album je ipak bolji od koncerta. Dok se tamo zapanjujuća snaga Fisherova vokala znala na trenutke izgubiti u zvuku šesteročlane postave, produkcija albuma jasno ga stavlja u prvi plan, čistog i nošenog violinskim aranžmanima. Upravo se prvi put na albumima Willarda široko korišteni violinski aranžmani i Fisherov bariton ističu u svim reakcijama na album. "Kolosalna centrifugalna sila", piše o tom glasu časopis *Uncut*.

Čudnovate rodbinske linije

Stalna usporedba koja se nameće jest Nick Cave. Ostali spominjani vlasnici takvih vokala i dometa na sličnoj sceni su Mark Lanegan te David Eugene Edwards (iz Sixteen Horsepowera i Woven Handa). Poput Edwardsa, Fisher poseže u naslijeđe američkih tradicionalnih napjeva i balada o smrti da bi pronašao inspiraciju, stvarajući tako neobičan spoj *folk gothica* ili *noir folka* vođenog vokalom od kojeg podrhtavaju dveri Božjega hrama. Zanimljivo je da se svoj trojici i Fisheru mogu prikačiti navedeni epiteti: napaćen, čeznutljiv, melankoličan, slatkogorak, tmuran. Dodajmo i depresivan, očajan, plačljiv. Ali Fisher zna nešto o tim kategorijama: da ih u pjesmi treba dohvatiti i dovesti na stupanj na kojem se takva stanja nadilaze i kroz pjesmu pročišćuju. Tu se uspostavljaju čudnovate rodbinske linije kroz alternativnu povijest popularne glazbe, tihe veze kantautora-pjesnika: upravo kao ovakvo katarzično djelovanje definiraju fanovi glazbu Leonarda Cohena, opisivanog upravo za Fishera navedenim epitetima. Protiv istih se optužbi borio Nick Cave. Edwards svoju glazbu opisuje kao amalgam Casha, Cohena, Dylana i Cavea. Fisher je svoje pjesme lani u KSET-u opisao kao tužnu glazbu poput, među ostalim, Cohenove, a na nedavnom koncertu ironizirao je, baš poput njega, svoj stil u obraćanjima publici. "Svaka ljubavna pjesma je tužna pjesma", rekao je Cave, i pjesma o smrti, a Fisher hrabro stoji u liniji ovih kantautora koje osim te hrabrosti da progovore o tuzi, povezuje i taj zapanjujući, Boga dostojan vokal, koji očito prestaje biti iznimka u suvremenoj americani, dosad preplavljenoj jednako divnim autorima, ali s vokalima koje je patentirao Neil Young.

Psovanje Edinburgha

Milko Valent

Uz dvije predstave Edinburškog kazališnog festivala, *Under Milk Wood* Dylana Thomasa, režija Tonyja Boncza, te *Hamlet* u režiji Calixtoa Bieitoa

Crkva St George's West Church pretvorena u kazalište. Povišena četvrtasta pozornica u dnu lađe, ispred gledalište, sa strane crkvene klupe na kojima također sjedi publika. Sjeo sam na jednu s lijeve strane blizu pozornice. Pokraj mene gospođa u crnim hlačama. Torbu iz koje je virio veliki katalog s Monetove izložbe *Seine i more* stavila je na pod i obrisala znoj s čela (najtopliji kolovoz dosad u Edinburghu i bez kiše, što je "čudo"). Svi čekamo da počne predstava u Metrou označena s pet zvjezdica, što znači *kill for a ticket*.

Glumački teatar

Na praznoj sceni je samo stolac. Nema scenografije. Pomisao na Damira Bartola i njegov performans *Čovjek-stolac*. No, na ovom stolcu umjesto artaudovski žestokog problematiziranja svijeta otuđenog pojedinca dogodit će se neoromantičarsko, pomalo renesansno slavljenje čovjeka i raznolikosti života kroz 69 likova u jednom danu jednog imaginarnog velškog sela. Lirska drama Dylana Thomasa, drama riječi, "možda za radio", kako je to autor napisao ispod naslova *Pod Mliječnom šumom,* prvo je doista izvedena na radiju i u njoj su se u čestim izvedbama okušali Richard Burton, Antony Hopkins i mnogi drugi. U ovom slučaju, adaptirana za pozornicu, ta lirska studija obišla je svijet i traje već gotovo deset godina u izvedbi Guya Mastersona, doista izvanrednog glumca, i čini se da je kao tipična predstava glumačkog kazališta ove godine – kada je i 50. godišnjica smrti autora – dosegla svoj izvedbeni vrhunac.

Mrak. Svjetlo. Guy Masterson sjedi na stolcu odjeven u prugastu pidžamu, bos, nosi tamne naočale. To su ujedno svi rekviziti uz čašu vode na prosceniju koju glumac koristi za tekstualno opravdane zdravice, ali i zbog toga da se triput osvježi za vrijeme najtežeg glumačkog zadatka koji sam dosad vidio. (Drugi po težini izvođenja jesu možda *Stilske vježbe* R. Queneaua, ako se te dvije stvari uopće mogu usporediti s obzorom na to da *Pod Mliječnom šumom* ima 69 likova, odnosno karaktera, koji svi imaju svoju neponovljivu jedinstvenost.).

Bez posrtanja

Mrak. Svjetlo. Guy Masterson na stolcu kao slijepi Kapetan Cat koji čak čuje mrtve iz najvećih dubina mora. Selo se polako budi i počinje zapanjujuća izvedba jednog jedinog čovjeka, glumca, naratora, i traje jedan sat i četrdeset minuta bez i jedne stanke, ako stankama ne nazovemo ona trosekundna "metafizička pribiranja" prije prelaska u drugi lik. Mogao bih o ovoj predstavi pisati danima (takav je osjećaj), ali za ovu priliku bit će dovoljan i sažetak. Najjednostavnije rečeno, Guy Masterson odigrao je cijelo selo, 69 ljudi, muškarce, žene, stare i mlade, glupe i pametne, frigidne i nezajažljive, dobre i zle. Bile su to transformacije i tijela i duha, izvedene koreografskom preciznošću u strašnom ritmu. Uz velik raspon glasa, minimalno dvije oktave, i ujednačenost pokreta od široke geste do minimalističkih zavoja prstima bilo je to – jednostavno rečeno – slavljenje života u svim aspektima koji nam može podariti živa pulsirajuća krv tolikih ljudi. Napaljena Polly Garter, analno čista gospođa Pritchard, glazbom opsjednuti Morgan Organ, seksualno zapaljeni Nogood Boyo, pa trgovac tekstilom, svećenik, vlasnik gostionice, i svi oni loše volje i svi oni nasmijani zaživjeli su punim plućima na sceni u osobi Guya Mastersona. Nijedan posrtaj ili previd, nijedno zastajkivanje koje nije u funkciji, ništa doli savršenstvo transponiranja neoromantičarskog, takoreći renesansnog, slavlja u čast krhkog, ali jedrog mesa jednog velškog sela. To bogatstvo glumcu je omogućio iznimno bogat poetski jezik Dylana Thomasa prošaran bravuroznim izvrtanjem svakodnevnog govora, kalamburima, dosjetkama i velikom množinom pridjeva. Ta "drama pridjeva", podivljala poplava fantastičnih karakterizacija i snova i života, u tom smislu zacijelo jedan od najbogatijih tekstova engleske književnosti, praćena sugestivnom glazbom Matta Clifforda sa svrsishodno apliciranim mukanjem krava, mrmorom valova, kričanjem galebova i mnogobrojnim zvucima naseljenog mjesta, u Guyu Mastersonu našla je tako dobrog tumača da uopće više i ne mogu zamisliti drugoga glumca koji bi to izveo na toj razini kao što, primjerice, na mjestu Pometa ne mogu zamisliti nikog osim Pere Kvrgića. Nakon gotovo trotjednog svakodnevnog bivanja u kazalištu prvi put sam osjetio veliku profesionalnu, ne samo ljudsku, posvećenost samoj stvari i veliko poštenje u trošenju svih ljudskih resursa koji su dani na raspolaganje tipično glumačkoj predstavi u žanru solo performansa.

Iako sam skeptičan u pogledu ocjenjivanja zvjezdicama od 1 do 5, u ovom slučaju ono doista funkcionira. A to da sam, iako me nije najavio *press* ureda, odmah i bez oklijevanja, onako u žurbi trčeći s netom završene prethodne predstave, dobio kartu pokazavši samo medijsku propusnicu, čini mi se da zahvaljujem sretnoj okolnosti što mi je mlijeko, barem približno, u imenu i to je samo još jedna teatrološka zanimljivost u nizu.

Na rubu i preko ruba psovke

Hamlet u režiji španjolskog redatelja iznevjerio je publiku Internationala, ne samo onu tradicionalnu nego i onu kojoj se ta oznaka ne može nikako pripisati. Pri tome mislim na sebe, a ako sam i jedini, pa neka bude. Ova skica moguće kritike bit će na rubu psovke, mjestimice surova, pa tankoćutnije

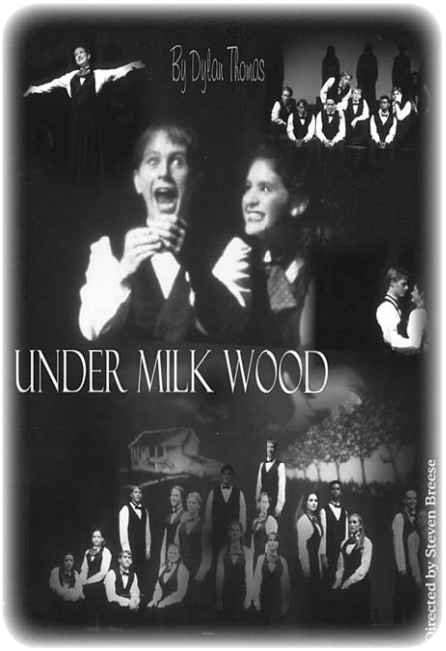

čitatelje upozoravam da je preskoče jer u ovom slučaju ne odgovaram za sebe. U kazalištu i kazališnoj kritici već je bilo psovanja publike, ali nikada psovanja redatelja. S ovim *Hamletom* meni je prekipjelo.

"Nisam od generacije redatelja diktatora. Moj je cilj natjerati publiku da se osjeća kao da nikada prije nije vidjela komad", izjavio je na jednom mjestu Bieito. I umalo je uspio u tome.

Taj novcem, slavom ili seksualnim investicijama potaknut redatelj, hipokrit od glave do pete, napravio je od Hamleta najobičnijeg pripadnika jedne suvremene političke cjeline s početka dvadeset i prvog stoljeća u kojoj intelektualci s kapacitetom danskog kraljevića jednostavno ne egzistiraju i time je iznevjerio glavnu crtu jedne relativno renesansne psihostrukture koja je *nekad*, pa makar i rijetko, ipak postojala. Dakle, ovaj edinburški Hamlet definitivno nema blage veze s onim bogatim likom koji poznajemo iz teksta. Ovdje je to siromašno dijete suvremenog političkog kaosa na rubu kliničke slike obične bolesti, recimo manično-depresivne slike pripadnika suvremene političke mafije, dijete bez ikakva usuda, one kobi i nužnosti koja nalaže osvetu danskom kraljeviću uz istovremenu zapitanost o dubljim razlozima oklijevanja i gađenja koju izaziva osveta kao čin u jednom relativno bogatom duhu. Glumac George Anton, obrijane glave kao i redatelj, sigurno neka mutno *ljubavnoprofesionalna* investicija već iz nekih prethodnih projekata, osvetu provodi bez humora, zapitanosti, s mafijaško proračunatim oklijevanjem, emocionalno hladan, a istovremeno divljački angažiran, neutemeljeno shizofreno razbacan, baš kao i Ostermeireova Nora u jednom idiotskom *deus-ex-machina* razrješenju koju smo nedavno vidjeli u Zagrebu. Iako je Bieito zadržao glavne silnice komada, taj prerađeni *Hamlet* teško da ima okus tragedije s temom osvete. Ipak je taj zlotvor od redatelja besramno srezao podosta, predstava traje dva sata, nije uveo duh Hamletova oca, nema otrova, na djelu je "preradba", a u stvari besramna dekompozicija Shakespeareova teksta. Na djelu je uvaljivanje trendu "dramaturgije sperme i krvi", malo štrebersko mucanje s mnogo kričanja, dramljenja, pucanja, revolvera, umjetne krvi, zapravo jedna agresivna režija s aurom do jaja komercijaliziranog spektakla. Strategija redateljskog *kretenizma* u smislu "takav bi vam bio

Na djelu je uvaljivanje trendu "dramaturgije sperme i krvi", malo štrebersko mucanje s mnogo kričanja, dramljenja, pucanja, revolvera, umjetne krvi, zapravo jedna agresivna režija s aurom do jaja komercijaliziranog spektakla

danas Hamlet, takva bi vam bila Nora" doista, iako je to evidentna neistina, uspijeva besramno trgovački obrlatiti kazališta, direktore, intendante (ako se već takvi redatelji nisu uvaljali i na tu funkciju, a, naravno, jesu!), pa i publiku koja je mahom konzumerističkog profila, osobito onu obrazovanu na filmskim trilerima i koja je do grla uvaljana u procese hipokrizije. Kreativno impotentni bijedniče, ako već hoćeš napraviti lik paranoidnog mladog političkog nasljednika koji na način podzemlja tamani nekog "cosa nostra" strica, koji legalno ševi njegovu majku koju je on, mladi junak današnjice, već toliko puta masturbacijom objektivizirao u užitak pa je stoga i malo ljubomoran na legaliziranog jebača, ili onoga koji ubija nekog poltrona i pripuza poput Polonija, pa onda napiši tu *jebenu* dramu i daj joj ime, kreaturo bez stvaralačke energije. Ti to ne možeš, mislim ne možeš napisati, pa onda ironijom školskog ponavljača uništavaš dramske tekstove ni krive ni dužne. Mali štreberski papčino s europskom karijerom, zar ne osjećaš da je impotencija ironije u tome da nekreativni pojedinci mogu biti tek huligani na području umjetnosti pukog devastiranja?! Kriminalče Calixto, redatelju, energični razbijaču iz svjetske komedije zabluda, ti koji pod krinkom osuvremenjivanja starog svijeta na pravdi Boga izmišljaš sličnosti i kompatibilnosti, ili u smislu "što bi bilo kad bi bilo" režije zamazuješ oči naivnima ili slabima, u stvari ironiziraš, dekomponiraš prošle sablasti kao da su to sadašnje sablasti. Ti procesi redateljskog beščašća koji proizvode komercijalne spektakle i deplasiraju vremenski nespojive svjetove vidljivi su na svakom koraku, a u ovom ruiniranom, deplasiranom *Hamletu* pogotovo. Ali da malo vidimo scenu na kojoj se taj užas dogodio.

Mnogo klaunova ni za što

U dosluhu sa scenografom, redateljska dominacija proizvodi totalno smeće, iako skupi pa ipak radikalni holivudski *shit* koji pokušava preslikati Tarantinov *pulp* na malom prostoru. Na lijevoj strani scene, bliže prosceniju, nalazi se veliki bijeli klavir, za njime sjedi Pijanist, zapravo Horacije (jako pametno!). I stvarno, kako trgovačko lukavi dekompozicijski redatelj, pripadnik redateljskog kartela kreativno nemoćnih, dobro pogađa stvar. Naime, jedna je kritičarka napisala da ta odluka da se Horacije usput pretvori u Pijanista rezultira "intrigantnom reinterpretacijom te uloge". Užas do užasa. Mikrofon u blizini. Na desnoj strani stolić na kotačiće s mnogo pića. Odmah iza su redovi kožnih fotelja terasasto poredani uvis, a u dnu pozornice je visoko podignut veliki crveni neonski napis Palace. Sve podsjeća

na noćni klub, možda cabaret koji se prema potrebi te "tragedije osvete" pretvara u javnu kuću gdje je tulum u punom jeku. Klaudije, surov da suroviji ne može biti, isto tako surovo pjeva. Ekipa je na pozornici u večernjim odijelima. Hamlet je malo tobože krhak pa ljut, pa potpuno lud. Rosencrantz i Guildenstern su klaunovi prije polaska u sigurnu smrt, zapravo svi su klaunovi. Ofelija kada je to potrebno – kako to zamišlja patrijarhalni redatelj – gura sebi u međunožje plastičnu flašu s vodom, pa se i razgolićuje prema potrebi. To se, znate, ona sjeća Hamletovih eventualnih milovanja. Gertruda Diane Fletcher je stalno pijana, napaljena kučka koja bi najradije poševila sina, ali je situacija i obratna. Zapravo, Diane Fletcher je najbolja moguća Gertruda, fantastično proračunata kurva koju čak ni intelektualno zbunjeni redatelj nije mogao uništiti kao što je to učinio s Hamletom obrijane glave Georgea Antuna, pretvorivši ga u pacijenta svih mogućih psihičkih bolesti. Kako masakr napreduje nakon "Sve ostalo je šutnja", na pozornici ostaje mnogo stakla od razbijenih čaša prilikom tog općeg tuluma, ostaje mnogo umjetne krvi s poubijanim i iskrvavljenim pripadnicima političke mafije. Kompletna stvar je kao i u Ostermeierovu slučaju potpuna podvala. Ne bih se začudio da su Ostermeier i Calixto Bieito bliski prijatelji, pa će možda i potonji dobiti nagradu *Europe Theatre Prize*, nagradu "za novu kazališnu realnost" koja se dodjeljuje pod pokroviteljstvom Europske unije, primjerice u Taormini, kao i spomenuti muljator prije nekoliko godina, gdje je došao s jednom od predstava Sarah Kane, nesretnice koja barem vlastitu dramaturgiju nije pretvorila u posao hineći jako kreativnu osobu, nego ju je iživjela konzekventno pa ma kako je mi sada post festum teorijski nazvali. Budući da je ovaj fenomen "dekompozicije" i uništavanja klasičnih tekstova ironiziranjem istinskih umjetnika poprimio oblik elementarne katastrofe, a redateljska mafija nastavlja redaljku, mislim da ću se povući iz te gadosti sličnim "neutemeljenim" postupkom: "Idioti, režirajte doma Crvenkapicu svojim nećacima na taj način pa nećete više nikada ući u kuću!". Hipokriti, vaša spolna orijentacija nije zanimljiva u "interpretiranju" kazališnih tekstova na kojima su krvarili istinski umjetnici, a ako ne to onda u najmanju ruku pošteni obrtnici! *Odjebite*, barem na koju godinu, pustite nas da revitaliziramo kazališnu umjetnost u miru! Vas, zaslužne arogantne nemoćnike, ionako čekaju razlistane sinekure u europskim kazalištima. Dakle, postupke besramnih dekompozicija prepustite mravima!

Pomodna Ensler

Na Fringeu je bilo svega u velikim količinama, pa i mnogo kazališnih adaptacija djela Chaucera, Stevensona, Carrolla, Melvillea, Kafke, Gogolja, Nabokova, Kena Keseyja, Emily Dickinson, Mary Shelley, Dylana Thomasa, Arthura Schnitzlera, Miltona i drugih. Također su na Fringeu bili – u zadnje vrijeme na europskim festivalima i uopće na europskim pozornicama neizbježni – *Vaginini monolozi* Eve Ensler, koji su u biti kazališna adaptacija anketnih odgovora žena, a na sceni, pa tako primjerice i u zagrebačkoj postavi, mahom tu predstavu igraju poznate kazališne i filmske glumice. Isto tako, kao jednu neobičnu adaptaciju za kazalište mogli bismo označiti i francusku predstavu *Leteći cirkus Montyja Pythona* igranu na francuskom, a koja je izazvala razumljivu pozornost britanske publike.

Zagubljeni koncept: društvena satira

Bojan Munjin

Ansambl *Balkanskog špijuna* nalikuje onim radnicima iz Chaplinovih *Modernih vremena* koji ponavljajući uvijek iste pokrete, proizvode, fiziološkim nadraživanjem, smijeh kao na tekućoj traci. Ta samozavaravajuća omamljenost koju *Kerempuh/Jazavac* njeguje već sto godina medvjeđa je usluga i gledateljima i glumačkom zanatu

Uz predstavu Dušana Kovačevića *Balkanski špijun*, uprizorenu u kazalištu Kerempuh u režiji Mustafe Nadarevića

Možete li zamisliti bosansku Srpkinju, vozačicu ZET-a, *hrvatsku državljanku*, kako puna gorljive strasti, *iz patriotskih razloga*, kasnih devedesetih sumanuto hvata po Zagrebu *špijune i antidržavne elemente*? Teško. I to ne stoga što bi trebala postojati sumnja u bilo čiju lojalnost, nego zato što to jednostavno, objektivno i vidljivo golim okom, nije u to doba bilo moguće iz razloga koji se tiču rata, mržnje, nastanka novih država i svega ostaloga što je već svima dobro poznato. Jednostavno, hrvatske nacionalne manjine, Romi, homoseksualci i sve te kolonije *leproznih* skrile su se u to vrijeme u mišju rupu i nije im bilo ni do čega.

007 za lokalne radijuse

Začuđujuće je da je upravo takva žena iz etno-rezervata, *Milica Čvorović iz Kaknja*, glavno lice u novoj, kerempuhovskoj verziji predstave *Balkanski špijun*, nastaloj prema antologijskom komadu Dušana Kovačevića. Ono što *Balkanskog špijuna* čini gotovo paradigmatskim komadom jedne generacije jest ta ljepljiva atmosfera doušničke konspiracije koju smo u *zlatno* vrijeme socijalizma posisali s majčinim mlijekom i u kojoj su sudjelovali gotovo svi; *i radnici i seljaci i poštena inteligencija*. To je komad o paranoji koja nas je poput gljivične bolesti sve bila zahvatila jer smo živjeli u kontroliranom svijetu hitnih partijskih sastanaka i među *neprijateljima svih boja koji ne miruju*. Našim strahovima i prijetvornošću pridonosili smo atmosferi zastrašivanja i uhođenja.

Svijet Ane Lučić

Tekst je ostao, vrijeme, države i režimi su se promijenili. Nema više komunizma, UDBE i ljudi u kožnim mantilima, ali mentalni sklop podneblja sklon autoritarizmu, *zavjerama* i došaptavanjima iza leđa i dalje postoji. Ta, ovaj put *hrvatska* paranoja, vrlo je suvremena pojava i bez istraživanja njezinih silnica *Balkanski špijun*, napisan za ono vrijeme, danas ostaje suho drvo bez lišća. Očekivali smo stoga da će režiser predstave Mustafa Nadarević posegnuti za debelim talogom hrvatskih opsesija kojih ima na pretek. Skandali s radom hrvatskih tajnih službi već godinama potresaju javnost, u svakom drugom kafiću neki probisvijet iz našeg susjedstva hvali se kako radi za jednu od četrnaest postojećih obavještajnih zajednica, a narod orkestrirano plače nad nacionalnim usudom koji su skrojili sumnjivi tipovi u golubinje plavim odijelima iz Bruxellesa, MMF-a, Piranskog zaljeva, Carla del Ponte… "Ne samo da te međunarodne špijune treba izbaciti iz Hrvatske, nego topovnjaču *Petar Krešimir IV*. treba poslati na granicu", govorit će vam običan svijet, kojeg inače tako dobro utjelovljuje *snagatorica s Trga* Ana Lučić. Osim toga, dovoljno je pogledati svu tu općenarodnu energiju negativnih stavova. Kada ste zadnji put čuli da netko o nekome lijepo govori? Kada ste zadnji put čuli za riječ solidarnost? Kolegijalnost na poslu? Bi li se netko za nekoga žrtvovao? Ljudi o ljudima danas u pravilu misle loše, u svakome vide potencijalnog suparnika ili neprijatelja, sumnjičavi su i prestrašeni za vlastitu budućnost. Hrvatska je permanentno pod temperaturom i to je startna pozicija *Balkanskog špijuna* danas.

Izdaja suvremenosti

Umjesto da uroni u ralje takve današnjosti, Mustafa Nadarević patentirao je mirnu zagrebačku, purgersku idilu u koju hajdučki upadaju *jugonostalgičarski marsijanci* Milica Čvorović i njezin brat Đuro, koji drhte pred Titovom slikom, obožavaju *Yugo* i koji će od te kajkavske rapsodije napraviti – tko drugi nego oni – egzotičnu balkansku krčmu punu noževa, revolvera i nasilja. Uz dozu rezerve možemo vjerovati režiseru na riječ kada kaže da je želio pokazati, *potpuno apolitično*, univerzalan problem ljudske prirode obuzete paranojom, ali igrati na sigurnu kartu svijeta koji praktično više ne postoji, rugati se *mrtvima* koji više nemaju pravo na obranu, a ne vidjeti pravi problem u vlastitu dvorištu, golema je *izdaja suvremenosti* koja je neoprostiva.

Konzekvenca je više nego očita: u nedostatku aktualne teme u *Balkanskom špijunu* ostaje nekoliko šupljih, političkih, općih mjesta i – goli smijeh. Bez obzira igra li Eugenea Ionesca, Fadila Hadžića ili Milana Kunderu, već tradicionalno *Kerempuh* će svaku temu, nepogrešivom rutinom, svesti na lošu ili prosječnu komediju zabuna koja pali na prvu loptu. Uz višak jeftinoga gega i manjak imalo dubljeg smisla. Uz poštovanje energije i glumačkog znoja Elizabete Kukić, Mustafe Nadarevića, Ede Vujića, Duška Gruborovića i Anite Matić, ansambl *Balkanskog špijuna* nalikuje onim radnicima iz Chaplinovih *Modernih vremena* koji ponavljajući uvijek iste pokrete, proizvode – fiziološkim nadraživanjem – smijeh kao na tekućoj traci. Ta samozavaravajuća omamljenost koju *Kerempuh/Jazavac* njeguje već sto godina, medvjeđa je usluga i gledateljima i glumačkom zanatu: *mi imamo publiku i ta se publika zadovoljno smije*. Jest, ta publika iz predstave u predstavu, nažalost, samo ispire usta obojenom vodicom i radi grupnu gimnastiku lica, no nikad ili gotovo nikad ne došavši u priliku da se suoči sa stvarnim značenjem društvene satire. I tako će nakon svih izvedbi i rasprodanih dvorana *Balkanski špijun* ukupno imati otprilike isto onoliko gledatelja koliko i brazilska Marakana, a da pritom svi ti gledatelji od te predstave neće imati zapravo ništa.

Uz dozu rezerve možemo vjerovati režiseru na riječ kada kaže da je želio pokazati, *potpuno apolitično*, univerzalan problem ljudske prirode obuzete paranojom, ali igrati na sigurnu kartu svijeta koji praktično više ne postoji, rugati se *mrtvima* koji više nemaju pravo na obranu, a ne vidjeti pravi problem u vlastitom dvorištu, golema je *izdaja suvremenosti* koja je neoprostiva

Kako premostiti jaz glumac – kritičar?

Nataša Govedić

Uz razgovor s glumcima Kerempuhove predstave *Balkanski špijun*, održan 4. studenoga 2003. u kazalištu Kerempuh

Razgovor koji slijedi realiziran je s glumcem i redateljem Mustafom Nadarevićem te Kerempuhovim glumcima Elizabetom Kukić i Duškom Gruborovićem. Sasvim na kraju slušački nam se pridružio i Edo Vujić. U razgovoru je kao intervjuer, uz autoricu, sudjelovao i kritičar Bojan Munjin. Sastali smo se neposredno nakon veoma posjećene i od publike dugim pljeskom ispraćene predstave *Balkanskog špijuna*. Riječ je, nadalje, o komunikaciji koja pršti od nesporazuma i oštrih glumačkih optužbi kritičara (katkad sam imala dojam da je dio problema o kojima govorimo vezan i za tzv. *Kritičkog špijuna*, odnosno glumačko razumijevanje kritičara kao opasnog "špijuna" predstave i "neprijatelja" glumaca), ali mislim da diskusiju koja slijedi ipak ima smisla objaviti, kao jedan dokument pokušaja uspostave dijaloga. Budući da su inače kritičari ti koji imaju asimetrični privilegij evaluacije glumačkog rada, smatrala sam da je u redu saslušati glumačku evaluaciju kritičarskog rada, ma kako ona ljutita ili sarkastična bila. Osim toga, u glumačkim je riječima, osim optužbi, bilo i dosta istine: kritičari su nerijetko površni, zna se dogoditi da ni ne spomenu sve priređivače i izvođače predstave što su profesionalno dužni učiniti, ne znaju napisati tekst tako da u predstavi pronađu *bar nešto* vrijedno gledateljske pozornosti (slažem se da svaka predstava ima i dobrih strana), ne poštuju dovoljno glumački zanat niti ga znaju formalno točno opisati, ne polazi im uvijek za rukom precizno zabilježiti proces glumačke izvedbe za čitatelje neke buduće generacije. Glumci (posebno Duško Gruborović) su istakli kako je u kritici, kao profesiji, strahovito važna *svaka riječ*, koja mora biti i točna i promišljena i obzirna, posebno onda kada osporava glumački rad. Taj dio razgovora smatram točnim, poučnim i, koliko je u mojoj moći, kanim uvažiti sve glumačke zahtjeve za većom pomnošću kritičara.

Promjene dramskog izvornika

Povod razgovoru, međutim, bila je Bojanova i moja potreba da doznamo *zašto* je Kovačevićeva drama *Balkanski špijun* u zagrebačkoj inscenaciji "začinjena" nizom šovinizama koji ne postoje u originalnom tekstu; od onih etničkih (glavne uloge su, suprotno originalu, podijeljene između *pasivnog i servilnog* Zagorca te *agresivne* bosanske Srpkinje koja "terorizira" i Zagorca i ostatak grupe), preko klasnih (niži društveni slojevi su izvor psihoze) do rodnih (žena je postavljena kao paradigmatska zlostavljačica svoje obitelji). Drama *Balkanski špijun* evidentno je politički komad, koji u originalnoj verziji ismijava upravo gigantsku snagu ideologijske identifikacije, *sljedbeništva* i straha od policijske države, dakle ideologijske opsesije koja je toliko jaka da psihotično natkriljuje sve ostale odnose među likovima, uključujući i one obiteljske. U Kovačevićevu tekstu, država je ucijepljena u samo središte privatnosti; od nje se nema kamo pobjeći – osim u ludilo. Mene je zanimalo je li Kerempuhova glumačka ekipa svjesna pune umjetničke odgovornosti koju donosi igranje, pa i potenciranje, drugačijeg čitanja ovog komada, dakle inscenacije kojoj nije cilj raskrinkavanje ideologije, koliko njezino ublažavanje ili čak potenciranje kroz igranje nasilnog jezika spomenutih šovinističkih stereotipa? Razgovor je, dakle, bio potaknut potrebom kritičara da sagledaju stručne argumente priređivača predstave i/ili uspostave profesionalni dijalog o predstavi. Zbog ograničenosti novinskog prostora, prenosim veći dio razgovora. Nadam se da izostavljene replike ne iskrivljuju sliku komunikacijskog materijala u cjelini.

Slike na zidu

– Govedić: ***U originalnom tekstu u ključnom momentu protagonisti političke psihoze pronalaze i ljube Staljinovu sliku. Zašto je u zagrebačkoj postavi Staljinova slika zamijenjena Titovom? Jesu li jugoslavenski režim i staljinistički režim isti? Ili je jugoslavenski režim prozvan kao istinski "izvor" psihoze izmišljanja i aktivnog proganjanja stvaranja političkih neprijatelja?***

– Nadarević: Potpuno je svejedno čija se slika u predstavi otkriva. Naša je predstava potpuno nepolitična, apolitična.

– Govedić: ***Mislite da postoji tako nešto kao apolitična predstava?***

– Nadarević: Čak i ako nijedna predstava nije posve apolitična, ova predstava to jest koliko je god to najviše moguće. Mi smo je "ciljali" da se publika zabavlja. Nismo imali političkih pretenzija. Nismo mogli staviti Staljinovu sliku jer se taj problem već potpuno ugasio. A Tito se još nije ugasio. Osim toga, htio sam da se stvar skrene na nešto što lik Milice i po godinama može imati u sebi. Iz moga iskustva hodanja po prostorima bivše Jugoslavije, posebno po Bosni, ljudi još uvijek drže Titovu sliku po kućama. Jasno da to nije isto kao i kult Staljina, ne može se uopće ni usporediti, ali se može ispričati s jedne malo *desnije* strane: slušajte što danas po novinama ili u Saboru govore o Titu. Pitanje je samo gleda li se s desne ili lijeve strane.

– Govedić: ***Može li se eventualno gledati s neke strane koja je skeptična prema svim ideologijama?***

– Nadarević: Strana naše predstave nije ni za Tita ni protiv Tita, nego je predstava o političkoj paranoji, koja je i danas apsolutno prisutna. To je predstava muke jedne poremećene osobe. Ali neku sliku moramo staviti, kad je već tako napisano. Što biste vi stavili, *čiju sliku*?

U glumačkim je riječima, osim optužbi, bilo i dosta istine: kritičari su nerijetko površni, ne znaju napisati tekst tako da u predstavi pronađu *bar nešto* vrijedno gledateljske pozornosti, ne polazi im uvijek za rukom precizno zabilježiti proces glumačke izvedbe za čitatelje neke buduće generacije

– Govedić: ***S obzirom na nogometnu i uopće glazbeno-stadionsku, Thompsonovim pjesmama oduševljenu masu, vjerojatno bih stavila Pavelićevu sliku. Ne mislim da je Hrvatska deustašizirana i mislim da je to bolno mjesto naše zbilje, bolnije od jugoslavenstva.***

– Nadarević: Pa znam, ali to bi bilo mnogo više političnо.

– Kukić: Osim toga, Pavelić nije ni blizu povijesna ličnost kakva je bio Tito, bez obzira tko što mislio o Titu. Tito je bio svjetska politička ličnost, a Pavelić je... Pavelić.

– Govedić: ***Znači, ne mislite da je Poglavnikov kult aktualna hrvatska paranoja, paranoja koja pogađa upravo one ljude koji žive u bolesnoj prošlosti?***

– Nadarević: Pa svi živimo u bolesnoj prošlosti. Nekim je ljudima bilo dobro u Pavelićevu režimu, nekim je ljudima bilo dobro u Titovu režimu, nekim je ljudima bilo dobro u Tuđmanovu režimu. I jedni i drugi i treći vezani su za tu svoju "dobru" prošlost. A istovremeno jednom golemom broju ljudi *nije* bilo dobro ni u jednom od tih režima. Mi smo pokušali naći nešto što je univerzalan simbol toga da nam nije bilo dobro.

– Munjin: ***Nije moja poenta da uspoređujem predstavu i film napravljen prije dvadeset godina...***

– Nadarević: Nažalost, vaša kolegica je upravo to učinila.

– Govedić: ***Uža struka kazališnog kritičara jest uspoređivati inscenacije pojedinog dramskog teksta, kako one kazališne, tako i one filmske.***

– Nadarević: Mene se film ne tiče!

– Munjin: ***... ali želim vam reći ovo: vi imate predložak, dramski tekst, koji je fokusiran na jednu sasvim konkretnu paranoju, prepoznatljivu, vezanu za jugoslavenski režim. Paranoja staljinizma je imala svoju "boju", ili tjeskobu, koja je ljude pogađala, bila je stvarna. Čini mi se da i danas postoje sasvim konkretne političke paranoje, a ne univerzalne, kakve nam vi pokušavate prezentirati predstavom. Ne postavljam vam presudu, nego vam postavljam pitanje: je li moguće fokusirati se predstavom koja se danas igra na temelju Kovačevićeva predloška, na paranoje koje dijele ljudi koji danas žive u Hrvatskoj? Da budem sasvim iskren: postavlja se pitanje ima li bosanska Srpkinja danas uistinu moć maltretiranja svih oko sebe?***

Odbijanje političnog

– Nadarević: Vi ste, kao, došli razgovarati o teatru, ali vas toliko žestoko zanima samo politika! Možemo li govoriti o glumi, o režiji? Mene se apsolutno ne tiče politika! Politika je jedna strašna provalija od koje oni koji su u njoj žive fantastično. Svi. Ali paranoje zato ima na svakom koraku. Ja je doživljavam svaki dan. I doživljavao sam je u hrvatsko-muslimanskom ratu, da uđem u prostoriju i ljudi odjednom zašute, misleći valjda da sam neki "muslimanski špijun"! Ali to se mene ne tiče. Mene se tiče da glumica koja igra u mojoj predstavi bude od glave do pete znojna, da potpuno sudjeluje i predaje se publici, i da nam je *zato* predstava rasprodana. I ja se potpuno slažem s vašom kolegicom da režija možda nije dobra, ali ljudi dolaze na predstavu. Ali kad Nataša u *Novom listu* napiše da ja "dobro obavljam" tu ulogu, to je *nepristojno*, ali to je rječnik vaše kolegice.

Govedić: ***Protestiram: govorite netočnosti, ja nisam napisala da "dobro obavljate ulogu". (Prenosim točan citat iz* Novog lista*: "Mustafa Nadarević kao Đuro, Milićin brat, glumio je sa stalnom primjesom samodopadnog osmijeha na ustima, zbog čega je uloga prolazila mimo ovog inače vrlo sposobnog glumca.")***

– Nadarević: Jeste, ali dobro. I ne možete mi napisati da ja glumu "dobro obavljam"! Ja taj posao krvavo živim!

Govedić: ***Vjerujte, svi koji se bave kazalištem krvavo žive taj posao, kao i svi koji se bave umjetnošću, što ne znači da ih treba amnestirati od kritike.***

kazalište

– **Nadarević**: Vi možete sve, ali nemojte nam nametati politiku i nemojte nam govoriti da smo budale! Znači da su ovi svi ljudi koji dolaze gledati našeg *Balkanskog špijuna* idioti!? A predstava je mjesec dana unaprijed rasprodana! Ja hoću raditi predstave kojima se ljudi smiju! Ili ako je tragedija, hoću da plaču! Nemam ja vremena za politiku!

– **Munjin***: Gospodine Nadareviću, ja vas pitam jedno potpuno kazališno pitanje, vezano za aktualizaciju teksta.*

– **Nadarević**: Onda vi izrežirajte predstavu i stavite sliku koju hoćete. Ja sam cijeli svoj život proživio u Titovoj Jugoslaviji i *hoću* da na sceni bude njegova slika i *hoću* da se pjeva "Druže Tito mi ti se kunemo"!

– **Govedić***: Evo, dali ste nam kazališni odgovor: vas još uvijek intimno pogađa kult Titove ličnost i želite ga prokazati na sceni.*

– **Nadarević**: Ne, opet ste me krivo shvatili. Ja sam samo želio da se Tito pojavi u predstavi. To je sve.

– **Govedić***: Molim vas, pitala bih nešto i Elizabetu. Kako se vama čini uloga balkanske špijunke koju igrate, iz perspektive nekadašnjeg i današnjeg konteksta? Je li za glumca riječ o značenjski bogatoj, "moćnoj" ulozi?*

– **Kukić**: Jest. Kovačević je prije svega dobra kazališna literatura. I nije bez vraga predstava igrana u nekoliko zemalja. Ali nikada u svom životu, a dosad sam odigrala više od pedeset uloga, nisam odigrala ulogu iza koje sam mogla privatno, kao osoba, stati. Nijedan se profesionalni glumac ne identificira s ulogom. Naš je posao da postignemo uvjerljivost, a ne da se *uživimo* u položaj žene-ubojice, koju sam također igrala. Meni je osobno to užasno daleko. U ovoj me ulozi možda najviše zanimala mimikrija lika. To je nešto što se oko nas događalo proteklih godina. Ali neću govoriti o politici, jer me politika, osim kao birača, uopće ne zanima.

Kontekst ili nepristojna pitanja

– **Govedić***: Ali valjda ste svjesni da predstava ne nastaje u kontekstualnom vakuumu!?*

– **Kukić**: Pa što vi mislite, da meni srce zatitra kad pjevam: "Druže Tito mi ti se kunemo"!? Ne titra!

– **Munjin***: Mislim da se mi ne razumijemo. Tema i kontekst ove predstave sasvim su uronjeni u politiku. Zašto to negirate?*

– **Kukić**: Pa čekajte, ja igram u *satiričkom* kazalištu. Čime se satira najviše bavi? Politikom. Drugo, ja ne biram ni uloge ni režisere, ali ponekad igram izvrsne uloge s izvrsnim režiserima, kao u slučaju ove predstave. A nepristojno je uopće pitati me o vlastitim političkim uvjerenjima!

– **Nadarević**: Vi nama postavljate vrlo nepristojna pitanja.

– **Govedić***: Uvjerena sam da su se sva pitanja koja smo vam dosad postavljali ticala načina na koji je napravljen fiktivni svijet predstave, a ne vaših privatnih političkih uvjerenja.*

– **Nadarević**: Pa što nas to imate pitati kad ste već napisali kritiku? Pitajte one kojima ste napisali pozitivnu kritiku.

– **Govedić***: Ne razmišljam u kategorijama "pozitivnih" i "negativnih" kritika. Kad pišem kritiku pokušavam sagledati i dobre i loše strane predstave. Sve predstave smatram apsolutno vrijednima, što ne znači da o svima njima ne pokušavam razmišljati i kritički. A sada pokušavam s vama razgovarati fenomenološki i molim vas da mi objasnite svoje umjetničke izbore.*

– **Nadarević**: Ne, vi ste vrlo nepristojno pisali o ovoj predstavi. Uopće niste publiku izvijestili koliko je bilo pljeska i koliko je publika pristala uz predstavu. Ja živim od toga, meni je važno da napišete da je predstava rasprodana. Vi kritičari živite od nas, mi glumci živimo od vas. Morali biste imati takvu jednu notu pisanja da ipak kažete što je u predstavi valjalo. Morate nas *puno više* voljeti.

– **Govedić***: Volim i poštujem ljude koji se bave kazalištem.*

– **Nadarević**: Onda nas morate mnogo više podržavati, jer mi smo u ovom društvu potpuno vrijednosno marginalizirani, ma nismo ni na margini, nego *u jarku*. Mi se glumci ne pojavljujemo na naslovnicama novina, osim ako netko od nas nije nekoga ubio. I nemojte me uvlačiti u političke vode, jer to me ubilo, to me ubija. Ti političari su napravili jedan strahovito loš teatar kojim se ja ne želim baviti.

Poetika nesporazuma

– **Kukić**: Znate što se ja pitam? Zašto se napisali da ja ne ulažem nikakvu energiju u predstavu?

– **Govedić***: Nisam to napisala. (Navodim puni citat iz* **Novog lista***, u kojem spominjem glumu Elizabete Kukić:*

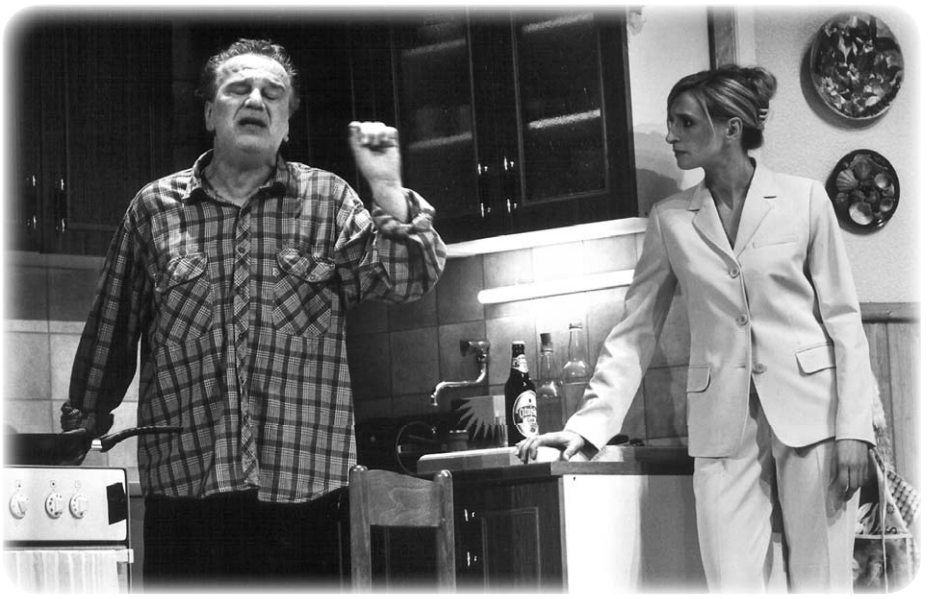

"Elizabeta Kukić odlučila je zaigrati na sasvim drukčiju kartu: maksimalno karikiranje muškaračkog garda, gubitak bilo kakve emocionalne gradacije (stalni "amok"), forsiranje dramski nemotivirane agresivnosti itd."; op. a.).

– **Kukić**: Vi valjda jako brzo zaboravite *što* ste napisali. Vi ste napisali da ja ne u ulažem apsolutno nikakvu energiju u predstavu.

– **Govedić***: Iako to nisam napisala, zanimljivo je da ste vi to tako shvatili.*

– **Kukić**: Bezobrazno je reći da ja ne ulažem energiju, to je krajnje paušalno.

– **Govedić***: Predlažem da još jednom pročitate kritiku zbog koje me sada, čisto činjenično netočno, napadate. U nesporazumu koji je nastao točno je jedino da ja mislim, makar to nisam u tekstu kritike vaše izvedbe napisala, kako ste vi zaista glumačka profesionalka, kao i to da ste surovu "grubost" s kakvom igrate Milicu već iskušali i svladali igrajući Kate Kapuralicu. Ona je već dio vašeg izvedbenog repertoara.*

– **Kukić**: To je potpuno različiti mentalitet, Kate i Milica, potpuno različita osjećajnost. Dopustite, ja sam se ipak mnogo više od vas bavila i jednom i drugom ulogom, pa onda imam pravo i na svoje mišljenje. Ono što bih vas molila to je da ne pišete o glumcima takvim *rječnikom*. Za ljude koji nisu vidjeli predstavu, koji samo čitaju kritiku, navodite ih na pomisao da se mi uopće ne trudimo. Sada kažete da ja ulogu igram s lakoćom: pa to je u kazalištu *najteže* napraviti! A što se tiče toga što vi kritičari, svi zajedno, često insinuirate da postoji nekakva posebna "Kerempuhova publika", htjela bih vam reći da ja poznajem jedan dio te publike, i da su to isti ljudi koji idu u Gavellu i u HNK, i uopće ljudi koji idu u kazalište. Mi nemamo neki geto publike. Dakle, predstava koja se kod nas igra puno puta vjerojatno je prihvaćena od *publike*, a ne od "Kerempuhove publike". Znate, kad se neka predstava skine s repertoara, zato što je publika ne voli, a pritom je obično kritičari pohvale, onda je u većini slučajeva ipak publika u pravu: riječ je o lošoj, nerazumljivoj predstavi. Ovo što je *razumljivo* i logično mizanscenski riješeno, to je vama kritičarima automatski manje vrijedno. To me već poprilično smeta. I još nešto. Bi li u Francuskoj netko pitao nekoga glumca ovakva pitanja kakva vi nas večeras pitate? To bi bilo nedopustivo.

Nove publike

– **Kukić**: Apsolutno!

– **Govedić***: Pa dajte onda govorite o ulozi, a ne svojim političkim uvjerenjima, za koje vas nitko ni ne pita.*

– **Kukić**: Ja mislim da sam napravila jednu od mojih najboljih uloga, ovako iskreno i "bahato" vam to kažem; prezrite me. Ja nisam od tih *finjaka* koji kažu "možda mi ovo nije uspjelo." Super je uloga. I publika to prepoznaje.

– **Munjin***: Podsjetit ću nas sve zajedno na riječi jedne žene koja dosta toga zna o kazalištu – Mani Gotovac. Ona je, sjećate se, mnogo puta rekla kako ne treba ni kuditi ni hvaliti predstavu, nego se upitati kuda ta predstava ide, odnosno dokle bi mogla i doći. Za mene su to kazališna pitanja. Sjetite se knjige Radomira Konstantinovića* **Filozofija palanke***: to je studija o tome kako je jugoslavenski mentalitet bio opterećen idejom da nas stalno netko uhodi, stalno nam je za vratom, ne osjećamo se slobodni, što je ujedno bio i smjer onodobne kritike koju poduzima Kovačevićeva drama. Sjetite se i Pere Kvrgića i njegovih Stilskih vježbi, onog stalnog okretanja i provjeravanja prati li ga netko: sve je to bio dio opipljive psihoze osamdesetih. Zašto u današnjoj predstavi* **Balkanski špijun** *nema te vrste aktualiteta?*

– **Kukić**: A vama nije blisko današnjici da jedna Srpkinja iz Bosne postaje državotvorni element u Hrvatskoj?

– **Munjin***: Ja mislim da takav pristup nema utemeljenje u stvarnosti danas, jer netko tko je bosanski Srbin ili Srpkinja danas je manji od makova zrna. Gotovo su socijalno nevidljivi.*

– **Kukić**: To je sve vrlo prizeman razgovor.

– **Munjin***: Zanima me kazališna aktualizacija paranoje iz teksta dramskog nastalog prije dvadeset godina: što je u vašoj predstavi aktualno?*

– **Nadarević**: Odgovorit ću vam na vaše pitanje. Ponajprije, slažem se s gospodinom Munjinom da je Mani Gotovac izvanredan poznavalac kazališta. Ali ta je ista Mani Gotovac prije dosta godina napisala kritiku Habunekove režije *Škole za žene*, a igrao je Vanja Drach, Ivo Serdar i drugi HNK-ovi glumci, među ostalima i moja malenkost, da bi doslovce rekla da bi glumce *trebalo gađati voćem i jajima*. Jer smo tako grozni. To opet govori o jednoj osobi. I govori kako, nažalost, više nema tog vremena kada se na scenu bacalo trulo voće, niti se baca cvijeće. Ništa se ne baca. Nema čak ni "klapera" – profesionalnih, naručenih pljeskača. Mi živimo s televizijskom publikom. I *čak* i ta publika prihvaća ovu predstavu, valjda im je *aktualna*, premda se slažem s vama da predstava možda nije do kraja dorađena.

– **Munjin***: Ako čitate Kovačevićev tekst, koji je naravno komedija, ne osjećate li da u njemu ima i istinske tragike? Taj tekst je jako tužan. Meni se nije učinilo, ako smijem biti tako otvoren, da ste prenijeli tu tragiku.*

– **Gruborović**: Ako se igra na to da su ljudi jadni, onda ničega nema, nema dramskog problema. Jadan je moj susjed, ali on nije kazališno zanimljiv.

– **Kukić**: Jasno je meni sve što vi govorite, ali moram vam reći nešto što će vam možda zvučati banalno. Naša večerašnja publika sadržavala je dosta mladih ljudi. I oni nameću određeni ritam, određene modifikacije. Ja sigurno ne igram isto pred publikom kojoj usred ključne scene zvoni mobitel, i pred publikom kojoj ne zvoni. I možda mi tragičnost ne uspijeva onda kad me prekidaju mobiteli.

– **Gruborović**: Tragičnost koju vi kritičari očekujete od ove predstave, to da ljudima zastane knedla u grlu, mnogo nam je puta uspjela i na izvedbama i na probama: meni se kad je Elizabeta glumila znalo dogoditi da sam se ježio… Ali to je moguće samo kad je mir u dvorani.

Poziv na daljnji dijalog

– **Nadarević**: Bez obzira ne tumačenja predstave, ipak mislim da je najvažnije reći da među glumcima i kritičarima treba biti *što manje* jeda i što manje zločestoće, da bismo mogli živjeti zajedno.

– **Govedić***: Pa pozovite nas na probe, pričajte s nama, prije i poslije premijere, pristanite na stvarne i kontinuirane dijaloge, ako vas stvarno zanima uključiti kritičare u predstavu.*

– **Nadarević**: Ovog sam trena htio to izustiti i pozvati vas na probe.

– **Kukić**: Na vama je red da dođete i budete s nama od prve čitaće probe. Prođite kroz cijeli proces. Mi glumci razumijemo kritiku, ali pitanje je *načina*, toga *kako* je iznosite. Mislim da kritičar nikada ne bi smio biti površan. Niti maliciozan. Morate znati da je najteže igrati komediju. Morate to pokušati razumjeti. Ne u smislu da sad od vas očekujem da se pretvorite u *socijalne radnike*, nego u smislu da prepoznate zanat, i da ga vrednujete.

– **Gruborović**: I nemojte nas optuživati za "estradu" čim se bavimo humorom. Jer to što mi radimo nije estrada. No moram vam reći da nikada u životu nisam sudjelovao u razgovoru s kritičarem, i zato ovaj naš susret smatram pomakom.

– **Nadarević**: Mislim da je uspjeh naše predstave to što ste došli s nama porazgovarati. Ja vam zahvaljujem. Z

Tečaj konceptualnog inženjeringa

Boris Postnikov

Uspješno ekvilibrirajući između pristupačnosti i zahtijevnosti, autor, suprotno očekivanju, ne polazi od pitanja i dilema predfilozofijskog karaktera, nego čitatelja odmah suočava s ulomcima tekstova pojedinih autora, koje zatim, obilato se služeći suvremenim primjerima, podvrgava analizi

Simon Blackburn, *Poziv na misao. Poticajni uvod u filozofiju*; prevela Lada Jurica; AGM, Zagreb, 2002.

Blackburnov uvod u filozofiju, pisan za, kako se to voli reći, *širu publiku*, zapravo je prvi dio svojevrsne propedeutičke trilogije. Nakon upoznavanja zainteresiranog čitateljstva s nekim od središnjih problematskih područja filozofije općenito, ovaj kembridžski profesor pokušao je učiniti isto i na polju etike (u knjizi *Being Good*), a upravo radi na prikazu koji će se baviti pitanjima istine i relativizma. U posljednjih tridesetak godina napisao je i štogod "ozbiljnih" rasprava na teme filozofije znanosti, filozofije jezika i etike, a njegov *The Dictionary of Philosophy* doživio je iznimno povoljnu recepciju. *Poziv na misao* (u izvorniku *Think*) prvo je njegovo djelo prevedeno na hrvatski jezik.

Uvriježeni blefsikonom

Prije prikaza same knjige bilo bi, možda, zanimljivo istražiti kako bi ta famozna "šira publika", kojoj je uvod namijenjen, mogla izgledati u nas: riječ je o čitateljima, pretpostavlja se, željnima prihvatiti se malo mentalne gimnastike posvećene temama što nadilaze razinu svakodnevnoga pragmatizma, ali nespremnima ili nevoljnima sukobiti se tek tako s odveć apstraktnim i suhoparnim pojmovljem *visoke filozofije*; *last but not least*, čitateljima čija bi se intelektualna čast i taština našle povrijeđenima pri susretu s prejednostavnim naslovima (povremeno) blefsikonskog karaktera, iz kategorije *filozofije za svakoga*. Takvi će se brzo okaniti Aristotelova *Protreptikosa*, a uskoro i Finkova *Uvoda u filozofiju* i Blochova *Tübingenskog uvoda*. Mrštit će se, a koji put i zijevnuti, nad sveučilišnim uvodima naših autora, no svejedno neće pristati uzeti u ruke knjigu koja im opsegom ili naslovom sugerira ponešto neobvezniji i nepotpuniji pristup umijeću mišljenja, a kakvima naša knjižarska ponuda ne oskudijeva. Njima, eto, Blackburn na samom početku nudi obećanje kakvo žele čuti: knjigu što će ih, ne inzisitirajući ni na prethodnom poznavanju terminološkog aparata, niti na suvišnom gomilanju činjenica, osposobiti za čitanje mnogih velikana povijesti filozofije *s užitkom i dovoljnom mjerom razumijevanja*.

Drugu skupinu potencijalnih recipijenata u nas čine oni koji se u filozofiji ne smatraju apsolutnim početnicima. Ti su već pročitali barem neke od navedenih uvoda, a Blackburn ih zanima ponajprije zbog misaone tradicije kojoj pripada: analitička filozofija, usprkos nekolicini zanimljivih predstavnika, nije u nas nikada uživala osobit status, a tzv. kontinentalni pristup bio je znatno cjenjeniji od tzv. anglosaksonskog. Doduše, već sama pojava drugoga po redu analitičkog uvoda nekog britanskoga autora (ranije je na hrvatski jezik prevedena *Analiza i metafizika* Petera Strawsona) pokazuje da se situacija pomalo mijenja, no ipak ostaje činjenica da više od dvije trećine naslova na koje tekst upućuje nije dostupno na našem jeziku. Djela koja su dostupna uglavnom su ona klasičnih autora, dok je do naslova Blackburnovih kolega analitičara u nas nešto teže doći, tako da će to predstavljati veću teškoću predstavnicima imaginarne druge skupine, onima zainteresiranim za stavljanje na kušnju vlastitoga "kontinentalnog" čitateljskog senzibiliteta.

Problemski pristup

Naposljetku, naći će se među publikom i pokoji stručnjak, vođen radoznalošću pedagoga i metodičara. Njega će ponajprije zanimati metodičke strategije koje je autor odabrao kako bi neupućenima olakšao pristup *velikim temama*. Tako će, prije svega, primijetiti da se Blackburn odlučio za problemski pristup, obrađujući u svakome od osam poglavlja pojedini problemski sklop (poglavlja su, redom, posvećena temama: znanja, duha, slobodne volje, sebstva, boga, rasuđivanja, svijeta, te ispravnog djelovanja). Povijesno-kronološki pristup u potpunosti je zanemaren, jer namjera nije dati prikaz tradicije, nego se baviti, kao što analitička pozicija nalaže, strukturom mišljenja, *konceptualnim inženjeringom*, kako sam autor kaže. Pritom, suprotno očekivanju, ne polazi od pitanja i dilema predfilozofijskog karaktera, e da bi čitatelja postupnim apstrahiranjem uveo u pojmovni aparat, nego ga odmah suočava s ulomcima tekstova pojedinih autora, koje zatim, obilato se služeći suvremenim primjerima (u rasponu od virtualne stvarnosti, preko *new-age* duhovnih praksi, netipičnih sudskih parnica, pa do mutantskih organizama), podvrgava analizi. Izlaganje uglavnom uspješno ekvilibrira između pristupačnosti i zahtijevnosti, a povremene simplifikacije ne kvare taj dojam. One su danak kako odabranoj metodi, tako i samoj formi "uvoda", a usporedi li se Blackburnovo sa sličnim mu djelima, zaslužit će u tom pogledu pohvalu. Međutim, način na koji se filozofski termini uvode u tekst mogao bi uzrokovati teškoće pri recepciji: Blackburn je odustao od uobičajene prakse dodavanja kraćeg rječnika pojmova, upućujući čitatelja na svoj *The Dictionary of Philosophy*. Kako je riječ o malom broju osnovnih termina, domaćem će čitatelju manje ili više poslužiti bilo koji rječnik dostupan na našem tržištu. Ipak, nejasni kriteriji prema kojima se autor odlučuje neke pojmove ekstenzivno razjasniti, druge koristiti u argumentaciji pridodavši im objašnjenje tek naknadno, a trećima ga u potpunosti uskratiti, na početnika bi mogli djelovati zbunjujuće. Rečenica ili dvije kratkoga pojašnjenja i kontekstualizacije tek uvedenog pojma ne bi znatno omele tijek izlaganja, a pomogle bi razumijevanju.

Umjereni skepticizam

Sam odabir filozofa i njihovih tekstova na kojima će demonstrirati umijeće mišljenja proizlazi kako iz Blackburnovih preferencija, tako i iz metodičke zadaće koju si je postavio. Prvo će rezultirati frekventnim obraćanjem djelima Davida Humea (Blackburn u intervjuima često ističe da je to mislilac koji je na njega imao najveći utjecaj), pozivanjem na Wittgensteina i prikazom pojedinih aspekata Kantove filozofije; želja, pak, da se čitatelju olakša pristup filozofskom mišljenju potaknut će odluku da se gotovo u potpunosti zaobiđu djela antičke filozofije. Ona su, smatra autor, "predaleka" i nerazumljiva publici kojoj je *Poziv na misao* namijenjen, te za polaznu točku bira začetnika novovjekovne filozofije, Descartesa. Pomno analizirajući ključne iskaze iz njegovih *Meditacija*, Blackburn ih stavlja u odnos s onima Lockea i Humea, te postupno uvodi čitatelja u problemska ishodišta sukoba empirizma i racionalizma, pri čemu – vrijedno je istaknuti – izbjegava zamku klasifikacijskog pojednostavljivanja njihovih teorijskih pozicija.

Takav pristup, paradigmatski za cijelu knjigu, rezultira *umjerenim skepticizmom*, kako Blackburnovu poziciju u pogovoru detektira urednik izdanja Milivoj Solar, aludirajući na autorovo citiranje Humeova termina *ublaženi skepticizam* iz zaključnog poglavlja. Blackburn nudi različite, često alternativne mogućnosti pristupa problemima i njihova rješavanja, trudeći se da ih pregledno prikaže, argumentira *pro et contra* njihova prihvaćanja, ali se suzdržava od konačnog suda, prepuštajući čitatelju da promisli o razlozima i odvagne ih. Moglo bi se, doduše, prema ovako proklamiranom umjerenom skepticizmu biti – u najmanju ruku – umjereno skeptičan, te pokazati da se on tu i tamo javlja više kao retorička gesta, dok autorov stav ozbiljnošću analize i težinom argumenata očito preteže na jednu od strana. Taj se prigovor, ipak, može odbaciti, ne samo zato što se ne odnosi na veći broj slučajeva nego zato što podrazumijeva zahtjev za nekakvom "nepristranošću" i "objektivnošću" o kojima je u filozofiji bespredmetno govoriti. S metodičkog gledišta, Blackburnov umjereni skepticizam u potpunosti opravdava naslov djela.

Želja, pak, da se čitatelju olakša pristup filozofskom mišljenju, potaknut će odluku da se gotovo u potpunosti zaobiđu djela antičke filozofije. Ona su, smatra autor, "predaleka" i nerazumljiva publici kojoj je *Poziv na misao* namijenjen, te za polaznu točku bira začetnika novovjekovne filozofije, Descartesa

Drukčiji tip mišljenja

Takav pristup donijet će čitateljima iz zamišljene prve skupine recipijenata izazovno djelo koje ih, doduše, neće u potpunosti osposobiti za susret s većim dijelom filozofskih naslova publiciranih na domaćem tržištu. Međutim, uvest će ih u nove, zanimljive i zakučaste problemske sklopove, tjerajući ih neprekidno na misaoni angažman i učeći ih vještini argumentiranja i konstruiranja koherentnih teorijskih pozicija. Čitatelji, pak, priviknuti na nešto drugačiju filozofsku tradiciju, mogli bi knjizi pronaći brojne zamjerke: od potpunoga izostanka povijesne kontekstualizacije izloženih filozofema, preko autorova nekritičkog oslanjanja na postignuća pozitivnih znanosti, osobito zasade darvinizma, "krnjeg" prikaza Kanta... prigovori koji ciljaju na značajke što ih djelo duguje analitičkoj tradiciji mogli bi se nizati u beskonačnost. Ipak, za očekivati je da će benevolentnijem čitatelju *Poziv na misao* poslužiti kao koristan uvod u drugačiji tip mišljenja.

Ukratko, dobili smo jasno, pregledno i zanimljivo pisan tekst za početnike, koji ozbiljnošću pristupa nadilazi veći dio postojeće produkcije – široj publici na zadovoljstvo i poticaj.

kritika

Užitak je trošenje i razaranje

Sanja Jukić

Autor se uzvišeno, ozbiljno, autoironično i vedro poigrava mogućnošću dijaloga tradicije i suvremenosti, a ulazi i u prostor drugih medija – filma i glazbe, kako na kompozicijskoj razini, tako i na razini likovne opreme knjige i popratnoga glazbenoga materijala, CD-a koji ide uz knjigu

Krešimir Pintarić, *Commedia*, AGM/DPKM, Zagreb, Osijek, 2002.

Već je prva zbirka Krešimira Pintarića *Tour de force* iz 1997. trasirala Pintarićevu poetiku kao poetiku citatnosti. Mnoštvo najrazličitijih citatnih situacija i odnosa u drugoj se zbirci *Divovski koraci* iz 2001. nakratko reducira u implicitnije, najčešće metatekstualne i transtekstualne konstrukte u gotovo narativnom tekstnome okružju primarno stvarnosne orijentacije, dok se ovoj trećoj knjizi pjesama *Commedia*, Pintarić ponovno vraća naglašenijoj citatnosti prve zbirke.

Citatna kombinatorika

Čitateljima već poznatim Pintarićevim uživanjem u citatnoj kombinatorici odiše cijela zbirka. Ovaj puta Pintarić se pozabavio književnom i književnoteorijskom tradicijom, supostavljajući tradiciju i suvremenost, a ušao je i u prostor drugih medija – filma i glazbe, kako kompozicijskoj razini, tako i na razini likovne opreme knjige i popratnoga glazbenoga materijala – instrumentalnih skladbi na CD-u koji ide uz knjigu. Dakle, na sve sastavnice valja obratiti pozornost.

Kompozicijski, *Commedia* nalikuje na filmsku vrpcu, stvara iluziju kretanja, razvijanja pred očima čitatelja, čiju pokretljivost fingira način obilježavanja broja stranica. Naime, svaka dvostranična ploha podijeljena je horizontalnom tamnom prugom s ispisanim brojevima stranica od prve do šezdesetprve, koliko ih je u cijeloj zbirci, što čitatelju ne dopušta zaboraviti pročitano, a istodobno anticipira nadolazeće. S obje strane te pokretne vrpce uz tekst su aplicirane i fotografije čiju semantiku treba iščitavati u suglasju sa semantikom pjesničkih tekstova jer istu razinu važnosti, semantičke ravnopravnosti, sugerira njihova frontalna supostavljenost na plohama dvostranica. Takva organizacija sugerira svojevrsnu semantičku koherentnost cjelokupnoga teksta i nužnost, rekli bismo, autointeraktivne, ekvitemporalne i prostorno pozorne, simultane percepcije i recepcije. Postupak je ujedno i metajezična informacija o intermedijalnoj prirodi Pintarićeve zbirke, točnije, o montažnom ustroju posuđenom iz medija filma, na što upućuje i sam naziv ciklusa *kulešovljev učinak*. Riječ je o inkorporiranju lica u različite kontekste, pri čemu ulogu onoga koji koordinira pokrete, proizvodi tjelesnu blizinu, preuzima kamera. Kameru ovdje zamjenjuju medij teksta i medij fotografije koji integriraju lirsko lice u svoje različite izvode, zaklanjajući mu ili presvlačeći identitet unutrašnjim intertekstualnim, intermedijalnim i transtekstualnim dinamičnim kretanjima.

Dijalog različitih diskursa

U zbirci je pet ciklusa (*kulešovljev učinak*, *nevinost znači "ne nanositi bol"*, *interludij*, *želje se ne ostvaruju i to je dobro*, *poslanica*), a igra s tekstom i čitateljem započinje već naslovom – latinskom izvedbom leksema koji je i sugestija intertekstualnog dijaloga i metaliterarna aluzija, čija se semantika otkriva dublje u tekstu. *Tijelo teksta Commedie*, strategija njegova razvoja, demonstrira strukturu srednjovjekovnoga žanrovskog modela komedije, čijom definicijom i završava zbirka – *Commedia: (lat.) Prije svega, svaka pjesma […] s ozbiljnim početkom i vedrim završetkom…* Ne možemo tu ne pomisliti i na Danteovu *Božanstvenu komediju*, koju je, s obzirom na kompozicijsku i sadržajnu strukturu, naslovom žanrovski odredio Boccaccio, pridajući joj, uz ozbiljnost i vedrinu, i atribut uzvišenosti, čiju notu prepoznajemo u prvoj ciklusnoj liniji Pintarićeve zbirke. Donja siva i gornja crna pruga teksta u tom prvom ciklusu oznake su dvaju različitih diskursa koji stupaju u svojevrsni dijalog – diskursa misli biblijskog propovjednika i replike mu – pjesničkoga teksta:

[Prop. 7,10]
Ne pitaj zašto su negdašnja
vremena bolja od ovih, jer to nije
mudro pitanje.

osluškujem škripu parketa
dok zatvorenih očiju
koračam sobom
bosonog

Diskursu misli biblijsko podrijetlo daje uzvišeni ton, prizvuk mudre izreke, čiji autoritativni status istine leži u iskonskome proživljenom općeljudskom iskustvu. Toj povijesno utemeljenoj mudrosti suvremeni lirski subjekt replicira meditativnim zagledanjima u sebe, nemirom i krhkošću spoznaje o sebi koju tu pronalazi.

Tražiti Ja u Drugome

Nijemost što u subjektu izazivaju mudrosne izreke biblijskoga propovjednika, ''nulta'' je emocionalna točka iz koje izrastaju središnja tri ciklusa zbirke, gdje je tekst ustrojen kao obraćanje *Ti*. To se u prvi mah može učiniti kao obraćanje čitatelju, nekom *Ti* izvan teksta, ali pomnijim čitanjem

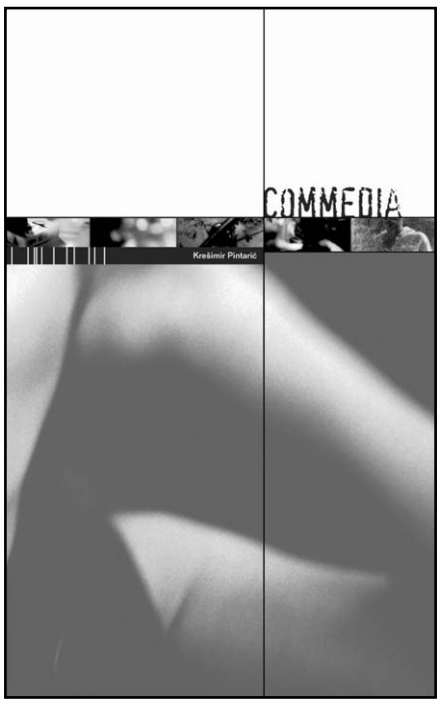

i uočavanjem niza intimnih detalja iz njegove svakodnevice, postaje jasno kako je *Ti* samo maska za *Ja*, kojom si on priskrbljuje objektivniji pogled u sebe. Tu svoju strategiju posrednoga zavirivanja u vlastiti identitet Pintarić otkriva i primjenjuje već u prvoj knjizi *Tour de force*: *Znam da očekuješ da pišem u prvom licu jednine. A to je upravo onoliko teško koliko izgleda lako i samorazumljivo. I upravo zato što ove riječi jesu potraga za tim* Ja, *one su toliko nesigurne, zaobilazne, posredne (one su tuđe u istoj mjeri u kojoj su proživljene). U toj potrazi nisam u stanju naći primjerenijeg posrednika do onoga* Drugog*: da bih stekao pravo govoriti o sebi, moram pronaći* Drugog.

Taj mučan proces samospoznaje, često eksplicitno označen motivom zrcala s nejasnim odrazom, odvija se u kontekstu svakodnevnih situacija i intimnih odnosa (večernja šetnja, jutarnja kava, intimni susret i razgovor, trenutak buđenja, gradska ulica, kafić, pranje zubi, čitanje knjige pred spavanje, razmišljanje o odgledanom filmu…). Flashevi svakodnevice samo su generator što pokreće kontemplativne pasaže inventuriranja vlastitih postupaka, objektiviranje latentno prisutnih egzistencijalnih spoznaja iz pravilnosti ponavljanja doživljenoga te njihovo pohranjivanje u vlastitu identitetnu sliku: *Besciljna šetnja nije donijela željeni umor. Bacaš novčić visoko u zrak: / odgovor nestaje u susjednoj ulici. Ušavši u snop svjetlosti, zastaješ. / Pogled ti nesvjesno zastaje na vlastitim cipelama: ne prepoznaješ ih. / Sada znaš da nevinost ne znači "neiskustvo"*. Zbilja koja okružuje *Ti*, odnosno, implicitno *Ja*, sa svim svojim likovima i konvencijama nudi mu različite opcije situiranja, ali postaje i prostor njegove nesigurnosti, pogrešaka, propusta, nedosljednosti, nemira, prostor njegove najveće osame, ali ne i bliskosti sa sobom, nego svijesti o zamagljenosti zrcala u kojemu se ogleda zbog debelih civilizacijskih naslaga koje osjeća i vlastitim bremenom jer, kako kaže: *…bezazlen više / ne možeš biti.* Osjećanje povijesnoga i kulturno-civilizacijskoga totaliteta kojemu i sam pripada čita se u svjetonazorskim analogijama između predrenesansnoga buđenja hedonističkoga u čovjeku (implicitna aluzija na Danteov humanistički doživljaj svijeta) i suvremenoga hedonizma: *Užitak, to je / trošenje i / razaranje*, ili citat Šalamuna na početku knjige: *Bolje je ići u pakao zajedno s dušom nego ići u nebo ako moraš sve ostaviti*.

Mučan proces samospoznaje, često eksplicitno označen motivom zrcala s nejasnim odrazom, odvija se u kontekstu svakodnevnih situacija i intimnih odnosa

Osjećanje povijesnoga i kulturno-civilizacijskoga totaliteta kojemu i sam pripada čita se u svjetonazorskim analogijama između predrenesansnoga buđenja hedonističkoga u čovjeku (implicitna aluzija na Danteov humanistički doživljaj svijeta) i suvremenoga hedonizma

Od tjeskobe do vedrine

Na koncu, u posljednjemu ciklusu *poslanica*, subjekt se iz svoga *Ti* lica, koje mu je privremeno poslužilo za objektiviranje "istina" o sebi, prebacuje u *Ja*, u mnogo opuštenijoj narativni registar, koji, kao i prije, donosi nekoliko životnih istina sentenciozno izrečenih (*prvo / ljude nikada ne zanima / što drugi zaista misle. / drugo / pravi odgovor u krivo vrijeme / krivi je odgovor*… itd.), ali ovdje s naglašenom notom ludizma, koji se gradi na humornoj rekonstrukciji i (re)interpretaciji osobne iskustvene situacije te na igri značenjima uvriježenih, općeprihvaćenih istina (*…jer je nakon toga spustio / šaku na moje lice. / tu radnju je ponovio / nekoliko puta*…).

Zaključimo, *Commedia* Krešimira Pintarića poigrava se mogućnošću dijaloga tradicije i suvremenosti, s uzvišenošću, ozbiljnošću, autoironijom i vedrinom. Točnije, naslanja najsvakodnevniju suvremenost na srednjovjekovni i predrenesansni svjetonazor, konstatirajući nemogućnost kanonizacije egzistencijalnih istina i njihovu, modeliranju podatnu prirodu s obzirom na konkretne okolnosti, ali i svevremensku dimenziju ljudske tjeskobe, težnje za samospoznajom i, svakako, vedrine.

Presijavanja teksta od pesimizma do vedrine osluškivati u instrumentalima s CD-a koji ide uz knjigu!

Sve što ne shvaćam naučio sam u Auschwitzu

Neven Ušumović

Na jedan zastrašujuće ironičan način, ovo je roman o odrastanju, odgojni roman: moć prisile koja se razotkriva u obitelji, školi, internatima i vojarnama, Auschwitzom dostiže vrhunac totalizacije, a ekonomija i ideologija koncentracijskih logora u destiliranom obliku pokazuju mehanizme stabilizacije identiteta

Imre Kertész, *Čovjek bez sudbine;* s mađarskog prevela Xenia Detoni; Fraktura, Zagreb, 2003.

U doba kada je pisao kazališna libreta za glazbene komedije da bi preživio, početkom šezdesetih, Imre Kertész (rođen 1929.) započeo je pisati svoj roman *Čovjek bez sudbine* (*Sorstalanság*, najprecizniji prijevod dao je također veliki pisac židovskog podrijetla, nedavno preminuli, Aleksandar Tišma: *Besudbinstvo*). Bilo je to njegovo prvo književno djelo i 1973., kada je počeo obilaziti izdavače, njegov strpljiv, dugogodišnji rad na vlastitoj poetici, nije nailazio na odgovarajuće priznanje. Ipak, roman je objavljen 1975. i dio mađarske književne kritike, koji se fokusirao samo na sadržaj odnosno na "vjerodostojnost" romana, odmah ga je potvrdio kao vrijedno književno ostvarenje. Osebujno, slojevito Kertészovo pripovijedanje i mnoštvo jezičnih, kulturnih, povijesnih i ideoloških pitanja koje ono pokreće, ostali su, međutim, tada – zbog još premoćnog i čvrsto institucionaliziranoga ideološkog pristupa književnosti, koji dogmatički ustrajava na neupitnoj vrijednosti mimetičkih poetičkih načela i socijalističkog "humanizma" u književnosti – neprepoznati, štoviše potisnuti s nerazumijevanjem.

Autobiografska trilogija

Tek sredinom osamdesetih, svojim esejem u kojemu slavi neusporediv Kertészov stil, György Spiró (rođen 1946.), inače istaknuti prozaik i dramski pisac, najavljuje novo razdoblje recepcije Kertészova prvijenca u Mađarskoj. Utemeljenju novih interpretacijskih obzora pomaže ponajviše sam Kertész: 1988. izlazi njegov esejistički metaroman *Fijasko* (*A kudarc*), a 1990. bernhardovski impulzivan *Kadiš za nerođeno dijete* (*Kaddis a meg nem született gyerekért*). Kertész pridobiva širi čitateljski krug koji ta tri romana percipira kao autobiografsku trilogiju. Problemi kao što su odnos između osobnog iskustva, sjećanja i pripovijedanja, jezičnog posredovanja povijesno toliko jedinstvenog i zaprepašćujućeg događaja kao što je Auschwitz, očuvanje živog i neklišeiziranog povijesnog pamćenja u sadašnjosti, napokon bivaju prepoznati kao odlučujući aspekti Kertészovih poetičkih istraživanja. Početkom devedesetih Kérteszovo djelo počinje pratiti i analizirati i književni kritičar Péter Szirák (rođen 1966.), na čiju ću se iznimnu monografiju (*Kertész Imre*, Kalligram, Bratislava/Pozsony, 2003.), oslanjati u ovom prikazu hrvatskog prijevoda *Sorstalansága*.

Ubrzo nakon mađarske afirmacije, njemačka književna javnost otkriva Kertésza i ima presudan utjecaj na širinu recepcije njegova opusa, vrhunac koje je prošlogodišnja Nobelova nagrada za književnost. Od početka devedesetih njegova se djela kontinuirano prevode na njemački (Rowohlt), u manjoj mjeri i na engleski jezik. Prvi Kertészov roman prevela je s mađarskog na hrvatski Xenia Detoni, a naklada Fraktura izdala ga je nakon što je brzopoteznom reakcijom na Nobelovu nagradu pokušala "zaintrigirati" hrvatsku književnu javnost knjižicom *Ista priča* (izvorno objavljenu 1993.), koju čine Kertészova priča *Zapisnik* i Esterházyjeva *Život i književnost*, u prijevodu iste prevoditeljice. Fraktura planira objaviti i druga Kertészova djela.

Distanciranost od konvencionalne emotivnosti

Paradoksalno je, ali i predvidljivo, da je Nobelova nagrada i popularnost koju ona nosi sa sobom, u većini slučajeva suzila recepcijski fokus na potresnu sadržinu Kertészovih romana i time vratila priču o recepciji na početak, da ne govorimo sada o "židovskom lobiju" i sličnim cinizmima omiljenim među hrvatskim medijskim trudbenicima. Međutim, prema Sziráku, jedna od odlika tog romana je dramatična razlika između onoga što se očekuje i onoga što stvarno slijedi – upravo tako stoje stvari i s čitateljskim očekivanjima, pripremljenima za "još jednu" knjigu o Auschwitzu. Ljubitelji memoarističke dokumentarnosti i sličnih mimetičkih proznih oblika u Kertészovu romanu nalaze pripovjedača-adolescenta s kojim ubrzo "ne znaju što početi".

Jedan od književnih ideologa socrealizma, na primjer, kritizira 1975. nevjerodostojnost autorova prikaza pripovjedačeve adolescentske svijesti: u njegovu kvazi-dnevničkom kazivanju, naime, ima ponekad takve pojmovne konciznosti *za koju intelekt jednog mladića ne može biti sposoban*. Za mnoge čitatelje bit će pak nelagodan kronični nedostatak emotivnog uloga istoga tog mladića, čime je posredno onemogućena i sentimentalna, suosjećajna identifikacija s njime. Distanciranost od konvencionalne emotivnosti i moralizma, tolika je da, prema Sziráku, mladog Gyurija Kövesa prije možemo percipirati kao jednu pokretnu "perspektivu", nego kao glavnog junaka. Njegova neukotvljenost u vlastiti vrijednosni sustav čini ga povodljivim za *stranim glasovima*, naime za stavovima ljudi oko

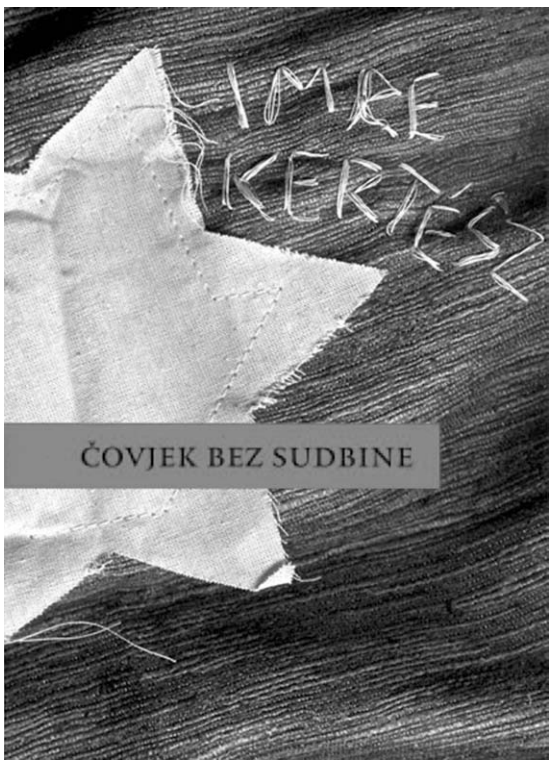

sebe, kojima prepušta interpretaciju aktualne situacije. Pri tome je još očitije autorovo dosljedno izbjegavanje anticipirajućeg pripovijedanja, kao i onakva prezentiranja radnje kakvo se očekuje od nekoga tko je sve to proživio te može tumačiti slijed događaja s njegova kraja.

Zadobivanje identiteta

Mladićeva suzdržanost u izražavanju vlastitosti – što gledano s poetičke strane omogućava snažan razvoj dijalogičnosti, citatnosti u pripovijedanju koje se stalno koleba između različitih mogućnosti uvida u situaciju – ima svoje opravdanje, dakako, i u pripovjednom svijetu. Kao dijete razvedenih roditelja, Gyuri je neko vrijeme proveo u internatu (dakle, bez obiteljske topline), da bi na kraju napokon pripao ocu. Za njega, međutim, kako sam kaže, *predmet posjedovanja mene* ostaje neriješen problem s obzirom na ljubav koju bi trebao osjećati prema oba roditelja.

Poljuljanost osjećaja identiteta s obzirom na obitelj, na drugi se način pojačava u politički nametnutoj identifikaciji sa židovskom zajednicom. Kertész tu referira na vlastitu obiteljsku, ali i inače relevantnu povijesnu činjenicu o asimiliranosti budimpeštanskih Židova u mađarsko društvo. Gyurija roditelji nisu inicirali u gotovo nijedan kulturni odnosno običajni segment židovskog identiteta. Jačanjem njemačkog utjecaja na mađarski politički režim, raste izolacija i obespravljenost židovske zajednice, koja se u biti tek tada i prepoznaje kao zajednica, jer mnogi njezini pripadnici prije rata nisu njegovali osjećaj međusobne sudbinske povezanosti. Taj se roman, dakle, može interpretirati kao roman zadobivanja identiteta (naglašavam: zadobivanja, a ne pronalaženja) kroz sudjelovanje u sudbini židovske zajednice kakvu joj je zadao širi, uništavalački premoćan povijesni kontekst Drugoga svjetskog rata.

To je, na jedan zastrašujuće ironičan način, roman o odrastanju, odgojni roman – *Bildungsroman*. Szirák smatra da Kertészov roman gotov nedvojbeno aludira na Goetheova *Wilhelma Meistera*, paradigmu tog tipa romana. U doslovnom smislu te riječi, Kertészov je roman dekonstrukcija tog romanesknog oblika i kao takav pripada proznom korpusu u koji ulaze još dva prozna ostvarenja od izuzetne važnosti za suvremenu mađarsku književnost: *Škola na granici* (1959.) Géze Ottlika i *Kraj jednog obiteljskog romana* (1977.) Pétera Nádasa. Moć prisile koja se razotkriva u obitelji, školi, internatima i vojarnama, Auschwitzom dostiže vrhunac totalizacije; ekonomija i ideologija koncentracijskih logora u destiliranom obliku pokazuju mehanizme stabilizacije identiteta.

Neprihvaćanje jezika

Bezlična i anonimna snaga tih mehanizama u dnevničkom pripovijedanju događaja izražava se, pak, kao niz proizvoljnosti i slučajnosti. Distanca između unutarnjeg vremena junaka, to jest sposobnosti razumijevanja događaja, i povijesnog tempa zbivanja, tolika je da izaziva spontane izljeve smijeha. Taj gorki humor ima duboke jezične i ideološke korijene i jedan je od specifičnih efekata autorove poetike.

Već sam napomenuo da je pripovjedač neprestance u raskoraku sa samim sobom i s gledišta mimetičke dosljednosti – nemoguć, nevjerodostojan. Autorovo ustrajavanje na kvazisadašnjem vremenu, odnosno, prema Sziráku, ublažavanje i prikrivanje vremenske udaljenosti između naknadnosti sjećanja i sadašnjeg vremena opisivanih događaja, svoje poetičko opravdanje ima u pokušaju da se osobno iskustvo Auschwitza uprizori u njegovoj postupnosti, ne bi li se na taj način očuvala jedinstvenost, stranost i užasavajuća "nedomislivost" tog iskustva. Radnja romana se, naime, odvija kao niz događaja čiji smisao glavni junak – polazeći od onoga što vidi i čuje, a zatim od vlastita leksika i spoznaja koje je usvojio u školi, među rodbinom i na ulici – u potpunosti promašuje. *Čovjek bez sudbine* može se tako čitati i kao kritika jezika; s jedne strane, autor upućuje na granice jezične posredovne moći, s druge, u postmodernom duhu, upućuje na njegovu svjetotvornu narav, ali s krajnje kritičke pozicije: razotkriva se jezička uljuljkujuća moć uređivanja osjetilnih iskustava do značenjske transparentnosti i kontinuiteta iz kojeg je uklonjeno sve strano, nerazumljivo i nepoopćivo.

Nasuprot tome, Kertész se svojom poetikom suprotstavlja takvoj jezičnoj moći (prema Sziráku, citiram iz Kertészove dnevničke proze objavljene pod nazivom *Dnevnik s galije*, 1992.: *Čovjeka možda ne čini piscem nekakva darovitost, nego to što ne prihvaća jezik i gotove pojmove*); njegov se junak neprestance koleba u svojoj upotrebi jezika i kroz roman doživljava takve lomove koji nam ilustriraju procesualnost, odnosno diskontinuiranost jezičnog subjekta. Roman je podijeljen u devet poglavlja i svako ima specifičnu vremensku strukturu; ističe se središnje, peto pogla-

kritika

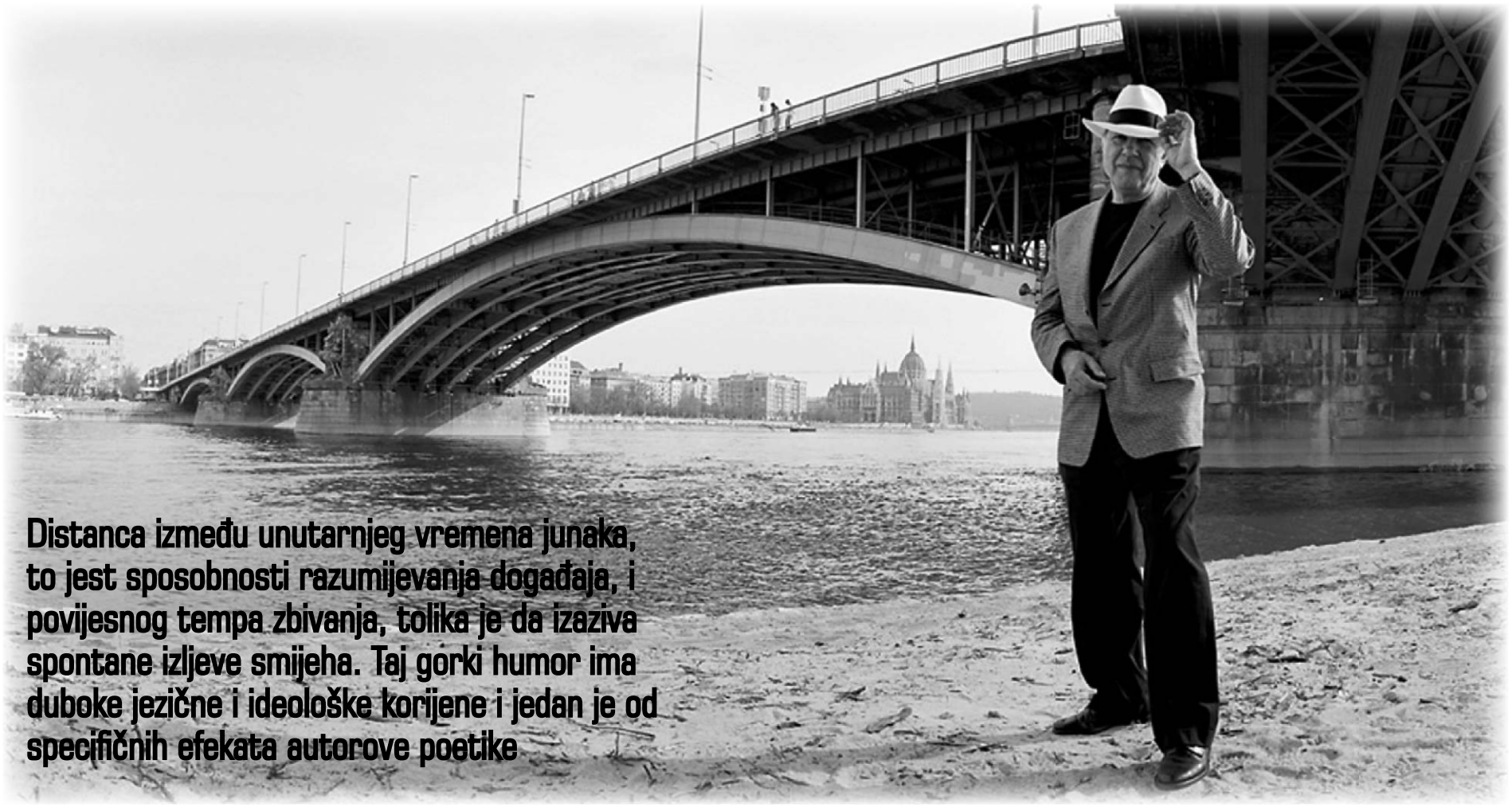

Distanca između unutarnjeg vremena junaka, to jest sposobnosti razumijevanja događaja, i povijesnog tempa zbivanja, tolika je da izaziva spontane izljeve smijeha. Taj gorki humor ima duboke jezične i ideološke korijene i jedan je od specifičnih efekata autorove poetike

vlje, u kojem Kövesova dobroćudna spremnost na prilagođavanje i poduku dolazi do očajničke samorefleksije: Gyuri napokon dolazi do svijesti da se ni kriv ni dužan nalazi u logoru smrti. U poglavljima što slijede, iskustvo *Arbeitslagera*: Buchenwalda i Zeitza, iznosi se kao fizička nemogućnost prilagođavanja, kao nužno i ubrzano odumiranje svih vitalnih psihičkih i fizičkih oslonaca osobnosti.

Odbijanje spomen-parka

Posljednje poglavlje, poglavlje povratka "kući", neka je vrsta metapoetičkog uprizorenja problematike ispripovjedivosti tog iskustva. Upravo nam to posljednje poglavlje pomaže razumjeti važnost Kertészova književnog ostvarenja. Köves odbacuje "dobrohotno" novinarevo zanimanje za njegovu sudbinu: odbija usporedivost tog iskustva s bilo kakvim tradicionalnim simbolom (pa čak i s "paklom"), i jednako tako, medijsku, ideološku uporabljivost vlastite priče. U razgovoru s nekadašnjim susjedima, pak, odbija i pripovjedni modalitet koji polazi od pasivnosti i nedužnosti žrtve povijesnih događaja. Glavni junak uočava da njegovi susjedi opisuju ratne događaje bezličnim i svršenim glagolom *došlo je*, on ih naprotiv upućuje na *njihove korake*, na unutarnje vrijeme koje je u sebi u svakom trenutku, makar potencijalno, krilo i druge mogućnosti osim prilagođavanja i pokoravanja sudbini.

U svojim kasnijim djelima Kertész će još više radikalizirati svoje stavove, neprestance se vraćajući, čak citirajući svoje ranije spise. Ta je autoreferencijalnost u njegovu slučaju obojena kritikom zapisanog, rečenog, odnosno ukazivanjem na neponištivu udaljenost između ispripovijedanoga i doživljenog, između unutarnjeg vremena osobnosti i pripovjednog, odnosno povijesnog vremena. Ta živa nepomirenost s jezičnom i povjesničarskom rutinom ima destabilizirajući učinak na vrlo raširenu manipulaciju s iskustvom holokausta, koja to iskustvo smješta u zaključenu, zauvijek odigranu prošlost. Njegovo obraćanje potencijalima književne tekstualne poetike, kako piše Szirák, daje mogućnost realizacije interpretativno nedovršivih diskurzivnih zapisa, čime njegovo djelo uskraćuje svoj prilog izgradnji ideološkog spomen-parka, kao i spektakularnom holivudskom poticanju na zaborav (*Schindlerova lista*). Kertészovo pripovijedanje je tako nezanemariva nit one tradicije govora o holokaustu koju čine djela Hanne Arendt, Tadeusza Borowskog i Prima Levija.

Sjećanje je bit unutarnjosti

Na kraju, uputio bih na još jednu mogućnost iščitavanja tog romana, a koju nam nudi etička misao filozofa koji je također duboko proživio židovsku sudbinu, Emmanuela Lévinasa. Odbijajući u razgovoru s novinarima usporedivost holokausta s bilo kojim simbolom, dakle bilo kakvu sinkronu reprezentaciju, glavni junak György Köves ustrajava na dijakroniji, na iskustvu vremena u logoru, iskustvu za koje se može reći da je prava tema romana, nasuprot vjerodostojnom opisu života u logoru. To se iskustvo vremena kroz mnoštvo svojih manifestacija i modifikacija artikulira u dnevničkom pripovijedanju. Raspravljajući sa svojim nekadašnjim susjedima, Köves im predbacuje kako oni registriraju samo protok vremena, a ne i onu potencijalnost koju donosi svaki trenutak, ono *još nije*. Unutarnjost se, prema Lévinasu, manifestira kao odgoda, kao ono *još nije* totalizacije i podvrgavanja bića određenom povijesnom poretku. Unutarnjost *ima vremena.* Vremenski poredak unutarnjosti konstituira se kao niz prilika, Kövesovim riječima *svaka je minuta zapravo mogla donijeti i nešto novo*. Stavljajući težište svojega pripovijedanja na unutarnje vrijeme u njegovoj diskontinuiranosti, rascijepljenosti između sreće, čežnje za životom, poduke od Drugog i nasilja Bezličnog, Kertész ustvari jedinim putem dolazi do mogućnosti naznačavanja jedinstvenosti iskustva holokausta. Kövesov odnos prema sudbini koja mu je zadana (*iako nije moja, ja sam je morao proći*), koji se nakon svega obrće u *i sada već moram početi nešto s njom*, govori o snazi unutarnjosti koja se, prema Lévinasu, ponajbolje očituje u fenomenu sjećanja: *Sjećanje realizira nemoguće: naknadno sjećanje preuzima pasivnost prošlosti i njome vlada. Kao preokretanje historijskog vremena, sjećanje je bit unutarnjosti.* Z

U svrhu poticanja i promicanja hrvatskog kazališnog stvaralaštva Ministarstvo kulture Republike Hrvatske raspisuje

NATJEČAJ
za Nagradu za dramsko djelo"Marin Držić"
za 2003. godinu

U natječaju mogu sudjelovati autori s novim dramskim djelima pisanim hrvatskim jezikom koja u 2003. nisu niti izvedena niti objavljena. Svaki autor može prijaviti na natječaj **jedno djelo** neovisno o vrsti i tematici djela. Dramska djela se prijavljuju pod punim imenom i prezimenom.

II.

Natječaj provodi posebno Natječajno povjerenstvo koje imenuje ministar kulture RH. Dodjeljuju se tri nagrade.

III.

Nagrada se sastoji od novčanog iznosa koji određuje Ministarstvo kulture RH i prigodne skulpture u bronci.

IV.

Za izvođenje nagrađenih djela na ovom natječaju kazališta će biti posebno stimulirana u roku od dvije godine od objave natječaja.

V.

Tekstovi za koje se raspisuje natječaj dostavljaju se u tri primjerka **Ministarstvu kulture, Zagreb, Runjaninova 2**, s napomenom: Za Nagradu "Marin Držić".

VI.

Tekstovi koji ne budu nagrađeni, vraćaju se autorima na njihov zahtjev. Jedan primjerak svih tekstova Ministarstvo zadržava u svojoj dokumentaciji.

VII.

Natječaj je otvoren trideset dana od dana objave u tisku.
Rezultati natječaja objavit će se u dnevnom tisku.

MINISTARSTVO KULTURE RH

kritika

Vizija koja ubija svakoga tko je doživi

Steven Shaviro

Fascinantan i iritantan Žižek, uznemirujuće i perverzne priče Kelly Link, video koji ubija Hidea Nakate, kaleidoskop jakobinskog nasilja i okrutnosti Alexa Coxa – stižu novi radikalni rizici neljudske otvorenosti

Slavoj Žižek najfascinantniji je suvremeni teoretičar: uvijek ga smatram uvjerljivim, iritantnim, oštroumnim, bezumnim, poticajnim i odvratnim, naizmjence – no nikada dosadnim. Osim toga, piše previše da bih sve to pratio. Njegova posljednja knjiga koju sam pročitao *Dobrodošli u pustinju stvarnosti*! nije izuzetak…

Ta je knjiga razmišljanje o politici poslije 11. rujna. Žižek nudi (kao što to često čini) okrepljujuću kritiku liberalna, multikulturalna pluralizma – ideologiju zajedničku animiranim likovima Disneyjeve korporacije i desničarskim pristašama Howarda Deana – ukazujući da je on u stvari uvelike sukrivac u Bush/Ashcroftovu *ratu protiv terorizma* i *suosjećajnu konzervativizmu* za koje tvrdi da im se suprotstavlja. Što se toga tiče, Žižek uvjerljivo (i to s pravom, prema mojemu mišljenju) dekonstruira Bushevu mi/oni opreku demokracije protiv Al Qaide, pokazujući kako su obje strane simptomatične za isti svjetski sustav kapitalističke globalizacije. Čineći to, on pogađa i one liberale (poput Alana Dershowitza – Žižekov primjer, ili Christophera Hitchensa i Paula Bermana – moj primjer) koji su na kraju sukrivci u Bush/Ashcroftovoj represiji zbog prihvaćanja križarskog rata protiv Al Qaide, i ljevičare (poput Noama Chomskog, koji je neimenovana, ali očita Žižekova meta) koji provode neku vrstu viktimizacijskog računa i na kraju umanjuju strahotu napada 11. rujna ili potpuno opravdavaju te napade zbog većeg broja mrtvih koji je SAD uzrokovao tijekom godina. Mislim da je Žižek potpuno u pravu kada odbacuje oba oblika dvosmislenosti i umjesto toga ustrajava na etičkom stajalištu koje osuđuje i Al Qaidu i američku imperijalističku politiku, te u stvari prepoznaje njihovu povezanu strukturu, način na koji se hrane jedno drugim. Moramo usvojiti stajalište koje nudi radikalnu alternativu i Bushu i Bin Ladenu, jer ono odbija prihvatiti podrazumijevanje globalnoga kapitalističkog tržišta kao jedinoga zamislivog obzora ljudskog života danas. Sve su to stvari koje je uistinu potrebno reći, a koje nisu izrečene u mainstream diskursu (čak ni u, ili posebice ne u mainstream ljevičarskom diskursu poput onoga Noama Chomskog).

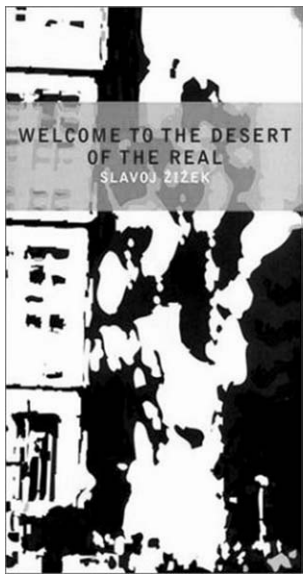

Što je onda u toj knjizi i u Žižeka općenito ono što smatram iritantnim, bezumnim i odvratnim? Pa, prvo i najopćenitije, to je način na koji Žižek kao iz šešira izvlači Lacana (i Hegela) kako bi razriješio gotovo svaki paradoks i kako bi pokazao da je trenutačno stanje stvari, paradoksalno, upravo suprotno od onoga kakvim se čini. Unatoč Žižekovoj dosjetljivosti u citiranju tih autoriteta i stvaranju argumenata, rezultat je u konačnici daleko preuredan i programatski. (To je jedan od razloga zašto više volim teorijsko stajalište koje je eklektičnije i više raznoliko u svojim izvorima.) Osim toga, njegova gorljivost u suprotstavljanju lijevo-liberalnoj američkoj "političkoj korektnosti" odvodi ga do prilično dvojbenih stajališta, kao kada, prilično nevjerojatno, naziva protupornografski pravnički aktivizam Catherine MacKinnon *prevladavajućim američkim feminizmom*. Kao izjašnjavanje o američkom feminizmu to je smiješno i čini se da u njemu doista nema drugog smisla osim Žižekove želje da diskreditira cijeli feminizam povezujući ga s odbojnim stavovima MacKinnonove. (Takav je pristup osobito kontraproduktivan ako je ono što želimo kritizirati način na koji mnoge bijele američke feministice odbijaju priznati vlastitu privilegiranost u odnosu na klasno ili globalnu lošu raspodjelu bogatstva).

No, naposljetku, čemu najmanje vjerujem kod Žižeka (premda mu se, mogli bismo reći, estetski divim) jest ono što mogu nazvati samo hiperromantizmom. Nasuprot pozicijama sukrivnje koje prokazuje – poput salonskog ljevičarenja američkih profesora (ljudi, poput mene, koji kupuju njegove knjige, pozivaju ga u svoje kampuse i odlaze slušati njegova predavanja) – on nudi viziju egzistencijalne obveze kojoj čovjek mora žrtvovati svoju udobnost, svoju imovinu, pa i čak svoj život; viziju ultraradikalne obveze primjerene revolucionarnome činu, kjerkegorovski skok u ništavilo, *radikalni rizik… bez garancije u vezi s krajnjim ishodom*. Bilo bi prelagano reći da sam Žižek ne nudi ništa više dokaza o riskiranju vlastita života za takav Čin od američkih profesora čiju samodopadnost i radikalizam kritizira. No, mislim da je pošteno reći da je takva predodžba Čina prazna, jer Žižek ne objašnjava što bi moglo sačinjavati takav Čin, kako bi se moglo doći do trenutka njegova izvršavanja i kako bi to zapravo promijenilo stvari u svijetu (na način na koji to čine povijesni primjeri koje nudi za takav Čin: on spominje Lenjinovu boljševičku revoluciju i De Gaulleovo organiziranje snaga Slobodne Francuske nakon nacističko-petenovske okupacije Francuske). Tu vidimo neku vrstu batajovskog razmetanja hrabrošću, no bez Batailleove pripadajuće (i neusporedive) ironije. Ukratko, premda volim čitati o *radikalnom 'transcendentalnom Riziku'* Čina, ne vjerujem Žižekovim političkim zahtjevima u vezi s njim.

Kelly Link

Kratke priče Kelly Link, od kojih su mnoge skupljene u knjizi *Stranger Things Happen*, čudesne su na takav način da se gotovo potpuno opiru opisu (barem izmiču mojoj moći opisa). Mogao bih te priče nazvati nadrealnima, mogao bih ih nazvati neobičnima; oba su pridjeva točna, no oba su preblaga i previše izlizana da bi točno prenijela dojam jedinstvenosti njezine proze i oštroumnosti njezine vizije. Sve njezine priče sriču očaravajuće snolike scenarije unutar apsurdističkih okvira, s mnogo humora u detaljima i strujanja strahote koja ipak nikada ne probijaju na površinu. One su uznemirujuće i perverzne kao što su i ljudske želje uvijek uznemirujuće i perverzne ako ih pogledamo dovoljno iskreno i dovoljno jasno; osim toga, takve su fraze sklone ukazati na neku vrstu egzistencijalne tjeskobe i težine koje uopće nema u tim pričama; umjesto toga, u njima nalazimo dječju otvorenost (neki podsjećaju na dječju književnosti, na nešto poput *Girl's Own Adventure*) koja je također gotovo neljudska ili nadljudska, te lakoću, frivolnost i dražest (mislim to kao najveći mogući kompliment). Spol autora sigurno utječe na sve to; ne mogu zamisliti da te priče, niti bilo što slično, napiše muškarac, iako u njima nema ništa što je stereotipno "žensko". No, to je također neprikladan, iako točan komentar. Jedina usporedba koje se mogu sjetiti za Kelly Link jest Jane Bowles. U stvari, ona uopće ne nalikuje na Bowlesovu, osim u jednome: obje imaju smisao za humor koji je nekako transcendentan, da tako kažem, na granicama mogućeg razumijevanja, ali koji ne proizlazi iz situacija koje su opisane, nego ga nekako same situacije pretpostavljaju. Nisam siguran da sve to uopće ima smisla, no rijetko se događa da me pisac proze, osobito onaj kojeg smatram tako prekrasnim, toliko ostavi bez riječi.

Ringu

Film *Ringu* Hidea Nakate doista je jeziv horor film koji svakako zaslužuje svoj kultni ugled. Snaga filma proizlazi iz minimalizma i hladnokrvnosti, jednako kao i iz činjenice da mi gledatelji gledamo (čudan, razlomljen i neobično proganjajući) video koji ubija svakoga tko ga pogleda. Dvostruki kraj filma – očito razrješenje, nakon kojega slijedi preokret u kojem opasnost nije nestala – sam je po sebi žanrovski klišej, ali oba su "završetka" emocionalno snažna. Izlazak leša iz bunara zaista je lijep. Glavna tema elektroničkih medija kao vektora kontaminacije također je poetski primjenjiva (i čini se da je baš sada u zraku: sličan scenarij, videa koji ubija svakoga tko ga pogleda, možemo pronaći u romanu *Infinite Jest*, Davida Fostera Wallacea; ista je tema, samo s pjesmom umjesto videa, osnova romana *Lullaby*, Chucka Palahniuka. No, osobit preokret u filmu, koji ovdje neću spomenuti kako ne bih upropastio doživljaj bilo kome tko ovo čita a još nije pogledao film, posebice je snažan).

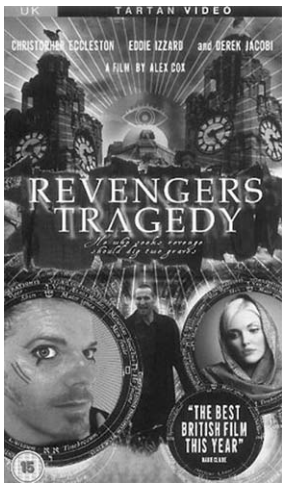

Tragedija osvetnika

Alex Cox uglavnom je poznat samo po jednom, svojem prvom filmu *Repo Man*. No, on u stvari snima odlične, inovativne filmove već dva desetljeća, uglavnom izvan Hollywooda i bez pristupa holivudskim financijama. Mnogi njegovi filmovi nisu dobro distribuirani i teško ih je vidjeti, no među onima koje sam gledao mislim da su *Sid i Nancy*, *Walker* i *El Patrullero*, u najmanju ruku, remekdjela. Tom nizu sada možemo dodati Coxovo najnovije djelo *Revengers Tragedy*. Film je uprizorenje istoimenoga jakobinskog komada Thomasa Middletona smješteno u suvremenost ili bolje rečeno, u blisku budućnost, u postapokaliptični, prljavi Liverpool. Ubojstvo, silovanje, incest, bratoubojstvo, samoubojstvo, osveta, podmitljivost, korupcija i groteska (otrovane lubanje!) redovito se zbivaju; Middletonova se vizija dobro prevodi u suvremeni svijet prljavih sirotinjskih četvrti i pomodnih klubova. Coxova je režija uvijek vizualno inovativna, s fluidnim pokretima kamere, neobičnim kadrovima i neočekivanim rezovima i umecima. Soundtrack je uglavnom vibrirajuća *dance* glazba, a tu je i velika raznolikost načina govora, od Middletonova nevezanog stiha i slenga britanske radničke klase, do formalna, standardizirana jezika medija i političkih govora. Film je u cjelini i kaleidoskopski i suptilan, i doista uspijeva prenijeti *ton* komada, koji je istodobno i nihilističan i apsurdan.

(Ne)kultni filmovi

Gledanje tog Coxova filma neki dan podsjetilo me na druge novije filmove koje se, prema mojemu mišljenju, MORA prepoznati kao velike kultne filmove, no koji to iz neobjašnjivih razloga nisu. Ovdje je kratki popis koji treba imati na umu. Sve su to zapanjujući filmovi koje gotovo nitko nije pogledao i koji tek trebaju dobiti nešto poput priznanja koje zaslužuju; nemaju čak ni *underground* ugled, recimo, odlična filma Richarda Kellyja *Donnie Darko*.

To su: *New Rose Hotel* Abela Ferrare, *The 24 Hour Woman* Nancy Savoce, *Perdita Durango* Alexa de la Iglesie i *Crush* Alison Maclean. Z

S engleskog prevela Lovorka Kozole

Čitajte provjereno.

Dorino Manzin

Manjine civilnoga društva

Snježana Klopotan

Etički tretman životinja apsolutno je dio civilnoga društva, u civilnom društvu danas treba postojati širi konsenzus među različitim tipovima udruga koje se bave ljudskim pravima i srodnim područjima

Javnost vas poznaje kao predsjednika Iskoraka, udruge za promicanje i zaštitu različitih spolnih usmjerenja, no manje je poznato da ste vegetarijanac. Što vas je ponukalo na vegetarijanstvo?

– Više toga. U početku više zdravstveni razlozi, no tek kada sam počeo studirati indologiju, ozbiljnije sam se upoznao s indijskom filozofijom, koja se velikim dijelom temelji na vegetarijanstvu. To, naravno, nije oduvijek bilo tako, jer su se u vedskom sustavu životinje itekako klale u obredima, ali hinduizam i budizam se, kao dvije najprominentnije istočnjačke religije, u velikoj mjeri temelje na vegetarijanstvu. Prema njihovim etičkim tumačenjima apsurdno je uspoređivati klanje krave s ubiranjem mrkve iz zemlje. Iako, principijelno gledano, i jedno i drugo jest ubojstvo, to je neusporedivo zbog količine patnje koju doživljava životinja. Vegetarijanac sam već devet godina i primijetio sam da se mnogo bolje osjećam, da sam pokretniji, smireniji, imam više energije i snage, i to se konkretno vidi. Vegetarijanstvo bih preporučio svakome, jer je doista zdravo, u svakom smislu.

"Što ti onda jedeš?"

Koliko ste takvim osobnim izborom utjecali na bliski krug ljudi iz svoje okoline?

– Neki u mojoj obitelji postali su vegetarijanci nakon mene, no uistinu nikog nisam prisiljavao na to jer mislim da to ne bi bilo korektno. U početku sam stalno slušao pitanja poput: "A što ti zaboga onda jedeš?". Ljudi jednostavno ne znaju da je vegetarijanska kuhinja toliko raznolika i uopće nije istina kada kažu da je skuplja. Svojedobno sam potpisao peticiju za uvođenje vegetarijanskih obroka u studentske menze i to se ostvarilo. S obzirom na kvalitetu hrane koja se tamo nudi mislim da je to prilično dobra kuhinja. Isto tako, kad putujete avionom morate unaprijed najaviti da želite vegetarijanski obrok. Dakle, oni polaze od pretpostavke da svi jedu meso. To, naravno nije krucijalni problem, ali je jedan od pokazatelja da se prehrambene navike u našoj kulturi temelje na mesu. Analogiju vidim u heteronormativnosti – pretpostavlja se kako smo svi heteroseksualni. Ako nisi, onda je to nešto čudno i neobično. Dakle, ne polazi se od pretpostavke da postoje različiti ljudi i različite sklonosti – političke, seksualne, prehrambene i sl. Ta uniformnost kulture, običaja i tradicije je zajednički problem. Nije problem u tradiciji, nego u tradicionalizmu, kao što nije problem u moralu nego u moraliziranju. Ta dva para oprečnih kategorija očituju se i kod gej prava i kod prava životinja.

Koliko je gej populacija u Hrvatskoj uopće zainteresirana za vegetarijanstvo i za prava životinja?

– Iz internih razgovora siguran sam da u Iskoraku ima oko 30 posto vegetarijanaca. Naravno, razlozi su različiti, ali sigurno je da kod većine ljudi u Iskoraku koji su vegetarijanci ili vegani postoji etička motivacija i da smatraju neprihvatljivim da čovjek ubija životinju kako bi preživio kada može živjeti i na biljnoj hrani.

Kako je vaša okolina prihvatila dvostruko nepopularan životni izbor – deklarirali ste se kao homoseksualac, i kao vegetarijanac?

– Iskreno, na više sam predrasuda naišao među homoseksualnom populacijom zbog svojeg vegetarijanstva, nego među vegetarijancima zbog homoseksualnosti. Naravno, to nije opće pravilo. Sigurno je da među gej populacijom kao i među *straight* populacijom ima i vegetarijanaca i okorjelih mesojeda. U našem društvu čovjek da bi zaista postao tolerantan očito mora biti manjina u svakom pogledu, a ja sam na neki način i etnička manjina. Dakle, ako si nacionalna i seksualna manjina, manjina u prehrambenim navikama, onda i vjerska… moraš biti tolerantan.

Ekološka mudrost

U programu Iskoraka u stavci "ekološka mudrost" zalažete se za pravo na zdrav okoliš, ekološki prihvatljiv gospodarski razvoj, zaštitu i etički tretman životinja i biljaka te bioetičku zakonsku regulativu. Zašto ste odlučili takve stavove uvrstiti u svoj program?

Ljudi često kažu da su homoseksualci neprirodni i nastrani i da toga nema čak ni u životinjskom svijetu, a kada im pokažeš da ima, tada kažu: "Pa nismo mi životinje"

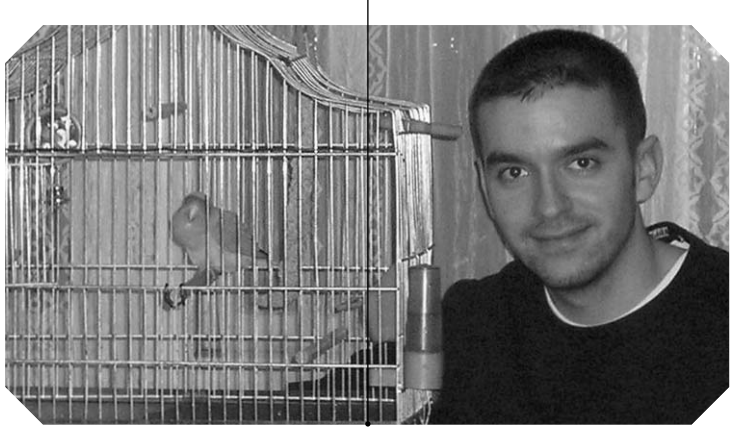

– Mi smo kao grupacija ljudi vrlo diskriminirani u društvu i susrećemo se s užasnim problemima. U današnje vrijeme druge manjinske zajednice možda se ipak neće suočiti s tolikom količinom nasilja i mogućnošću da te netko napadne na cesti zbog sumnje da si gej. Dakle, kad si u takvoj situaciji postaješ senzibilniji i počinješ razmišljati malo i šire. Zato nije bez veze da se u našem programu, osim ekološke mudrosti, spominje i mir. Sudjelovali smo u prosvjedima protiv rata u Iraku, čime smo jasno htjeli dati do znanja da se zalažemo za antiratnu politiku i izgradnju mira, tolerancije i nenasilne komunikacije. "George Double Idiot Bush" uspio je Crkvu i Iskorak ujediniti u otporu prema ratu u Iraku… doista je čarobnjak. Isto tako, koliko god da muškarci čine većinu članova naše udruge, ona se zasniva na feminističkim principima, jer da nije bilo feminizma ne bi bilo ni gej aktivizma. Osobno smatram, a i drugi, s obzirom na to da su na skupštini jednoglasno prihvatili taj program, a možda i nisu vegetarijanci, da je etički tretman životinja apsolutno dio civilnoga društva. Volio bih kad bi se udruge koje promiču prava životinja više pridružile toj civilnoj sceni, naravno, pod uvjetom da ih ta civilna scena u Hrvatskoj prihvati. Mislim da u civilnom društvu danas treba postojati jedan širi konsenzus među različitim tipovima udruga koje se bave ljudskim pravima i srodnim područjima. Ja vidim mirovni aktivizam, ženski aktivizam, LGBT aktivizam, prava etničkih, nacionalnih i vjerskih zajednica te životinjska prava kao cjelinu.

Na koji način Iskorak kao udruga u praksi provodi načela ekološke mudrosti?

– Kada se počeo organizirati Gay Pride početkom ove godine, na Odboru Zagreb Pridea donijeli smo odluku da nećemo tražiti novac od američkih i britanskih donatora zbog rata u Iraku, a isto tako ni od mliječne i mesne industrije. Da budem iskren, prilično sam pragmatičan, pa smatram da je bolje uzeti novac od mesne industrije, pa ih trošiti na ljudska prava, nego da oni to dalje ulažu u ubijanje životinja. Tako bih vrlo rado uzeo od Amerikanaca milijune dolara i potrošio ih na promociju svih ljudskih prava, dakle i socijalnih, u Hrvatskoj. Isto tako bih rado uzeo novac i McDonald'su, koji godišnje pobije milijune goveda. To je prestrašno.

Pratite li rad gej udruga u svijetu koje se ujedno zalažu za prava životinja i što mislite o takvoj vrsti aktivizma?

– Da se mene pitalo, najradije bih se bavio i mirovnim aktivizmom i općenito ljudskim pravima, gej pravima, pravima životinja, itd. Međutim, mislim da nije ozbiljno da se netko bavi svim i svačim pa onda sve što radi, radi polovično. Koliko god da simpatiziram Prijatelje životinja i aktivizam za prava životinja općenito, nikad nisam htio aktivno u tome sudjelovati, baš zato što se bavim Iskorakom i to je nešto što želim provesti u potpunosti. Ipak, kada razmišljam o svemu tome, čini mi se da ljudski rod na neki način napreduje, kako se očovječuje s vremenom. Prije 500 godina nije bilo ni govora o pravima žena, a ipak se od emancipacije žena od devetnaestog stoljeća do danas napravio značajan pomak. Od sedamdesetih godina prošloga stoljeća znatno se više počelo raditi na pravima seksualnih i rodnih manjina. Postavlja se pitanje hoće li i prava životinja ikada doći do razine političkog mainstreama i hoće li u budućnosti vegetarijanstvo biti nešto što će se smatrati politički korektnim. To je teško prognozirati. Osobno mislim da vegetarijanstvo neće biti nužan imperativ za civilno društvo, ali će to sigurno biti, što se već i sada nazire, etički tretman životinja. To znači da će se, prije svega, znanstveni radovi morati temeljiti na određenom etičkom kodeksu, u smislu da se nijedno živo biće, pa tako ni životinju, ne može podvrgnuti mučenju kako bi se dokazala neka znanstvena činjenica.

Različitofobija, predrasude i mentalni poremećaji

Smatrate li da možemo govoriti o istoj vrsti diskriminacije kada su u pitanju homofobija, mizoginija, rasizam i sl. kod ljudi i specizam, diskriminacija zbog pripadnosti drugoj vrsti, kod životinja?

– Svakako. U Hrvatskoj postoji neokonzervativni pristup svemu. Nameće nam se da svi moramo biti bijelci, Hrvati, katolici i, naravno, heteroseksualci. "Nećeš ti za nedjeljni ručak jesti neku travu, zna se što se jede, a petkom možemo jesti ribu, jer nije meso." To se

@nimal portal

zove različitofobija. Ljudi, ne razmišljajući, preziru sve što je drukčije, sve što je imalo različito, neovisno o čemu je riječ. Da se barem malo uzdignemo iznad svoga prašnjavoga dvorišta, bili bismo sretniji.

Homoseksualci u svijetu polarizirali su se oko pitanja treba li, primjerice, lijek za AIDS tražiti testiranjem na životinjama, odnosno na primatima, s obzirom na to da se AIDS smatra "gej kugom" i usko se veže uz gej populaciju.

– Ja bih to izjednačio s drugim testiranjima lijekova za bolesti poput tuberkuloze, raka i sl. Osobno sam vrlo zdušno protiv testiranja na životinjama i cijelo pitanje treba sagledavati u širem kontekstu. Čovjek ne može zbog bilo kojih svojih ciljeva podvrgnuti mučenju i torturi drugo živo biće. To je moj konačni stav, iako mi je jasno da o tome još dugo neće doći do konsenzusa. Međutim, testiranje životinja u kozmetičkoj industriji smatram perverzijom. Prema nekim svjedočanstvima, osobito iz organizacije PETA-e, možete vidjeti kako kozmetička industrija testira svoje proizvode kapanjem kiseline zečevima u oči. Ili, recimo, da bi se ustanovio ph faktor kreme za sunčanje, mažu miševe time i lijepe ih na aluminijske folije. Odvratno!

Koliko se osobno pridržavate etičkih načela, na primjer pri kupnji kozmetike ili odjeće?

– Nosim jaknu od umjetne kože. Stvarno ne znam što se nekome mora dogoditi u glavi da bi ubio prekrasnu zmiju i da bi nosio/la torbu od njezine kože na neki domjenak kako bi ga snobovi primijetili. Takve osobe imaju kompleks manje vrijednosti i trebaju stručnu medicinsku pomoć. Također, u potpunosti se slažem sa sloganom da krzno nose predivne životinje i odvratni ljudi.

Zanimljivo je da ste za primjer nošenja kože uzeli baš zmiju…

– Nevjerojatno je koliko ljudi imaju predrasuda prema nekim životinjama zbog naslijeđenih tradicionalnih elemenata. U judeo-kršćanskom sustavu zna se da je zmija "kriva za sve", odnosno da je sotona uzeo obličje zmije kako bi nagovorio ženu da zgriješi. U našoj kulturi zmija je uvijek bila predmet predrasuda, straha i odbojnosti do te mjere da se u našoj tradiciji smatra da kada sanjaš zmiju imaš neprijatelja, a ako sanjaš štakora znači da će biti štete. Dakle, riječ je o kulturno uvjetovanim predrasudama. Inače, imam nekoliko kućnih ljubimaca, pa i štakora. Divan je.

Jedina pogreška prirode

Koliko je etičan lov, osobito pod parolom očuvanja prirode i ekološke ravnoteže?

– Nikako ne mogu razumjeti da dopuštamo jednom Ralfu Schumacheru da dolazi u Hrvatsku ubijati medvjede. Gadi mi se vlast koja to dopušta i ja bih toj osobi doživotno zabranio ulazak u Hrvatsku. S kojim pravom on ide sportski ubijati medvjede? Isto tako, u Istri su napravili veliki ograđeni prostor s fazanima, zatim doveli turiste, obično iz Italije ili Slovenije, dali im puške u ruke i onda ih pustili da ubijaju fazane u tom ograđenom prostoru. I to se smatra sportom! Općenito mislim da je lov zločin i da samo psihopati koje treba dubinski liječiti mogu smatrati sportom ubijanje drugih živih bića iz razonode. Znam da to grubo zvuči, a osim toga, ne volim kada se nekoga tek tako proglašava bolesnim… znate i zašto to kažem. No, za sve treba imati argumente. Mislim da je dobro ako je čovjek vegetarijanac. No, čak i ako nije, ako ima svoje životinje koje uzgaja i ako ih ne podvrgava patnji kao što je slučaj u masovnoj mesnoj industriji, onda je to nešto drugo. Isto tako, ne možeš zamjeriti Eskimima što nisu vegetarijanci. Dakle, postoje neke uvjetovanosti u životu koje ne kontroliramo. Kad bih sada umirao od gladi, vjerojatno bi moj instinkt bio da pojedem meso, samo da bih preživio. Ali, pucati na životinju i to nazvati sportom, to smatram mentalnim poremećajem. Ne nalazim argumente koji bi opravdali lov, čak ni u pričama kako lovci uspostavljaju ekološku ravnotežu. To je brutalna laž. Ako je itko ugrozio bio-ekološki sustav, onda je to čovjek. Postoji aforizam koji često koristim kad god vidim neku nepravdu u svijetu – "Čovjek je jedina pogreška prirode". Mislim da ipak postoji smisao čovjekovog postojanja, no kad vidim što sve ljudi rade ponekad se zapitam nije li stvarno čovjek pogreška.

Homoseksualne životinje i nastrani ljudi

Smatrate li da znanstvene potvrde homoseksualnosti i transseksualnosti kod životinja na neki način podržavaju legitimitet manjinskih seksualnih identiteta?

– Da. U svim dosadašnjim istraživanjima koja su neovisno provođena pokazalo se da u ljudskom rodu postoji oko 10 posto homoseksualnih osoba. No, homoseksualno ponašanje detaljno je opisano i u oko pedesetak životinjskih vrsta, od kojih se ističu primati, morski sisavci, kopitari, zvijeri, glodavci i ptice. Neka istraživanja su, na primjer, pokazala da su svinje gotovo 100 posto biseksualne. Činjenica je da homoseksualno ponašanje nije isključivo ljudska karakteristika. Znanstvena istraživanja tu činjenicu potvrđuju, odbacujući pritom čvrste, ali, dakako, neutemeljene predrasude. U mnogih se vrsta mogu ostvariti i doživotne veze među homoseksualnim partnerima. Kod bonobo majmuna, kojima je seksualnost temelj svih socijalnih interakcija, 50 posto svih seksualnih aktivnosti zauzima homoseksualno ponašanje. Kod riba se javlja transseksualnost, pa mogu promijeniti spol u svrhu reprodukcije. Kod pingvina se javlja čak i prostitucija, a postoji i situacija da istospolni parovi odgajaju mlade. Ljudi često kažu da su homoseksualci neprirodni i nastrani i da toga nema čak ni u životinjskom svijetu, a kada im pokažeš da ima, tada kažu: "Pa nismo mi životinje". Ta dvostruka mjerila, to licemjerje, na najbolji način je definirao znanstvenik James Weinrich rekavši da kada životinje rade ono što nam se sviđa, onda kažemo da je to prirodno, a kada rade ono što nam se ne sviđa (kolju jedna drugu i sl.), onda kažemo da je to bestijalno.

Na nekim Internet stranicama može se pronaći stav da je zooseksualnost, iskorištavanje životinja na seksualan način, ista vrsta orijentacije kao i homoseksualnost, biseksualnost i heteroseksualnost?

– Kada postoji samosvjesni odabir odraslih, mentalno zdravih osoba, možemo govoriti o privatnoj stvari pojedinca i nečemu na temelju čega se tu osobu ne smije diskriminirati. Sve drugo gdje toga nema, dakle, kada je riječ o djeci, mentalno retardiranim osobama i životinjama, koje ne mogu dati takav pristanak, riječ je o brutalnom iskorištavanju, koje nema nikakve veze s ljudskim pravima. Negdje mora postojati granica. Kada nema obostranog pristanka, čak i u heteroseksualnom odnosu, govorimo o silovanju. Životinja nikada ne može dati pristanak. Osobno osjećam najdublje gađenje prema tome. Mislim da je upravo to neetički tretman životinja, a vjerujem da postoji konsenzus velike većine ljudi da je to tako. Još mi nije jasno zašto se ti sadržaji mogu legalno kupiti. Ako se ikada pokrene inicijativa da se pornografski sadržaj sa životinjama zabrani, vjerujem da bi bilo logično da to pokrenu udruge za zaštitu životinja, a mi ćemo ih u tome podržati. Ispada da ako možemo ubijati životinje da bismo ih jeli, ako možemo na njima obavljati eksperimente, znači nije problematično ni to da ih seksualno iskorištavamo. Možda će se baš ograđivanjem od toga početi širiti daljnja svijest o pravima životinja.

Borba protiv neznanja

Snježana Klopotan

Spektar o nasilju nad životinjama

Broj 23 nagrađivanog srednjoškolskog magazina *Spektar* naslovnim sloganom *I životinje muče, zar ne?* najavljuje kao temu broja nasilje nad životinjama. Društveno osviješteni učenici i učenice Kemijske škole u Zadru, vođeni profesorom Edom Končuratom, i ovaj su se put prihvatili obrade provokativne i slabo osviještene teme, s jednakom hrabrošću, otvorenošću i živim kritičkim duhom kao i kod prethodnih tema o nacionalizmu, homofobiji i sličnim nepopularnim pitanjima. Temat otvaraju informativni i podrobno istraženi članci o pokusima na životinjama, koji uključuju i popis tvrtki koje svoje kozmetičke proizvode (ne) testiraju na životinjama.

Treba spomenuti da su suradnici *Spektra*, nastojeći što kvalitetnije obraditi temu vivisekcije, pokušali doći do podataka o korištenju životinja u laboratorijskim istraživanjima i testiranjima u Hrvatskoj. Kao što se moglo i očekivati, od institucija koje se u Hrvatskoj bave takvim istraživanjima dobili su odgovor kako o tome ne smiju govoriti. U okviru temata slijede tekstovi o uzgajanju i ubijanju životinja radi dobivanja krzna, o izlovu kitova, o iskorištavanju i ubijanju životinja u svrhu *zabave* (borbe s bikovima, borbe životinja, lov, cirkus), o prihvatilištima za napuštene kućne ljubimce te o pojedinim udrugama u Hrvatskoj koje se zalažu za prava i zaštitu životinja. Nasilje nad životinjama dodatno je rasvijetljeno razgovorima s Domagojem Pintarićem, predsjednikom udruge Prijatelji životinja, Dirče Kružičević, predsjednicom splitske podružnice udruge Prijatelji životinja te Nikolom Viskovićem, pravnikom i autorom knjige *Životinja i čovjek*. Veći broj *Spektrovih* stranica posvećen je i ekologiji, a ističu se prilozi o projektu *DružbAdria* i popis ovogodišnjih ekoloških incidenata u Hrvatskoj. Značajno mjesto u broju zauzimaju i razgovor s Aleksandrom Štulhoferom o seksualnosti, tekstovi o ratu u Iraku, reportaža s antiratnog prosvjeda u Zadru u veljači ove godine te esej o zagljupljivanju nacije emisijom *Story Super Nova*. Kvalitetom pisanja i predanim bavljenjem ozbiljnim društvenim pitanjima *Spektar* daleko nadilazi okvire standardnog srednjoškolskog časopisa i može mnogim hrvatskim tjednicima poslužiti kao primjer pametnog pisanja, izniklog iz kritičkog razmišljanja svojom glavom i srcem.

Projekt *Zašto vegetarijanstvo?*

Dana 5. studenoga udruga Prijatelji životinja organizirala je na Fakultetu političkih znanosti projekciju kratkog filma *1994.*, u kojem se prikazuju različiti oblici nasilja nad životinjama. Nakon projekcije uslijedila je vrlo živa diskusija o vegetarijanstvu te o zaštiti i pravima životinja. Projekcija i rasprava organizirani su kao dio projekta *Zašto vegetarijanstvo*? Prijatelja životinja i FARM Sabina Fund. FARM (Farm Animal Reform Movement) je američka nacionalna, od poreza oslobođena edukativna organizacija, koja se bavi zagovaranjem biljne prehrane i humanog odnosa prema farmskim životinjama. U njihovu sjedištu u Washingtonu osmero djelatnika radi putem *grass-roots* mreže od više od 1000 aktivista u svih 50 država SAD-a i nekoliko kanadskih pokrajina.

Ove godine, među 64 korisnika Sabina Funda iz čitavoga svijeta je i udruga Prijatelji životinja, čiji je projekt o promoviranju vegetarijanstva/veganstva jedan od deset odabranih projekata.

U sljedećih deset mjeseci projekt će se sastojati od informativnih štandova, javnih projekcija, debata i predavanja o prehrani ne-životinjskim proizvodima, a čitavo vrijeme skupljat će se i potpisi za uvođenje vegetarijanskih obroka u javne institucije.

Egotrip

Još samo jedna i šlus

Željko Jerman

Nu, tješi se maximom koju je reko (taj i taj... zaboravih odavno to ime) – NAŠA JE VELIČINA U TOME ŠTO SMO SPOZNALI DA SMO TAKO MALI. E, otada ja polako prelazim u JA... Ova sudbonosna rečenica u mom životu razotkrila mi je smisao postojanja, što će me izbaviti iz zatvora nagađanja i naučnih nalaženja onog što odavno JESTE, i odvesti na slobodu STVARALAŠTVA gdje caruje duh stvarnog otkrivanja, u prirodi (Kozmosu) nepostojećih toplih voda, što će pak rezultirati stalnim NEMIROM... ali i SREĆOM... ponekad nemjerljivim zadovoljstvom

Dakle poriknuta šira familija kojoj je, sem časnih zauzetaka Menom ma kakav god bio, dugokos kad ni Dugi ni kosi nisu vidjeli još nobenoga dugolasca, a nonu moju dragicu il tetu Dinkicu ni smetalo ni kada sam pijan dolazio im s porigotinastom trajnom, dakle sada se ista pitulji fe-mili – kada ću im doći? Ziherica: kad se najdu na nečijem imendanu, ili skupa slave ujo Karlo i barba Drago... a morti im se pridruže i moji starčeki, tam gori u izdanju mladolikih zaljubljenih taubeka, jer moj očka Puba se zove Dragutin (jasno, ko i tu doli), i svađaju se Istranin Flego Drago i Primorjac Marković Karlica jel slave Karla il ga šalju u pičku materinu s tim potalijančenim imenom (Bože oprosti im, čine to pred mojom pobožnom nonom, vlasnicom te pičke), dakle ziherica: u pauzi šporkanja svi MENI zapopevaju: ''Dojdi nam dojdi, Željkec naš drag''... A tukaj su čim bi došao im pitali kada ću otići. Primjerice mamina sestra Albina u Praputnjaku: ''Miliću, kako si? A kad si došal? A kad greš ča''? Ovo je meni teško napisat jerbo sam đačić u kompjuterizacijskoj pismenosti, a i je, inače... teško, pitajte Darka Čurdicu kada sretnete njegov DUH, on, ne duh! nego Čurdo dok je još bio živ i obaral mačke ko ja nekada u Puletu travarice, vrlo dobro zna... dao mu ja neke svoje tzv. pjesme da ih čita tj. ''recitira'' a u njima uza svu štočakajvštinu bilo puno praputnjarskih lokalizama, e, a tu ima dulje E nego što je duga Srbija, pa jak naglasak na A kada je pri kraju riječi, E, I, O, U... tj. na svim samoglasnicima te jošte sijaset sitnih caka... no Darkec je sve učas proahtal ne zahvaljujući mojim črčkama, već mojem čitanju. Dva sam mu puta pročitao dotično onak ko da sam za stolom u tete Albine i svadim se s njenim sinom, mojim vršnjakom ki je bolji; Oj Diname, (g)oli Hajduče. Znači, glupo je stavljati akcente kada ni maher pok. glumac Čurko nije njima uspijevao ni približno dobiti taj VILANSKI zvuk koga sam forsirao, sve dok nije čuo kako to treba zvučati. I eno ga gori s mojom velom primorskom obitelji, i eto sasvim je savladao taj velikoj većini Kravata i Krava(tica) sasvim nemušt jezik... prije bi razumjeli Demurov Spiralni proglas broj 211 na 10-tu nego moju ljutu nonu kada se karala sa dedom u Zagrebu...

Ha? Prost velite Ljepotice? Ma ča prost... karati znači u tom djeliću Lipe naše Žemlje svađati... pak bi moja nonica po dolasku u Zagreb (a došla je samo zato da bi po početku Voćarske hodala gori – doli, nervozno čekajući poštara i poštu iz Praputnjaka) znala ispričati i ovo: ''Ma znate ča ima novega? Laura se pokarala s frajerom ''... a malom Željkotu bi neugoda... em je bio zaljubljen u tu prekrasnu Vilanku iako je tek krenuo u prvi razred osnovne, em kako to nona kočijaški priča a ide va crikvu i VJERUJE više čak od njega, koji je želio kada odraste biti svećenik... no smiri se mali kontrapedofil (obožavao je puno starije cure, čak i gospođe, ama čak i starice!) kada dozna ne, prvo nije jebala se nego svađala, drugo frajer nije neka tipčuga, nego izraz za zaručnika!

Purger gal

Elem, nebum došel još tak skore! Vama Gore! Što ću vam ja, dragi moji, možete igrati belu, briškulu, šnaps i trešete i bez mene. Tu sam vam uvijek dobro došo, falio baš ja da popunite ekipu, no gori vas ima za sastavit cijelu nogometnu ligu, ne momčad il djevojčad. A ovdeka imam još jako puno posla, pa ma koliko ga je nemoguće uraditi prije dolaska motorne kosilice zvane Smrt, trudim se da učinim pod kraj što je moguće više. I uz maleraj skribomanim, pa snimam naveliko i nadam se napraviti pokoji filmić, izučavam ovu kantu koju vi nikada vidli niste, kako bi i njome nešto kreirao, a sada se iznova idem igrati i (ko već jednom ranije) GALERISTE, tj. voditelja galerijskog programa kojeg sam već vodio, i to dobro vodio... ha, bogati Ljubičiću – ću-uu, češnjakškrabalo, vodit ću spet ja PURGER gal. Ghetto u Getu u SPLITu! To ti je tamo gdje je nekada bilo Kazalište mladih, pa je nekom glumatoru pala cigla na glavu, pak je neki buđa njegov kum iselio Slobodnu art školicu (đe sam ti mrtvi pjesniče i ja povremeno šljakal) sa najhižice iz Prokurative tam gdje padaju cigle, a u taj haj-prostor uselio glumatore i glumatorice. A ča sam uživa u tom prokurvanom objektu... kada bi prošla nastava i svi ošli osto ja solo u puno plemenitih soba, s frižiderom punim piva, ter izašo na onaj dugački balkon da udahnem splitskog, burom pročišćenog vazduha, pa kak na istom balkiću politikanti pjevaju narodu Laži (Svesistemske), dok pevci i kokoši kukurikaju i kokodakaju političke pjesmarice, došlo i meni pa urlo ko Heil Maller u brčiće svakakove pola-litičke pola analitičke govore protiv tada aktualnih vlastodržaca.

A kad bi mi se kosti zaledile ušo bi se uvalit u plemenitu foteljicu i pijuckat plemenitu rakijicu jednog svog discipulusa, i onput bi začas opet sa balkončuge pival pismu kasnim prolaznicima, svaku posvećenu nekome il nekomici, iz oporbe ili vlasti svejedno, sve ti je to, stari moj riknuti ercegovče, ista bagra. Onda bi mi doša onaj kapo od Titanika, kom sam inače zabranio da mi dolazi na Akademiju jerbo je znao, a ja nijesam da je tak čvrknut, odat od studenta do studentice i pridržavat se baš kod suknjica, te im ''komentirat'' uratke tak otvoreno kak nebi ni neki kritičar dlakavog jezika hračkal po ''konceptualistima'' prije 30-tak let, pa se ena dekla čak rasplakala. Velim ja njemu: ''Jebo te, ti si lud, znaš koju ja dobru lovu tu dobivam po satu, ne trgam se džabe cijeli dan, rastjerat ćeš mi rulju a i Miss Rudynski će mi otkazati iako mi daje punu podršku i tješi kada upadnem u depresiju jerbo više od pola prisutnih me za predavanja gleda ko da sam pal iz ludnice u učionu, da znaš... ostajemo frendovi al tu se nećeš iživljavati na početnicima, i gotovo, zadnji te puta upozoravam... letit ćeš preko balkona do, jeba te splitska riva... samog mora''! No draga osoba, taj umjetnik duge plovidbe, furali mi družidbu ma koliko me ometa u pedagogiji, koja mi inače nekako leži od kad pamtim – imam najme neki ugrađeni žiculjak da edukativno djelujem, blebećem ko navinut, ter sam već u vrtiću uz dopuštenje Tete održao prvo predavanje: ''Kako neprimjetno prdit, i ne smrdit'', a u 4. razredu osnovnjaka moja najdraža učiteljica u mojoj Povijesti, gospođa Bakran... (njeno me prezime uvik podsjećalo na Bakrane, te maloNIŠtanske nadute građane, koji su nas gore na brdu povrh zaljeva prezirno zvali Cobanima i VILAnima, a radišni im čo seljani proslavili grad a ne razvikani pomorci tzv. Bakarskom, namjesto Praputnjarskom vodicom, no su im zato moji MRTVI PRIMORCI brđani znali spuštat i riječima i u praksi kada bi se spustili va grad... 1. od puno štofova izabrat ću ovaj: Kak vele Bakrani – kozar kozi kožu dere... oni ti moj Branko krivoslagaju kvačice pa kažu tak – kožar koži kozu dere. 2. divojke bi noseći vino i rakiju na prodaju u Bakar stale kod izvora uz samo more i razvodnjavale piće, što pijani Titanici nisu nigdar skužili...) daklem dala mi učka jedan školski sat da predajem namjesto nje o evoluciji života na Žemlji (ž po bakaraštinski), a ja se raspričao da me ni školsko zvono ni veliki odmor nije moglo zaustaviti (začkomil tek kada me zamolila draga Katica da sjednem na svoje mjesto jer pišemo Školsku zadaću iz hrvatskosrpskog).

Mravlja spika

Onda sam u 6. razrednjaku imao referat na temu *Društveni život u mravinjaku* s eksperimentalnim dokazivanjem da mravi umiju suvislo razgovarati... što je izgledalo ovak; donio ja (onda još nisam bio anarhoindividualista zato malo ja) u školu mravinjak, spojio ga s dva mostića s posudicama gdje je bilo šećera... u posudici A malo a u B puno, jednog mravunca pofarbao u crveno, jednog u žuto (inače su bili Nigeri)... crvenog metnuo na spojku za malo sladora, a žutog za puno... i, bogati ljubim Ljubiči-ću-ću-U vratiše se mravci doma al vratiše se i na mostuljke pa u posude sa... crveni par radnika, a žuti cijelom četom transportera! Šteta što nemam taj referat, uzeo mi ga nastavnik Čordaš i još godinama čitao i prepričavao eksperiment nadolazećim generacijama, sve do penzije.

U sedam-njaku sam već bio član astronomskog društva Oton Kučera pri zagrebačkoj Zvjezdarnici te uz astrognozijske demonstracije trenutno interesantnih i vidljivih nebeskih po-

kolumna

java, poslije subotnjih predvečernjih predavanja za građanstvo, uz mali teleskop bi imao svoje DOpredaje, a jednom sam održao i ''diplomsko'' pravo samostalno predavanje za gimnazijalce o našem Sunčevom sistemu... opet tako zaneseno da me je upravitelj, moj mentor i čovjek koji je izvršio veliki utjecaj na momčića Jermančića – prof. Gabrijel Divjanović jedva zaustavio, a to mu je uspjelo pozivom na kuhano vino u *Stare krovove*... i tamo me lijepo malo zašpotal, ko župnik mladom popu poslije prve mise nabrojio lapsuse, tj. u mom slučaju skretnice: ''Dečec dragi, kud si s planeta, od Merkura do Plutona zavrnul u beznađa Svemirskih prostranstva, crne rupe i antimateriju, kaj si upal u svoj nihilizam tvrdnjom da što uopće postojimo, kada smo samo atom jedan od ona dva vodikova vode, u Oceanu većem od svih zemaljskih oceana zajedno – samo što nisi začuđenim slušateljima preporučio KOLEKTIVNO SAMOUBOJSTVO''. I uz mirišljavo toplo vino, u gostionici koja će poslije postati moje KULTno mjesto, dobronamjerni starčić mi pojasni: ''Vidim ja kako si zanesen i pišeš pjesme o besmislju postojanja, sigurno kmičnog sadržaja, Čovječe mlad si, život je pred tobom, ni okusio ga nisi, ni viskač još probao nisi, sredi si i imaj na umu slijedeće... mi ćemo uvijek samo nagađati o nastanku i nestanku SVEGA i biti će još stotine teorija o tome, ali ISTINU nikada doznati nećemo, ona je rezervirana samo za BOGA ako i njega uopće ima... nu, tješi se maximom koju je reko (taj i taj... zaboravih odavno to ime) – NAŠA JE VELIČINA U TOME ŠTO SMO SPOZNALI DA SMO TAKO MALI. E, otada ja polako prelazim u JA... Ova sudbonosna rečenica u mom životu razotkrila mi je smisao postojanja, što će me izbaviti iz zatvora nagađanja i naučnih nalaženja onog što odavno JESTE, i odvesti na slobodu STVARALAŠTVA gdje caruje duh stvarnog otkrivanja, u prirodi (Kozmosu) nepostojećih toplih voda, što će pak rezultirati stalnim NEMIROM... ali i SREĆOM... ponekad nemjerljivim zadovoljstvom.

Stari krovovi - 10-tak godina poslije

Da, tu su, gdje bi ih našao drugdje? Demur i Martek, te još neki, te na stolu 2 u 8. U prednjoj sobi domoroci gornjograđanski kartaju, a artu sklona mladež opijava se u drugoj prostoriji. Uključujem se u razgovor. Opet teška diskusija! Budelaire, Nadar, Manet... poezija, fotografija, slikarstvo. Neke mačke sa strane očito padaju na naš atraktivan izgled, dugu kosu, otkačenu obleku, no uspaljeni vinom i retoričkim podmetalicama ne šljivimo ih 5%.

Zaljubljenici u svoj medij, žustro ga podržavamo u diskustabilnim pretpostavkama – što je jače sredstvo izražavanja... kist, pero iliti objektiv. Slikar i pjesnik su posebno nabrušeni kontra aparata, a ja ga naravski svim silama branim... al Čedo zagudi a Štampla ga poprati na gitari, svi zapjevaše ko jedan, i USTAŠE a pridruže se i kartaši USTANKOM i pojem, pa to prekida svađalicu jer se, jasno atačmiramo: ''LIJEPA NAŠA DOMOVINO''. Bilo je vrijeme hrvatskog proljeća, i nikada nisam osjetio takvu atmosferu kolektivnog zajedništva.. .od pijanog pilara koji se u stavu mirno lelujao poput grančice masline na maestralku, sveudilj se tuitam držeći šanka, Martekove strine koja je tamo radila i često nam na veresiju davala dve osmice, do starog Branka Ljubičića štono nam je bio blizak samo po dugim kosama i velikoj bradi, te zato kaj nekaj piše.

Stari krovovi – 40-tak godina poslije

Već su tu! Kako se dugo vidjeli nismo, ovako u triju Demuriška, Matete i ja. Izgledamo ko zalutali iz ledenog doba Duge kose među klinčeke i klinčeze 21. stoljeća. Bistri dečki piju vince, nema noalkohol Bier. Ma tko jebe principe, piti ću večeras s njima! Predložim da naš trojac bez kormilara odvesla do Splita i tu začme se žustra rasprava – što i kako? Ali umah padaju idejice ko iz vedra neba kišica... Martek –'' idem, samo ako mogu izvesti akciju SUSRET S UMJETNICOM ANDREOM MUSOM''!!! Ah, nepopravljivi Martek, već vidi i razglednicu poput one njegove antologijske iz Venecije. A i Demurče me odmah (ne)iznenadi svojom zamisli – ''Ja ću napraviti akciju SPIRALA OD USOLJENIH SARDELA NA PERISTILU''. I bi čaša na čašu, a mi bistri dečki sve bistriji i bistriji, do fajrunta, kada najbistriji ko uvijek (V. M.) ode kući, a malo mutniji (B. D. i Ja) odluče se za varijantu IDEMO DALJE! Nu, kako nas davi preveć te-kućica u tijelu, pređemo mi na lovačke majstore, jer, kako tvrdi kolega i art-frend ... ''Ipak... samo jednom se živi umjetnost... spiralno...'' Odspiralimo se i uspiralimo sve dok pred jutro i tu ne rekoše ''dosta, bistri dečki''! Mi im nekaj odgovorimo prebistro za tupe spiralne moždane vijuge priučenih konobara, no kada skuže, onda nam ne povjeruju, pa smo im na kraju dali papirić da imaju crno na bijelo, papirić kojeg smo uredno potpisali ko kod javnog bilježnika: ''Još samo jedna i ŠLUS''.

''OK. bistri, al ovo vam je zbilja zadnja''. OK, više ne bi mogli da su nam dali badave...

Spirale, tjeskobe i brakovi

''Spiralni orgonski = bioenergetski mentalni ambijent odnosi se na kulturološki i umjetnički raspon u spiralnom procesu od mandala do biopjutera... To je kontekst stalnog interkulturalnog (i bio-tehnološkog) pretapanja kroz spiralni deterministički kaos... fraktalne turbulencije...'' (B. Demur)

''A kako se duge vidli nisme, Raša, ne znaš priču o bolesti izmišljenoj il ne, svejedno je, al zove se SY ANXIOSO DEPRESSIVUM što ti na srpskom znači ko bolesna tjeskoba, za penzionisanje stari moj il ne, u mom slučaju NE. Zato slikam sliknuto – SLIKE TJESKOBE... A onaj breave Cezare bi to čita ko ANXIOSO PICTURA... a pjesnik u dijaspori Dubravko Pušek s kojim sam napravio mapu po njegovoj ideji rekao bi: ''Ima sličnosti no nije naša GRAU ZONE to ti je DUNKEL ZONE''... (JA).

''Zar nisu umjetnici i umjetnice i u braku? Odakle se ulazi u tu veliku priču i gdje se izlazi iz nje? Što bruji kada se ostaje i istrajava u Mašini problema?

Roland Barthes dodaje i temu Edipa kao odnosa prema priči. Dakle: Vlasta i Tuđman, nikada Tuđman i Vlasta. Tko se durio i onda prionuo umjetnosti?....'' (V. Martek)

Višespisano – citati iz predgovora u povodu izložbe G3/6, Ghetto, Split.

Noga filologa

Google vs. Doroghy

Neven Jovanović
neven.jovanovic@ffzg.hr

Kad sam tražio porijeklo dubrovačkog natpisa *Non bene pro toto libertas venditur auro*, posegnuo sam prije za Googleom nego za Doroghyjem iz dva razloga. Prvi je bio što nisam imao Doroghyja (za ovu sam ga kolumnu posudio iz knjižnice); drugi, i važniji, bio je što Google radi isto što i Doroghy – ali bolje

U pretprošlom broju *Zareza* bila je *Noga filologa* – ona o Ezopu i Ciceronu u Dubrovniku, ako se sjećate – počašćena opširnim čitalačkim komentarom g. Joška Belamarića. Dogodilo se tako upravo ono što sam priželjkivao: nestao je vakuum i umjesto ogledala pokazalo se tuđe lice; otvorila se prilika za razgovor *Noge* s publikom.

Moram priznati da sam, doživjevši ispunjenje svoje želje, ostao koliko polaskan, toliko i zbunjen. Ustanovio sam, naime, da *ne znam* kako razgovarati preko novina. Točnije, da ne znam kako *razgovarati*; posve dobro znam – kao što, mislim, znaju svi stanovnici Hrvatske – kako se preko novina *svađati*, kako se kostriješiti i rogušiti, vitlati novinskim stupcem kao batinom ili floretom (već prema osobnom ukusu). Ali što da se radi ako netko želi samo dodati svoju priču mojoj?

Evo kamo me dovelo intenzivno mozganje na tu temu: zamisli, filologe, da je razgovor zbilja razgovor, da g. Belamarić i ja čavrljamo čekajući tramvaj, ili šećući Zvončacem (mnogo ugodnija varijanta). I onda napiši što bi ti dodao njegovu dodatku.

Za mene je najintrigantnija bila ona Belamarićeva rečenica u kojoj je – u pravoj maniri *Noge filologa* – spojio na prvi pogled nespojivo: knjigu Zvonimira Doroghyja *Blago latinskog jezika* i Internet pretraživač Google. "Nije trebalo posezati za Googleom da biste otkrili porijeklo natpisa na Lovrijencu; dovoljno je bilo otvoriti dobrog starog Doroghyja."

Veze nevidljive, jače od vidljivih

Studeni studeni. Prijepodnevna ulica ide s juga na sjever, kupa se u suncu, puna je ljudi, stoje, hodaju, nije loše živjeti. Stara mentalna igra: što bi bilo kad bi odjednom nevidljive veze postale vidljive? Kad bismo (kako, mislim, negdje kaže Vladimir Devidé) odjednom vidjeli kako od jednih ljudi izlaze, poput pipaka, konopa, lanaca ili niti, tisuće veza k drugima, velikima i malima, poznatima i nepoznatima, do njihovih čakri, srdaca, glava ili spolovila – ali, s podjednakim intenzitetom, i do sefova raznih banaka i kladionica, do automobila svih tipova i godišta, do najdražeg para cipela, do legije vrećica čipsa od paprike? – Bilo kako bilo, gledali bismo tada – u prepletu s ljudskim mrežama – i mreže tuđih veza, mreže neljudskih veza. Jednu uspostavljaju mobilni telefoni, dok na svojim binarnim dijalektima brbljaju s relejnim stanicama, centralama i, napokon, kolegama na drugom kraju linije. Drugu pak mrežu uspostavljaju kompjutori svih boja, oblika i veličina.

Ostale su mreže pretežno lokalne, tu i tamo imaju neki izboj u drugi grad, drugu državu, na drugi kontinent. No kompjutorska je mreža inherentno kozmopolitska; moj kompjutor, dok stoji tu preda mnom na zakrčenom stolu, u jednom času pinga (ili kako se već, po programerima, zove to kad kompjutori kažu bok! jedan drugome) svoga kolegu u Snowbirdu, Utah, SAD, da bi ga ovaj preusmjerio trećemu, u Bruxelles, i tako ad infinitum – ili barem dok mu ne spustim slušalicu.

Kapanje i plima

Ova je neljudska mreža uznemirujuće nova. Osobno svjedočanstvo: s Internetom sam se prvi put susreo tek kad sam počeo raditi, prije nekih sedam-osam godina. Dobro se sjećam sjedenja i gledanja kako kaplje bajt po bajt da bi se nakon čitave vječnosti na ekranu ispisala lista od četiri točke, doputovavši teškom mukom s poslužitelja Sveučilišta u Virginiji samo da bi me poslala na daljnje kapanje.

No onda je sve krenulo brže od očekivanja. Strelovito su se brzo na Mreži pojavili čak i tako ezoterični sadržaji kao što su dvije tisuće godina stari tekstovi na latinskom; strelovito su brzo postale dostupne – zahvaljujući knjižarama i međubibliotečnoj posudbi preko Mreže – knjige, stručne i ostale, koje dotad nisam znao ni po naslovima. Ali ne samo to; Mreža je bila živa i govorila je. Istom se, naime, strelovitom brzinom proširio krug ljudi koji bi mogli razumjeti ono čime se bavim, ono o čemu razmišljam i što mi je važno. (Ako se bavite nogometom, automehanikom ili medicinom teško vam je zamisliti kako je to pripadati maloj i neuobičajenoj struci, kako je to raditi nešto što ne možete lako objasniti susjedima, ili djedu i baki, dok kimaju glavama i važno govore "aha", ali nemaju pojma što zapravo radite i zašto bi to bilo važno.)

Mreža je učinila da vjenčić od četiri profesora i dvadeset studenata grčkog i latinskog bude preplavljen, i otplavljen, plimnim valom najrazličitijih profesija i sudbina (moj je favorit engleska redovnica, naturalizirana Amerikanka, koja živi u Bologni, brine se ondje za englesko groblje, i odlično piše o Terenciju i o srednjovjekovnoj mističarki Julian od Norwicha) – pri čemu svatko iz tog novog šarenog društva, društva koje ne bih upoznao za pedeset godina radnog staža, ima što reći, i želi to reći, o latinskom, o srednjovjekovlju, o Vergiliju. Strelovitom sam brzinom došao u položaj da ono što radim i o čemu razmišljam mjerim – koliko god to prepotentno zvučalo – sa svijetom.

Google

Gdje je tu Google? On i njegovi kompanjoni pretraživači, kao što znate, traže po Internetu ono što im kažete; otvori se prozorčić u koji utipkate riječ ili dvije, i za desetak sekundi stigne vam popis rezultata (u nekoliko nastavaka; u prvoj rati prvih deset mrežnih adresa, u drugoj rati drugih deset itd).

Rezultati su fascinantni po tome što vode u najrazličitijim smjerovima. Google ne poznaje autoritet akademskih titula i institucija, nije svjestan onih sanitarnih kordona kojima se svaka struka pažljivo izolira od svih drugih, ali ga ne zavode ni šarena ambalaža, samoreklama i debela financijska potpora (najasketskije dizajnirana stranica pojavit će se odmah pokraj skupo plaćenog, hiperprogramiranog vatrometa animacije, boja, okvira i čega sve ne). Google će vas odvesti do lingvistički kodirane baze podataka cjelokupnog korpusa antičkih latinskih tekstova, kao i do stranice na koju svatko može dodati latinski tekst koji je napisao, prepisao ili skenirao; Google će vam reći da postoji Wikipedia (web-enciklopedija, koja nije proizvod nekog leksikografskog zavoda, već zbroj priloga bezbroj dobrovoljaca) na latinskom, kao i one na hrvatskom; Google će za vas pronaći esej koji je o Erazmu Roterdamskom napisao dizajner kompjutorskih igrica, društvo koje u slobodno vrijeme živi na srednjovjekovni način, ili na način rimskih legionara, vijesti dana na latinskom, projekt koji pokušava naučiti stroj da čita Ovidijeve *Metamorfoze*, i studentsku antropološku interpretaciju običaja rimske gozbe; pronaći će tipa koji izvodi Elvisa na latinskom, i reprodukciju rođendanske pozivnice koju je jedna gospođa uputila drugoj u rimskoj Britaniji III. st. n.e. Google pronalazi ono što smo tražili, ali – još važnije – i ono što nismo ni mogli tražiti – jer nismo znali da to na svijetu uopće postoji.

Doroghy

Nasuprot ovim spoznajnim bakanalijama stoji "Doroghy": zbirka latinskih citata, poslovica, krilatica, uzrečica, anegdota, popijevki i različitih drugih zanimljivosti – a istovremeno melankolična, u pohabane i molitvenički crne kartonske korice uvezana knjižica kojoj su na hrptu sitnim slovima nekoć zlatne boje otisnuli naslov BLAGO LATINSKOG JEZIKA (imam u ruci prvo izdanje, Matice hrvatske iz 1966.; postoji i Liberov pretisak iz 1986.). Sve ovo samo po sebi ne znači ništa loše; pod uvjetom da nas zanima neka latinska izreka, Doroghyju možemo postavljati pitanja jednako kao i Googleu; Doroghy se čak nasuprot Mreži pokazuje kao neka vrsta Clinta Eastwooda, jahač usamljen, ali slobodan, netko tko veći dio vremena provodi daleko od luksuza moderne civilizacije i elektrifikacije, ali zato pod vedrim nebom istinskog bitka i tu-bitka. Za razliku od svih web stranica, Doroghy ima *tijelo*, možeš ga uzeti u ruku, možeš prstima osjetiti teksture njegovih korica i stranica, iz njega viri – sama po sebi krcata asocijacijama – rascufana tekstilna vrpca za označavanje stranica. Čak i u usporedbi sa svojim modernim kolegama, s današnjim hrvatskim knjigama, Doroghy se pokazuje nadmoćan i možda nedostižan; u eri kompjutorskog tiska, debelog sjajnog papira i plastificiranih tvrdih uveza jednostavno nitko više nije u stanju napraviti knjigu koja se tako podatno rasklapa i lista, koja tako dobro liježe u ruku. Ne; s fizičke strane Doroghy šije svaki kompjutor, kako god velik i tanak LCD ekran ovaj imao (*experto credite:* govori čitač koji je pozamašnu količinu knjiga i tekstova prošao isključivo na kompjutorskim ekranima).

Ono u čemu je Doroghy slabiji od Mreže jest sadržaj. Odnosno, činjenica da je ono što piše u Doroghyju *zatvoreno*, završeno, i to na tri razine. Prvo, Doroghy postoji u ograničenom broju primjeraka podložnih zakonima materijalnog svijeta; može imati samo ograničen broj stranica, i nalazi se na ograničenom broju mjesta (ako ga nemate kod kuće, možete ga naći samo po knjižnicama ili antikvarijatima). Drugo, u Doroghyju ćemo naći samo ono što je u nj stavio ograničen broj osoba i institucija (autor, urednik, grafički dizajner, izdavačko i tiskarsko poduzeće). Napokon, ono što ćemo u Doroghyju naći možemo tražiti samo na ograničen broj načina – a tih načina ima mnogo manje, i mnogo su manje efikasni, od onih koje nudi Google.

Lisica i jež

Prva je omeđenost frustrirajuća, ali na nju smo svi navikli; moj je studij prošao u ganjanju knjiga kojih nikad nije bilo u knjižnici, u zdvajanju nad istrgnutim stranicama i išaranim tekstovima (kad su intervencije rad studenta iz 1904., to je još zanimljivo, ali kad je netko debelom olovkom pogrešno označio naglaske u Homerovom heksametru, to već smeta). Druga je omeđenost ozbiljnija; iz Doroghyja put dalje vodi k citiranim autorima – koji svi pripadaju istom, ekskluzivnom, relativno homogenom klubu: svi su, naime, knjige. To znači da su, s jedne strane, podložni istim ograničenjima kao i Doroghy sam, a, s druge strane, tu su samo oni odabrani (izdavanje knjiga skupa je djelatnost, i zato manje demokratska od vješanja web-stranica). No najbolnijom se točkom – nekome tko ima iskustvo Googlea i drugih načina strojnog pretraživanja podataka – ukazuje omeđenost mogućnosti da u Doroghyju nešto nađemo.

Tih mogućnosti imamo, slovima i brojkama, dvije (2): možemo tražiti po početnoj riječi latinske izreke, ili nasumce. I bok.

Dok će Google naći sve stranice koje bilo gdje sadrže neku riječ, ili neku kombinaciju riječi, ili neki od tzv. "regularnih izraza" (npr. samo stranice na kojima riječi "samo stranice" dolaze jedna iza druge, ili sve stranice koje sadrže riječi koje počinju na "s-" a završavaju na "-ice"), a na kojem će jeziku ta riječ biti određujemo mi sami – Google čak nudi osnovnu pomoć pri prevođenju – Doroghy ima samo po abecedi poredan popis latinskih izreka s hrvatskim prijevodima (i mjestimično citiranim izvorima izreka, i mjestimično dodanim objašnjenjima). Da bi se traženje dalje otežalo, osim abecednog popisa Doroghy ima i četiri dodatna dijela – *Varia* (*Sve i svašta*), *Anegdote*, *Anacreontica* (*Pjesme za tulum*) i *Curiosa* (*Zanimljivosti*) – a te je dijelove moguće pretraživati samo prema naslovima odjeljaka, ne više po latinskim izrekama, niti po abecedi. Grčki pjesnik Arhiloh napisao je "lisica zna puno stvari, a jež jednu, ali veliku". Prema Googleu i Mreži, Doroghy je jež; pitanje je samo koliko je njegova stvar zbilja velika.

Guglanje

Kad sam tražio porijeklo dubrovačkog natpisa *Non bene pro toto libertas venditur auro*, posegnuo sam prije za Googleom nego za Doroghyjem iz dva razloga. Prvi je bio što nisam imao Doroghyja (za ovu sam ga kolumnu posudio iz knjižnice); drugi, i važniji, bio je što Google radi isto što i Doroghy – ali bolje. Postoje knjige koje Mreža ne može nadmašiti; postoje knjige koje Mreža može kozmetički uljepšati, dati im novo ruho, ali neće dotaknuti njihovu bit (u najboljem će slučaju napraviti od njihova materijala *nešto novo*). Doroghyjeva zbirka izreka, međutim, izravan je prethodnik World Wide Weba – heterogena hrpa tekstova kojoj su pridonosili deseci autora i prerađivača, genijalnih i prosječnih, klasika i anonimusa, strogih filozofa i neodgovornih zafrkanata; kao što Internet na okupu drži *medij* – u angloameričkom svijetu razvijen kôd za prevođenje stanja "ima struje" i "nema struje" – tako i Doroghyjevu građu povezuje medij: latinski jezik kao *poseban* jezik, kao jezik koji označava stanje "ima mudrosti", ili barem "ima naobrazbe".

I u analognom Doroghyjevu svijetu ljudi su smislili tehnologije s pomoću kojih se informacijama prilazi s više strana; to su tehnologije indeksa, ili kazala (postoje indeksi tematski, indeksi imena ili autora, oni po *ključnim*, a ne prvim riječima, pa čak – kao što imaju moderne zbirke citata – i indeksi *svih* upotrijebljenih riječi, na svim u zbirci postojećim jezicima). Doroghy, međutim, indeksa nema (u izdanju iz 1986. dodano je imensko kazalo – kad smo već kod toga, Doroghy nema ni predgovora ni pogovora; i to je stiglo tek u izdanje 1986).

Ma, što će Doroghyju indeksi? Pa riječ je o popularnom izdanju, nije to nikakva stručna publikacija! Isto tako, što će mu predgovor? Pa način upotrebe knjige je samorazumljiv, a jednako su samorazumljive i vrijednost i važnost zbirke latinskih izreka! Upravo ovakav stav učinio je od Doroghyja – kao i od prostora "klasičnih" jezika općenito – crnu kutiju, nešto što možete koristiti na jedan jedini način – ili baciti, da biste posegnuli za nečim zabavnijim. Usto, zatvaranje Doroghyjeva sustava (zatvaranje u većem stupnju nego što je 1966. bilo neizbježno) iz današnje mi se perspektive – iz perspektive guglanja – ukazuje kao čin aristokratske oholosti, nemara prema "raji" (čiji novac ipak nimalo ne smrdi): čemu opterećivati indeksima nekoga tko nema titulu doktora ili sveučilišnog profesora?

A onda je došao Google – skup programa koji su *sami po sebi* upravo indeks divovskih razmjera, interkontinentalnog dosega, dostupan svakome tko raspolaže kompjutorom i vezom prema Mreži – i promijenio svijet u kojem svi mi, uključujući i filologe, živimo, hodamo, stojimo. I razgovaramo.

Uz *Kritiku postkolonijalnog uma*

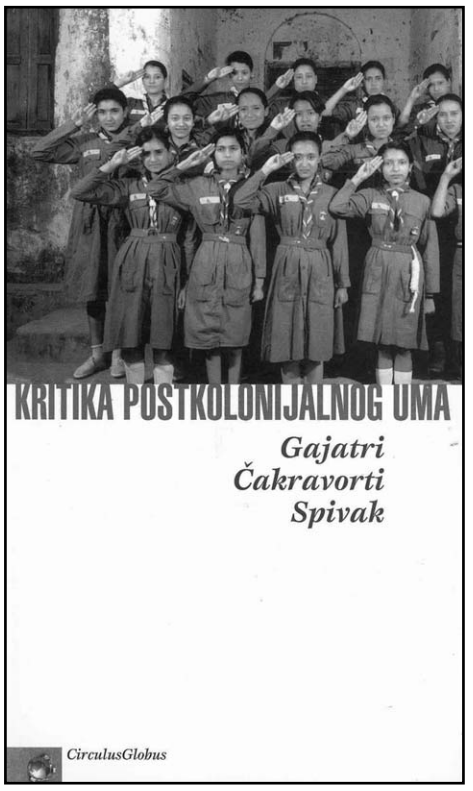

Gayatri Chakravorty Spivak

U sećanje na Edvarda Saida

Predgovor izdanju *Kritike postkolonijalnog uma* na srpskom jeziku; u izdanju Beogradskog kruga

Reči koje slede napisala sam dan pred smrt našeg prijatelja i saborca, osnivača postkolonijalnih studija, Edvarda V. Saida. Želim da pojavljivanje ovog važnog prevoda bude znak zahvalnosti našem izuzetnom učitelju i kolegi.

Prevod *Kritike postkolonijalnog uma* na srpski jezik za mene je poučan događaj. Odnos postkolonijalne teorije prema Balkanu kao metafori predstavlja ključni zadatak našeg sveta. Vaš prevod ćete morati da prevedete za mene da bih bar donekle mogla da ga pratim, dok se postkolonijalna teorija odvaja od svojih provizornih početaka i u tom procesu transformiše. Svi postkolonijalni slučajevi su kontekstualizovani, dakle, različiti. *Kritiku postkolonijalnog uma* je u izvesnoj meri izazvalo Kantovo korišćenje Aboridžina Zapadne Australije. Kako će ovo danas prevaliti put do *evropskog* zamišljanja *Balkana*? Mark fon Hejgen je proširio postkolonijalnu teoriju da bi uključio i sovjetsku Evro-Aziju. Šta ćete joj vi dodati? Moj antikolonijalizam netrpeljiv je prema nacionalizmu, kod kuće i u dijaspori. Kako ćete vi dislocirati to osećanje?

Kao odgovor studentima Odeljenja za slavistiku napisala sam sledeće:

Ako ih savesno definišete, termini *kolonizator* i *kolonizovani* mogu biti prilično elastični. Kada se jedna strana nacionalna država uspostavi kao vladalac, kada nametne svoje zakone i obrazovne sisteme i preuredi način proizvodnje za sopstvenu ekonomsku dobit, mislim da ih tada može koristiti. Posledice njihove primene na široku lepezu političko/geografskih entiteta mogu biti pogubne ako mislimo da postoji samo jedan model kolonijalizma. S druge strane, ako uočimo kako se različite vrste avantura i projekata pretvaraju u nešto što odgovara navedenom uprošćenom opisu, dobićemo snažnu analizu politike progresivizma ovog ili onog tipa. Kako se političke filosofije društvene pravde odnose prema determinantama praktične politike? To staro pitanje dobiće zanimljive odgovore ako nesvodivost kolonijalnog analiziramo na lokalno specifičan i fleksibilan način. Pored toga, ako pogled usmerimo na mesto/mesta kolonizovanog (u skladu s uprošćenom formulom), naići ćemo na veliku raznolikost. To nam daje mogućnost da proučavamo politike kulturnog i epistemičkog transformisanja.

Problem primene tih termina na oblast kojom se bavite puko je praćenje tri najsnažnija modela savremenog kolonijalnog diskursa koji pripadaju Bliskom Istoku, Južnoj Aziji i Latinskoj Americi. Oni referiraju na kolonijalne avanture koje su preduzele pojedinačne nacije kao istraživanje i osvajanje podstaknuto merkantilnim kapitalizmom, koji je praćen sve većim tržišnim potrebama industrijskog kapitala. Nasuprot tome, vaša oblast dislocira političke granice starih multietničkih imperijalnih formacija, otomanske, habsburške, ruske. Istočna granica zadire u teren koji je još udaljeniji od modela pojedinačne nacije. Sledeća velika razlika je prisustvo jednog artikulisanog ideala – raznih verzija *naučnog socijalizma* – koji je dao prividno veću specifičnost epistemičkoj promeni. Iako je model pojedinačne nacije bio skoro uvek praćen eksplicitnim ili implicitnim *civilizatorskim misijama*, one nisu neposredno diktirale političku i ekonomsku strukturu kolonijalne države.

Kada posmatramo te razlike shvatamo da će stvaralačko korišćenje modela kolonizator-kolonizovani u vašoj oblasti produbiti postojeći kolonijalni diskurs i proširiti postkolonijalne studije, i da će tako nastati jedan nov i zanimljiv model.

Kroz istoriju, uvek su govorili moćni ili se o njima govorilo. O oblasti koju vi proučavate ne znam dovoljno da bih se upuštala u detalje, ali kao feministkinja i istraživačica subalternosti, navikla sam da zagledam pore elitnih tekstova i iz njih izvlačim isključene itinerere. Krećući se ka istoku, priroda tekstova se menja. Tu mi u pomoć priskaču moji disciplinarni uvidi. Želim da književnu imaginaciju upotrebim za čitanje sága i letopisa. Kada je u pitanju postkolonijalni materijal, uvek tragam za rodno određenim subalternim subjektom. Pre deset godina sam razgovarala sa ženama iz centralne Azije, a nešto skorije sa ženama iz bivše sovjetske Jermenije. Pričale su mi o teškoćama komuniciranja sa svojim majkama – naravno i bakama – jer im ruski jezik predstavlja prepreku. (Ta jezička barijera prelazi rodnu liniju: upravo zato da bi probio tu barijeru, Nadžibulah, poslednji komunistički predsednik Avganistana, prevodio je *Veliku igru* na paštunski kada je bio ubijen.) Fragmentacija roda nije sasvim isto što i nacionalističko insistiranje na politici starosedelačkog jezika u *novim* nacijama koje se graniče s Ruskom federacijom. Ma kako tome prišli, meni se čini da je to plodno polje za pravu jezički zasnovanu komparativnu književnost, mnogo sličniju studijama kulture nego starijem modelu istočnoevropske komparativne književnosti – gde je ta disciplina i nastala. Kolonijalni diskurs i postkolonijalne studije prema jezicima se nisu dobro pokazali. Oblasti koje vi proučavate to svakako mogu da promene. Odavno govorim da istorija treba da se udruži s književnom kritikom u potrazi za etičkim, koje se ukršta s epistemološkim. Vaše polje može pružiti izvanredne mogućnosti za takav interdisciplinarni rad.

Postkolonijalna teorija se uvek oslanjala na istraživanja intelektualaca-disidenata. Da li je to reprezentacija *drugosti*? Za mene, drugost je filosofski termin koji široko definiše ono što je drugo u odnosu na intencionalnog subjekta. Moj sopstveni intelektualni i politički ukus zazire od samoreprezentovanja kao *druge*. Ali ako mislite na analitičke reprezentacije pozicija koje su druge u odnosu na pozicije kolonizatora (starih i novih) u modelu organskog intelektualca (Gramšijevih *permanetnih ubeđivača*), tu se slažemo. Rodno određeni glas je posebno važan u postkolonijalnom radu, zato što često pokušava da elaborira poziciju koja razotkriva patrijarhalnu kolaboraciju kolonizatora i kolonizovanog. (Argument *surogatnog proletarijata* tu uvodi jednu zanimljivu komplikaciju.) Ne znam kakvi bi mogli biti *recepti* za postkolonijalni rad.

Feminizam i postkolonijalna teorija na određeni način zainteresovani su za društvenu pravdu. Želela bih da verujem da to važi za rad u svim humanističkim i društvenim naukama, možda za rad uopšte. Ali, preuska definicija političkog angažovanja vodi radu s unapred datim zaključcima koji se svode na iste mučne jadikovke. Takva *istraživanja* sam uvek smatrala dosadnim. Isto tako, ne mislim da biramo teorijski model a onda ga primenjujemo na primarni materijal. Mislim da je i sáma proizvodnja teorije jedna praksa i da materija koja se proučava učestvuje u njenoj proizvodnji. Prema tome, mislim da proučavamo sve vrste teorija *zbog njih sámih*, tako da se naša sopstvena čitalačka praksa menja. Pravo čitanje uvek *normira* teoriju. Ako se proučavana materija čita kao *ilustracija* teorije proučavane kao instrument, upravo ono što izmiče čitanju izaziva interesovanje krepkijih korisnika *teorije*.

Kako ćete ovo vi preraditi?

Pobuda čitavog teksta je feministička. Kako ćete na svoju politiku roda, na svoju istoriju roda, nakalemiti filosofske obrise svog rodnog određenja?

Vaš prevod je ugovor za dalji rad. Hvala vam što ste me učinili delom tog rada. A našu zajedničku budućnost posvećujem Edvardu Saidu.

Njemačka

Delacroix – 140. godišnjica smrti

Posebna izložba u Državnoj galeriji Karlsruhe predstavlja radove slikarskoga genija Eugènea Delacroixa (1798.-1863.), najznačajnijeg predstavnika francuske romantike. Izložena su 223 eksponata, među kojima i slikareva vrhunska umjetnička djela iz pariškoga Louvrea i njujorškoga Muzeja Metropolitan. Prema riječima ravnatelja Galerije Klausa Schrenka, izložba je najznačajniji događaj u Njemačkoj ove jeseni. Na izložbi su prisutni radovi iz svih stvaralačkih faza cijenjenoga umjetnika koji je slavu stekao povijesnim slikama, crtežima, litografijama i akvarelima, i kojega smatraju tradicionalistom i osobom koja je utrla put modernoj. U Njemačkoj su prvi put izložene Delacroixove veličanstvene mrtve prirode s cvijećem i akvareli-pejzaži iz putovanja u Maroko 1832. Također je predstavljena slika s prikazom tigra, slavno djelo revoluciji naslovljena *Sloboda na barikadama*, potom *Le Kadd – Marokanski vođa* iz 1837. te posljednja velika slika iz 1863. *Borba Arapa.* O strasti umjetnika prema književnosti svjedoče litografije o Goetheovu *Faustu* i Shakespeareovu *Hamletu*. A Charles Baudelaire je 1863. napisao: "Iako Delacroix bijaše strastveni poklonik strasti, istodobno je hladnokrvno odlučio potražiti sredstva uz pomoć kojih će toj strasti podariti jasan izražaj".

Gioia-Ana Ulrich

Njemačka

Plakati *belle* epoque

Plakatomanija koja je krajem devetnaestoga stoljeća zaokupljala mnoge pariške umjetnike predmet je izložbe u Picassovu muzeju u njemačkome gradu Münsteru. U središtu izložbe radovi su Henrija de Toulouse-Lautreca (1864.-1901.), a ukupno je predstavljeno oko 160 izložaka, većinom posudbi iz dvadesetak velikih muzeja i biblioteka iz pet europskih zemalja. Osim mnogobrojnih umjetničkih plakata, također su izložene slike, crteži i fotografije iz razdoblja između 1880. i 1920.

U posljednja dva desetljeća devetnaestoga stoljeća plakat je postao novi umjetnički medij koji je dobio snažne impulse posebice uslijed tehničkih mogućnosti litografije u boji. Pretečom slikovnoga plakata smatra se Jules Chéret, čiji su motivi prozračnih plešućih figura utjecali na francusku umjetnost plakata u razdoblju *belle epoque*. Svojim plakatom *Moulin Rouge* Toulouse-Lautrec je krenuo stopama Chéreta, no svojim je radovima pridodao vlastitu notu s karikaturalnim, pretjeranim slikarskim potezima i djelomice jarkim bojama. Njegovi plakati plesača i pjevača pripadaju remek-djelima te nove umjetničke forme. Izloženi plakati Toulouse-Lautreca također će razjasniti umjetničku sredinu koja ga je okruživala. Osim toga, predstavljeni su i radovi umjetnika Théophilea Alexandrea Steinlena i Alphonsea Mucha, također dvojice predstavnika francuske plakatne umjetnosti. Pogotovo plakati Alphonsea Mucha za slavnu glumicu Sarah Bernhardt smatraju se umjetničkim vrhuncima francuskoga Jugendstila. Izložba koja je zaokružena reprezentativnim izborom Picassovih ranih radova (Lautrec je snažno utjecao na Picassovo stvaralaštvo) otvorena je do 15. veljače 2004.

Sjedinjene Američke Države

Rekordne cijene postignute na dražbi

Dražba umjetničkih djela impresionista te predstavnika moderne i suvremene umjetnosti u New Yorku započela je velikom senzacijom. Radovi trojice slavnih umjetnika, Talijana Amadea Modiglianija, Francuza Fernanda Légera i britanskoga kipara Henryja Moorea postigli su rekorde svjetskih razmjera. Prema navodima aukcijske kuće Christie's u New Yorku, Modiglianijev akt *Nu couché (sur le côté gauche)* iz 1917. prodan je za iznos od gotovo 26,9 milijuna dolara, dok se očekivalo da dostići cijenu između 20 i 25 milijuna dolara. Još veća zarada nasmiješila se prodavatelju Légerove slike *La femme en rouge et vert* iz 1914.: kubističko umjetničko djelo postiglo je cijenu od 22,4 milijuna dolara, gotovo dvostruko veću od očekivane cijene od 10 do 15 milijuna. Mooreova trodijelna skulptura *Three Piece Reclining Figure: Draped* iz 1976. pronašla je novog obožavatelja za 6,16 milijuna dolara, "samo" milijun-dva manje od procijenjenoga iznosa.

Francuska

Prix Goncourt za roman o Brechtu

Ovogodišnja francuska književna nagrada Goncourt dodijeljena je francuskom piscu Jacques-Pierreu Ametteu za roman *La Maîtresse de Brecht* (*Brechtova ljubavnica*). Ametteov roman pobijedio je tek u petome krugu s pet glasova za i tri protiv, i to u konkurenciji s knjigama *Windows on the World* autora Frédérica Beigbedersa i *Dans la Guerre* autorice Alice Ferneys. Desetočlanom žiriju koji je donio konačnu odluku pripada i Jorge Semprun.

U nagrađenoj knjizi *La Maîtresse de Brecht* autor biografiji velikog berlinskog pisca i redatelja Bertolta Brechta pridodaje još jednu ljubavnicu. Radnja ljubavnog romana smještena je iza kulisa slavnoga Berlinskog ansambla i govori o susretu Brechta, nakon što se iz egzila vratio u poratni Istočni Berlin, i jedne mlade glumice koja radi za tajnu policiju.

Jacques-Pierre Amette, rođen 1943., književni je kritičar pariškoga tjednika *Le Point* i u gotovo četiri desetljeća napisao je tridesetak romana, priča i kazališnih komada, među kojima se ističu *L'homme du silence* i *Confessions d'un enfant gâté*.

Književna nagrada Goncourt ove se godine dodjeljuje stoti put, a u Francuskoj slovi kao nagrada koja najviše stimulira prodaju. Dodjeljuje se uz simbolički iznos od sedam eura (nekadašnjih pedeset francuskih franaka) i ona ujedno osigurava prodaju više stotina tisuća primjeraka nagrađene knjige. Prošle godine nagradu je dobio Pascal Quignard za roman *Les Ombres Errantes*, a prije tri godine Jean-Jacques Schuhl za roman o svojoj partnerici Ingrid Caven. Osim njih, nositelji nagrade su, među ostalim, i Marguerite Duras, Patrick Modiano, Simone de Beauvoir i Andre Malraux.

Političke stranke o LGBT pravima

Ženska soba u suradnji s *Iskorakom*, *Kontrom* i *LORI* provela je istraživanje *Stavovi političkih stranaka o LGBT pravima uoči izbora u Hrvatskoj 2003*. S obzirom da je svrha projekta nepristrano obavijestiti javnost, upitnik je poslan svim registriranim političkim strankama u Hrvatskoj (njih 79), od kojih je 55 potvrdilo primitak upitnika, a njih 8 odgovorilo. U skladu s načelom nepristranosti, odgovore tih osam stranaka objavljujemo bez ikakvog komentara

1. Kakav je stav Vaše stranke prema LGBT pitanjima?

HKDS (Hrvatska kršćanska demokratska stranka):
e) devijacija ljudske naravi nastala većim dijelom pod utjecajem društva.

HNS (Hrvatska narodna stranka):
a) oblici seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja.

HOP (Hrvatski oslobodilački pokret):
c) bolest/mentalni poremećaj + e) drugo: Bolest koja je svojstvena isključivo ljudima, u životinjskom svijetu nepoznata.

HSLS (Hrvatska socijalno liberalna stranka):
a) oblici seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja

HSS (Hrvatska seljačka stranka):
a) oblici seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja

LS (Liberalna stranka):
a) oblici seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja

SDP (Socijaldemokratska partija Hrvatske):
a) oblici seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja

ZEL (Zelena ljevica Hrvatske):
a) oblici seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja

2. Smatra li Vaša stranka opravdanim postojanje LGBT aktivizma u današnjoj Hrvatskoj?

HKDS: Današnji LGBT aktivizam ne odobravamo. LGBT aktivizam koji vodi ispravnoj obiteljskoj politici pozdravljamo.

HNS: Da.

HOP: Svaku bolest treba liječiti, pa je postojanje LGBT aktivizma u tom smislu vrlo pozitivno i opravdano.

HSLS: Prvo od temeljnih načela HSLS-a glasi: Svi ljudi imaju jednaka i neotuđiva prava bez obzira na rasu, nacionalnost, vjeru, spol, politička i druga uvjerenja i nazore, socijalni status i sve druge razlike.

HSS: Ukoliko LGBT osobe smatraju potrebnim aktivnije se zauzimati za svoja prava onda im to treba omogućiti!

LS: Da, LS podržava opravdane zahtjeve LGBT populacije za priznavanjem prava na različitost.

SDP: Da. SDP smatra da je pravo na slobodno iskazivanje seksualne orijentacije i rodnog/spolnog identiteta jedno od temeljnih ljudskih prava. Podržavamo sve aktivističke skupe/grupacije koje se zalažu za aktivnu promociju i zaštitu prava LGBT populacije.

ZEL: Ne samo opravdanim već i nužnim jer u izgradnji pluralističkog demokratskog društva građani Hrvatske ne smiju biti sputavani ni u jednom segmentu osobnog identiteta.

3. Je li dosadašnji program Vaše stranke uključivao sadržaje vezane za pitanja LGBT populacije?

HKDS: Nije! Naš odnos prema LGBT populaciji vidljiv je iz točke 4.1 – Obitelj, našeg programa.

HNS: Ne, jer to nije stvar programa političke stranke, već to jest odnos 'NVO' (NGO) i države, a u ovom slučaju HNS podržava 'NVO-e' u borbi za ravnopravnost i osobni izbor.

HOP: Nije. Nedostatak novca, edukacije i prioriteta problema među kojima je LGBT daleko na začelju.

HSLS: Ne, program naše stranke nije poimenice navodio udruge građana čiji rad podržava, a načelno smo ZA razvoj civilnih udruga i što aktivnije uključivanje svih pojedinaca i grupacija u društvu u aktivni politički život zemlje.

HSS: Ne! Program HSS-a namijenjen je svim građanima Hrvatske, bez obzira na rod, spol, nacionalnost, boju kože ili bilo koju drugu odrednicu.

LS: LS je na 3. Saboru, 25. siječnja 2003. godine donio Deklaraciju protiv diskriminacije zbog seksualne orijentacije.

SDP: Da. SDP od 1990. godine u svom programu zagovara pravo na izbor i s tim povezanu slobodnu seksualnu orijentaciju. To je jedno od temeljnih ljudskih prava i sloboda i ostvarenje toga prava svakako je jedan od ključnih pokazatelja stupnja tolerancije i napretka u ostvarivanju ljduskih prava u jednom društvu.

ZEL: Da, naravno. U segmentu ljudskih prava, za čije promicanje se svesrdno zalažemo. Naglašena je ravnopravnost i jednaka vrijednost svake spolne usmjerenosti.

4. Podržava li Vaša stranka podržava postojeći Zakono o istospolnim zajednicama te uvođenje antidiskriminacijskih odredbi kojima se neposredno zabranjuje diskriminacija na temelju seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja u hrvatske zakone? Molimo da objasnite zašto podržava odnosno ne podržava:
Zakon o istospolnim zajednicama
Antidiskriminacijske odredbe

HKDS: Ne – nije potreban u postojećem obliku.
Ne – hrvatski Ustav onemogućava diskriminaciju.

HNS: Jer se to po političkom stavu HNS-a samo po sebi podrazumijeva.
Da.

HOP: Ne podržavamo Zakon o istospolnim zajednicama, jer je protunaravan.
Kao i pod a)

HSLS:
Da, podržali smo Zakon o istospolnim zajednicama u Hrvatskom saboru.
To je bio naš amandman, baziran na primjeru Zakona o radu.

HSS: Suzdržan. Zakon treba doraditi!
Da. HSS se protivi svim oblicima diskriminacije po bilo kojoj osnovi!

LS: Smatramo da je donekle Zakon povoljan, s time što se u narednom razdoblju mora doraditi.
LS se zalaže za donošenje onih zakonskih propisa koji bi homoseksualnim parovima omogućili registraciju zajedničkog života.

SDP: Zakon o istospolnim zajednicama podržali smo u Hrvatskom saboru, jer mislimo da treba zakonski osigurati prava onima koji žive u istospolnim zajednicama.
Podržali smo sve odredbe koje zabranjuju diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije, jer je to izraz tolerancije i slobode u društvu.

ZEL: Smatramo da taj Zakon daje drastično premalo, no bitan je korak na putu do dobrog zakona na tom području.
Antidiskriminacijske odredbe važne su i dobre jer pružaju uporište za zaštitu.

5. Podržava li Vaša stranka uvođenje antidiskriminacijske odredbe u Ustav RH, posebice u članak 14., kojim bi se neposredno zabranila diskriminacija na temelju seksualne orijentacije te rodnog identiteta i rodnog izražavanja? Molimo da objasnite zašto podržava odnosno ne podržava.

HKDS: Ne. Zato jer u dovoljnoj mjeri već to čini.

HNS: Da – ali u kontekstu zaštite svih manjina i prava na slobodu izbora.

HOP: Ne podržavamo. Isto kao pod a) u gornjoj točki.

HSLS: Da, jer smo protiv bilo kakve diskriminacije.

HSS: Ne! Smatramo da je to pitanje riješeno posebnim Zakonom o istospolnim zajednicama.

LS: Podržava. LS se zalaže za pravo svakog pojedinca na seksualnu orijentaciju, kao sastavni dio osnovnih ljudskih prava i da nitko zbog toga ni u kom pogledu ne smije biti diskriminiran.

SDP: Da. Obrazloženja su ista kao i za prethodne odgovore.

ZEL: Podržava jer je ustavno određenje vrlo bitno – i to bi omogućilo stvarnu pravnu jednakost svih građana.

6. Podržava li Vaša stranka da se stranim državljanima kojima zbog njihovih LGBT identiteta prijeti smrtna kazna odobri azil u RH?

HKDS: a) da.

HNS: a) da.

HOP: b) ne. Još i to!

HSLS: a) da.

HSS: O ovom pitanju stranka još nije raspravljala.

LS: a) da.

SDP: Na ovo pitanje ovoga trenutka ne možemo decidirano odgovoriti. Stranka o takvom pitanju nije raspravljala. Za odgovor na ovo pitanje ipak nam je potrebno nešto više podataka.

ZEL: a) da.

7. Hoće li stranački program koji ćete ponuditi biračkom tijelu na predstojećim izborima uključivati sadržaje vezane za pitanja LGBT populacije?
Ukoliko hoće molimo objasniti u kojem segmentu i obliku (za što ćete se točno zalagati odnosno za što se ne biste zalagali i zašto).

HKDS: Za politiku prema obitelji koja će zaustaviti porast LGBT populacije te čak i smanjiti.

HNS: Ne. Ali ćemo se kad god to bude potrebno jasno i nedvosmisleno odrediti za slobodu izbora i za zaštitu svih pa tako i spolnih manjina.

HOP: Neće, jer ne izlazimo na izbore kao stranka.

HSLS: Ne, jer u našem koalicijskom programu izdvojene su samo one skupine građana kojima je nužna državna intervencija kod ostvarivanja osnovnih prava, kao što je pravo na život. Izdvojeni su npr. nezaposleni i umirovljenici, što ne isključuje mogućnost njihove LGBT orijentacije, za što smatramo da je osobni izbor svakog pojedinca.

HSS: Ne.

LS: Hoće. U segmentu zaštite osnovnih ljudskih prava, te prava na raznolikost. Jedno od temeljnih načela liberalnog svjetonazora.

SDP: U našem stranačkom programu nismo predvidjeli neko posebno poglavlje koje se bavi pitanjima samo LGBT populacije, ali u svakom slučaju mi ćemo se i dalje na najodgovornijim mjestima zalagati za prava LGBT populacije.

ZEL: Na predstojeće izbore ne izlazimo, no na nekim sljedećim svakako. Izaći ćemo na izbore za Gradsku skupštinu u Zagrebu.

8. Biste li kandidirali članicu/a Vaše stranke na izborima kad bi ta osoba javno deklarirala svoj lezbijski, gej, biseksualni ili transrodni identitet?

HKDS: b) ne

HNS: a) da.

HOP: b) ne. Takvu osobu ne bi držali u stranci.

HSLS: a) da.

HSS: b) ne.

LS: a) da.

SDP: a) da.

ZEL: a) da.

9. Bi li Vaša stranka podržala pravo LGBT osobe na: a) registrirano partnerstvo, b) brak, c) usvajanje djece, d) umjetnu oplodnju, e) drugo.

HKDS: Ne bi, jer bi moglo biti štetno za društvo.

HNS: -

HOP: Ništa od navedenog.

HSLS: a) registrirano partnerstvo; opaska: odgovor pod d) (umjetnu oplodnju) je bespredmetan.

HSS: a) registrirano partnerstvo.

LS: a) registrirano partnerstvo, b) brak, c) usvajanje djece, d) umjetnu oplodnju.

SDP: a) registrirano partnerstvo

ZEL: a) registrirano partnerstvo, b) brak, c) usvajanje djece, e) drugo: pravo na obrazovanje koje ne omalovažava ili ignorira LGBT identitet...

10. Smatrate li da je Vaša stranka dovoljno upoznata s LGBT pitanjima odnosno smatrate li da je Vašoj stranci potreban edukacija o LGBT pitanjima?

HKDS: Da – dovoljno smo upoznati temeljem javnih rasprava u Njemačkoj.

HNS: Smatramo da je potrebna opća edukacija, pogotovo mlađe populacije, građana Hrvatske.

HOP: Znanja ni pouke nikad previše ali smatramo da pogađamo bit stvari.

HSLS: Visokopozicionirani članovi naše stranke koji se bave tim pitanjem sasvim su dobro informirani o problematici.

HSS: Dovoljno je upoznata!

LS: Većim dijelom da. LS smatra da joj je potrebna dodatna edukacija.

SDP: Edukacije i informiranja o ljudskim pravima nikada nije previše. Mislimo da je ne samo za članove stranke, već i za općenito širu javnost doista potrebno uvesti programe educiranja o pravu na seksualno opredjeljenje kao jednom od temeljnih ljudskih prava.

ZEL: Preko LGBT aktivista koji su i aktivisti i dužnosnici ZEL znamo dovoljno.

11. Zašto bi LGBT osobe trebale glasovati za Vašu stranku?

HKDS: Zbog našeg programa.

HNS: LGBT osobe trebaju slasati za HNS, jer je to stranka koja nudi najbrži razvoj i najbrže dostizanje europskih standarda. Sumnjamo da je LGBT osobama jedini životni problem njihova seksualna orijentacija odnosno opredjeljenje, al i problemi LGBT populacije su manji u bogatijim društvima.

HOP: Ne bi trebale niti ćemo im se ikada u tom smislu obratiti.

HSLS: Zbog programa za bolju Hrvatsku.

HSS: Zbog programa koji svim građanima Hrvatske osigurava bolji životni standard, kvalitetnije uvjete života, radno mjesto, sigurnost i sve one sitne stvari koje život čine normalnim!

LS: Zbog toga što se Liberalna stranka svojim programom i djelovanjem otvoreno zalaže za priznavanje prava na različitosti, za zaštitu i promicanje ljudskih prava i prava građana različitih seksualnih usmjerenja. Također se zalažemo za jednaku dostupnost javnim službama i dužnostima, kao i mogućnost profesionalnog bavljenja vojnim pozivom.

SDP: Zato što smo do sada pokazali dosljednost i posvećenost ostvarivanju ljudskih prava, pa tako i prava na slobodnu seksualnu orijentaciju, a izglasanim zakonskim rješenjima u proteklom mandatu doprinijeli smo djelomičnom rješavanju problematike LGBT populacije. I dalje ćemo se zalagati za ostvarivanje njihovih prava.

ZEL: Prvenstveno stoga što smo stranka koja se u RH najsnažnije i najdosljednije zalaže za LGBT prava. LGBT osobe u ZEL-u svoj identitet ne trebaju ni skrivati ni prikrivati, kroz ZEL mogu se boriti za slobodu i pravednost za SVE.

38_ZAGREBAČKI_SALON_[arhitektura|2003]
www.d-a-z.hr/zagrebsalon
17
118
ZG 8454-N